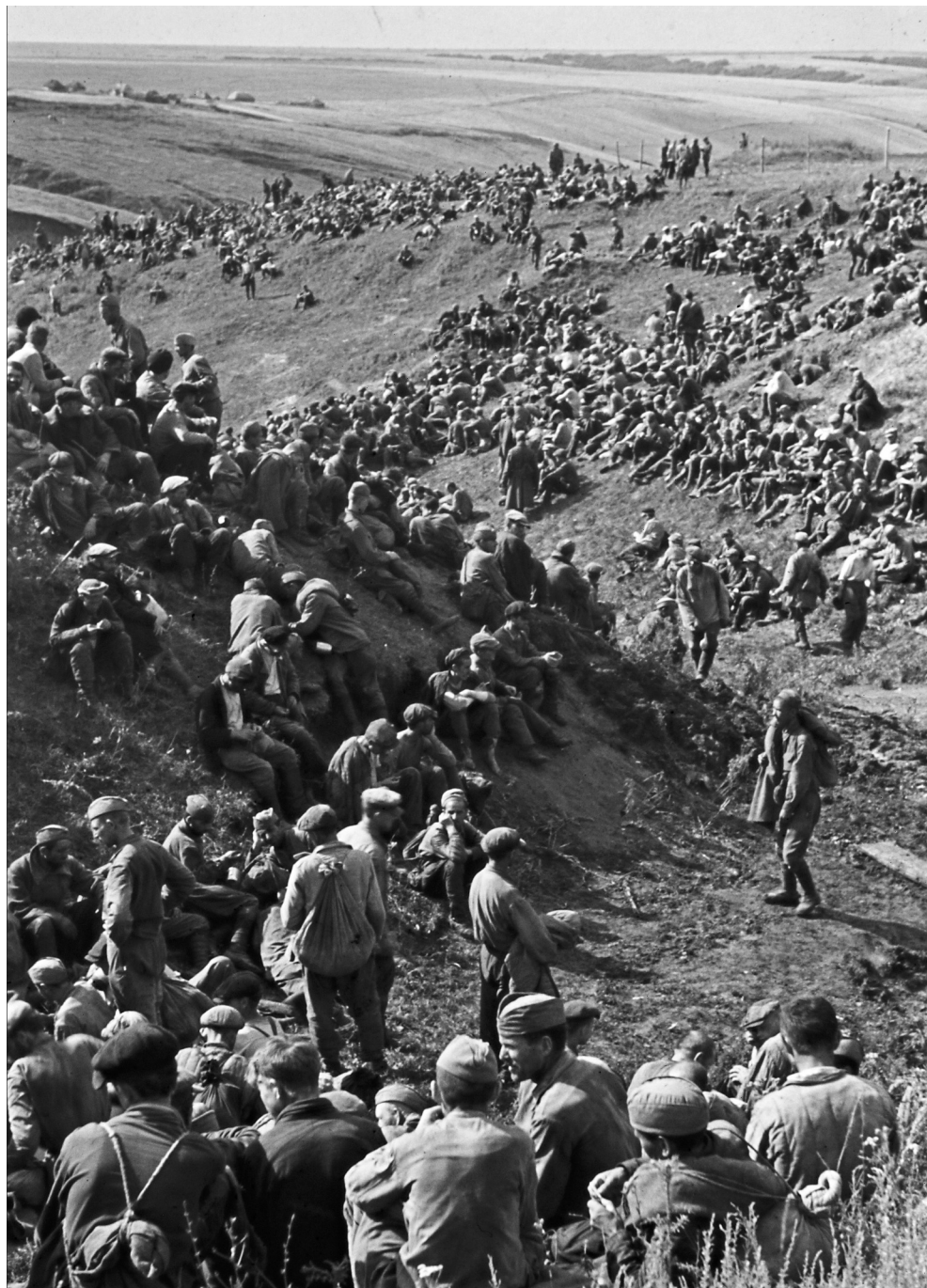

© Fortepan, Konok Tamás id., 1942

nka
Nemzeti Kulturális Alap

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeplédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Szilágyi Ákos • Lavrentyij Berija

Egressy Zoltán • Erdélyi Z. János

Szvetlana Babajeva

**A KÖZÖS VALÓSÁG
HIÁNYA**

2019. 6. szám

Ára: 700 Ft

© Fortepan, Konok Tamás id., 1942

E SZÁMUNK SZERZŐI

Babajeva, Szvetlana orosz újságíró

Berija, Lavrentyij (1899–1953) a szovjet titkosszolgálat vezetője

Egressy Zoltán (1967) író, költő

Erdélyi Z. János (1947) író, költő, műfordító

Szilágyi Ákos (1950) költő, esztéta

E számunkat a Fortepan Gyűjtemény fotóival illusztráltuk.

Kedves Oppenheim Gábor! Köszönjük a támogatást! A 2000 Szerkesztősége

EMBER MÁRIA-DÍJ

A Raoul Wallenberg Egyesület 2016-ban alapította Ember Mária-díját eddig *Simonyi Andrea és Bánki Miklós, Csillag Ádám, Randolph L. Braham, Hardy Titusz, L. Ritók Nóra és Gergely Anna* nyerte el.

A következő díjazottra az Egyesület várja az Önök javaslatait.

A díjat elnyerhetik, akik:

kiemelkedő színvonalon mutatták be a zsidó és nem zsidó magyarok együttélésének történetét, illetve a magyarországi kisebbségek sorsát, vagy a Vészkorszak tragikus eseményeit, előzményeit és következményeit a magyar történelem és kultúra részeként dolgozták fel, valamint akik kiemelten hozzájárultak a rasszizmus elleni küzdelemhez és az emberi jogok érvényesüléséhez.

A javaslattétel határideje: 2020. február 28.

A javaslatot írásban kell benyújtani az embermariadij@gmail.com e-mail címre, vagy postai úton az egyesület 1363 Budapest, Pf. 39. postafiók címére.

További információt a fenti mailcímen vagy a +36 30 9647391 telefonon kaphat.

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
31. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

Szilágyi Ákos: <i>Pártállamból a rendőrállamba</i>	3
DOKU-MENTÉS	
Berija-dokumentumok	42
Egressy Zoltán: Két javaslat	
Erdélyi Z. János: <i>Kutuzov</i>	55
Szvetlana Babajeva: <i>Saját tények – avagy a magát kisebbségben érző többség</i>	
	71

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: [BOJTÁR ENDRE] HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA

[RÉTI PÉTER] SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

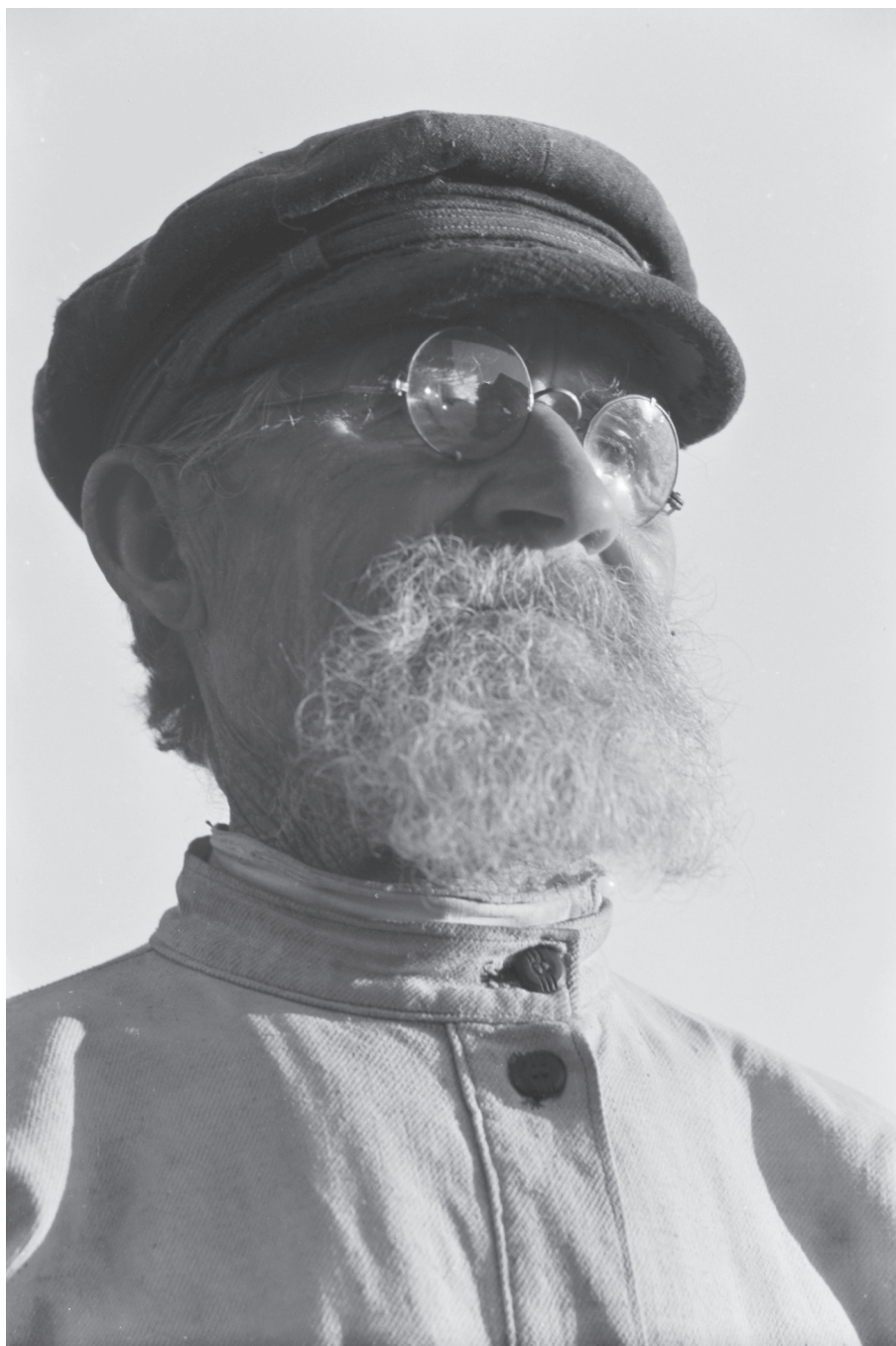
KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Fortepan, Konok Tamás id., 1942

Pártállamból a rendőrállamba

LAVRENTYIJ BERIJA 1953-AS RENDŐRÁLLAMI PERESZTROJKÁJA

„Rákosi elvtárs Berija provokációjával magyarázza a hibák éles felvetését és azt hiszi, hogy miután Beriját agyonlőttük, agyon kell lőni a kritikát is. Ez így nem helytálló. Hibák ténylegesen voltak, és azokat mi is bíráltuk, nem csak Berija.”¹

Ny. Sz. Hruscsov

1

1953. március 5-én, abban a percben, hogy a haldokló Sztálin dácsájára szándékosan késleltetve odarendelt orvosok megállapították a halál beálltát, Berija kivált a zsarnok halálos ágya körül gyászos képpel toporgó „örökösök” csoportképéből, és igazi politikai vágatába kezdett.

A politikai startpisztoly dördülését – e világraszóló dördülést – a zsarnok halálának beállta jelentette. Jellemző Berija kiugrására és politikai sprintjére a több visszaemlékezésben is megörökített jelenet: a halál beálltának közlése után Berija szinte kilő a halott Sztálin mellett álldogáló pártvezetők csoportjából, és a megrendülés és gyász minden látható – őszinte vagy megjatszott – jele nélkül, futtában, ahogy szokta, odaveti sofőrjének: „Hrusztaljov, masinu! („Hrusztaljov, a kocsi!”). Értsd: az élet nem áll meg, nem érünk rá itt gyászolgatni, ácsorog

rogni, sürgetnek a tennivalók! Ez az etikettet sértő, a jelenlévőkben, társaiban megdöbbenést, gyanakvást és aggodalmat keltő jelenet azonban korántsem csupán a rámenős Berija érzéketlenségéről vagy cinizmusáról tanúskodott. Aki előbb hallja meg a startpisztoly dördülését és a hatalomért folyó vágatában elsőként ugrik ki a rajtnál, az nyeri meg a döntő futamot, azé lesz a dicsőség, az ország és a hatalom.

Politikai vágatájával Berija mindenekelőtt azt juttatta kifejezésre, hogy a hatalmi hierarchiában ő ugrott az első helyre, így most már megengedheti magának ezt a kegyelet-sértő távozást is, faképnél hagyhatja gyászoló – megrendült és egyszersmind megkönnyebbült – társait, nem kell a csoportképhez asszisztálnia, nem kell színre vinnie a gyászt. Ő a maga útját járja. Másodszor azt is kifejezésre juttatta sietős távozásával, hogy Sztálin nincs többé: Berija fölött nem áll már senki, ő viszont

mindenki fölött áll. Harmadszor azt is érzékeltette türelmetlen rohanásával, hogy neki – mint most már első számú vezetőnek – nincs fecsérelnivaló ideje, a történelem órája újra indult, és az idővel kell versenyt futni. A birodalmak hatalmi piramisának összeomlási ideje meglehetősen rövidre szabott. Annál gyorsabban omlanak össze, minél hatalmasabb a piramis, s ahol egyszer ez a lavinaszerű folyamat beindult, nincs az az erő, amely megállíthatná. A birodalom hatalmi piramisának csúcsán alighanem Berija volt – különleges helyzeténél fogva – a leginformáltabb és legcélratorróbb vezető, akinek nemcsak erkölcsi, hanem ideológiai skrupulusai sem voltak, nem a pártállam bürokratája vagy ideológusa, hanem a rendőrállam technokratája volt, tudta, hogy nincs idő a cselekvés halogatására: azonnal és radikálisan át kell alakítani a rendszert, különben a társadalmi robbanás elkerülhetetlen.

A Sztálin halálának másnapján belügyminiszterré és kormányfőhelyettesévé előlépett Berija, úgy is mint mindenható rendőrminiszter és mint az SZKP KB Elnökségének tagja 1953. március 5-én kezdődő és egészen letartóztatásáig június 26-ig tartó politikai vágtájával egyszerre igyekezett blokkolni a rendszert válsággal és összeomlással fenyegető bomlási folyamatokat és pártokrata riválisai hatalmi ambícióit. Minde-

nekelőtt azzal, hogy felgyorsította a döntési folyamatok adminisztratív sebességét: megkerülte vagy átugratta a döntéshozatalt és a cselekvést elodázó vagy elszabotáló bürokratikus pártállami döntési szinteket (a személyi-hatalmi játszmák színtereit is), és újra meg újra kész helyzet elé állította vezető társait, azonnali döntéseket kényszerítve ki a KB Elnökségéből. A Kormány eleve vele volt, lévén a kormányfő posztjára saját embere, Georgij Malenkov került. Malenkovot március 15-én Berija ajánlására nevezték ki a Szovjetunió Minisztertanácsa új elnökévé, vagyis kormányfővé –, magát Beriját pedig kormányfőhelyettesé. Berija a szovjet élet szinte minden területén – a börtönpolitikától az igazságügyön át a külpolitikáig és gazdaságpolitikáig – a pártállam legfelső döntéshozatali szintjei és testületei elé vágott, mint ha máris lángokban állna a birodalom épülete és ő születtet e lángokat eloltani. Rohamtempóban készítette és fogadtatta el a párt Elnökségével a – legfeljebb Malenkovval egyeztetett – felterjesztéseit, törvénytervezeteit, rendeleteit. Minden területen ő volt a kezdeményező, nem győzött előre szaladni, nem előzhette meg senki: futott utána a párt KB Elnöksége, futottak a kormányhivatalok, a minisztériumok, futott Malenkov, a kormányfő is, és futottak az 1948-tól a szovjet birodalomba „népi demokráciákként” bekebelezett középeu-

rópai és balkáni pártállamok vezetői, szorongva vagy fogcsikorgatva, de tudomásul véve Berija *tényleges* (és Malenkov formális) irányító szerepét a „kollektívnak” becézett szovjet vezetésben és gyűjtve az elszánáshoz szükséges bátorságot, várva az alkalmas pillanatot a leszámoláshoz a félelmetes önjelölttel, a „trónbitorló álcárral”. Mindenesetre közel száz napon át ténylegesen Berija irányította a „nagy átkelést” a sztálini rendszerből a poszt-sztáliniba, amelyről alighanem csak neki és a vele szövetségre lépő Malenkovnak volt némi elképzelésük.

A többiek gondolkodását és cselekedeteit 1953 márciusa előtt is, után is *elsősorban* a túlélési ösztön határozta meg: nemcsak a politikai, hanem a biológiai túlélés ösztöne. Mindannyian ahhoz a nagy terrort megtapasztalt, abban tevőlegesen is részt vett nemzedékhez tartoztak, amelyik tisztában volt vele, hogy az életben maradás feltétele a hatalomban maradás: akit pozíciójától megfosztanak a hatalom mennyországában, az hamarosan földi életének is búcsút mondhat e világon. Végző soron ez a saját életükért és övéik sorsáért érzett aggodalom készítette őket színlelésre és a közös fellépés – egyfajta hallgatólagos összeesküvés – kockázatának vállalására már 1953 márciusában Sztálin ellen is, aki 1951-től – a vészjósló és egyre szaporodó előjelek szerint – a teljes felső

vezetés lefejezésére, az 1937-es „nagy terror” újabb kiadására készült. Így, ha meg nem is ölték a szélütött zsarnokot, nem tettek semmit azért, hogy – cselekvőképtelenül vagy bomlott elmével – életben maradjon, ennek összes – rájuk nézve is – beláthatatlan következményével. Az ezt követő száz napban aztán a Sztálin helyére pályázó „álcár”, a félelmetesen magabiztos, túlbuzgó és arrogáns – Hruscsov elhíresült epitheton ornans-át idézve: „elszemtelenedett” – Berija ellen esküdtek össze, leválasztva róla és maguk mellé állítva a Berijával egyfajta hatalmi tandemet képező kormányfőt, Malenkovot. Később, 1955-ben, amikor – ezúttal is Hruscsov vezetésével és a nekibátorodott pártokrácia támogatásával – Malenkovot már nem Berijáról, hanem a politikai hatalomról választották le, főbenjáró bűnei listáján első helyen szerepelt a „Főgonoszhoz” – Berijához – fűződő meghitt, baráti kapcsolata és vonakodása az ellene szőtt összeesküvéstől.

2

Berija felfokozott aktivitásának és ügybuzgalmának nyilvánvalóan megvolt a maga egzisztenciális és hatalompolitikai vetülete: április 3-án leállította a nem sokkal Sztálin halála előtt – januárban – nyomozati szakaszba került új koncepció ügyeket,

mindenekelőtt a „kártévő orvosok ügyét” (gyelo vracsej-vregyityelej²⁾), szabad lábra helyeztetve a januárban letartóztatott orvosokat; és április 8-án megszüntette az úgynevezett „mingrél-ügyet” (mingrelszkoje gyelo), amelyben ő maga is érintett volt, közvetve alighanem fő célpontja is egy leendő koncepció pernek.

Berija – kihasználva a Sztálin utáni hatalmi vákuumot – első pillanattól fogva azon volt, hogy elfoglalja, saját embereivel töltsse fel a pártállam hatalmi kulcspozícióit (az első nagy lépés Malenkov már említett kormányfői székbe ültetése volt), átvegye a Sztálinnal „fejét vesztett” pártokráciától a vezetést, alapvetően megváltoztassa a pártállam hatalmi hierarchiáját és a pártot – a bürokratikus apparátust, a szakmailag inkompetens nómenklatúrát, a pártokráciát-ideokráciát – a kormányzati, szakigazgatási racionalitásnak vesse alá rendőrfőnöki hatalmára – a félelmetes állambiztonsági szervekre – támaszkodva.

A totalitárius pártállam testéhez egyetlen fej tartozott, amely a párt vezérének arcát viselte; a Berija elképzelte új államnak is egyetlen feje volt, ámde két arca: egy nappali és egy éjszakai. Nappali, látható felén a szovjet kormányfő arcát viselte, a másikon, amelyik árnyékban maradt, a csekista zord rendőrcarcát.

A párt ideológiailag legitimált primátusa („vezető szerepe”) ebben az állammodellben megszűnt vagy formálissá vált. A pártokráciát – a bürokratikus és ideológiatermelő apparátcsikokat, a szakmai kérdésekben inkompetens és kétbalkezes, élőködő nómenklatúrát – egy szakpolitikai racionalitás és pragmatizmus vezérelte kormányzat váltotta volna föl; az ideológiától megszabadult kormányzati tevékenység hatékonyságán, a pártideológusok távol tartásán pedig a biztonsági szervek – a Belügy, maga a Főrendőr: Berija – örködött volna. A párt ettől fogva nem diktálhatta volna a kormányzat (és a mindig külön életet élő belügy) ideológiai és nem szakmai alapon meghatározott tennivalóit, legfeljebb „megzenésíthette”, igazolhatta volna azt, amit a kormány – a Belüggyel összhangban – saját hatáskörében, szakmai alapon, pragmatikusan, a politikai lehetőségekhez alkalmazkodva csinál. A karmester pálcája a hatalomban átkerült volna a pártokraták kezéből a csekistákéba, oly módon, hogy az „első hegedűs” szerepkörét a kormány töltötte be. A Berija rendőrfejével elgondolt és elkezdett peresztrojka (a terminust ő maga is használta) lényegét tömören így lehetne összefoglalni: zsarnoki önkény és ideológiai ködképek uralta pártállamból a felvilágosult és pragmatikus rendőrállamba, avagy még tömörebben: pártokráciából a csekizmusba.

Berija feltehetően egyfajta lopakodó puccsként gondolhatta el ezt a fundamentális hatalomszerkezeti átalakítást, amely alárendelt helyzetre kárhóztatta az „őrült” pártot az „észszerűen” – mármint „csekista ész” szerint – működő államban, de amelyre csak a legvégén tette volna fel a koronát a már fogától – hatalmától – megfosztott, reszkető oroszlán – a Párt – új móresre tanítása, beleértve ebbe a sztálini terrorban alaposan bemocskolódott társai – Hruscsov, Molotov, Kaganovics – mint főbűnösök néven nevezését, esetleg kirakatperekkel történő eltávolítását a hatalomból (talán az életből is). Ne feledjük, hogy Berija és Malenkov, a „nagy terror” után, 1939-ben, úgyszólván kéz a kézben érkeztek a hatalom központi színterére, azzal a Sztálintól kapott megbizatással, hogy takarítsák el a „jezsovszcsina” véres roncsait, állítsák le a terror elszabadult és az államot hovatovább felbomlással fenyegető gépezetét³. Az ő nevük tehát nem a terrorral, hanem az első, szerény méretű szovjet amnesztiával és rehabilitációs hullámmal kapcsolódott össze, éles ellentétben olyan társaikkal, mint Hruscsov vagy Molotov, akik maguk is közvetlenül részt vettek a terrorban és milliók letartóztatásában, sok százezer ember kivégzésében lettek Sztálin cinkosai.

A rendszer desztalinizálása Berija és – a „személyi kultusz” fogalmát

1953-ban elsőként használó – Malenkov számára nem a már halott Sztálin, hanem a nagyon is élő Párt – a pártokrácia – ellen irányult: nem Sztálintól – Sztálin esztelenségétől és bűneitől – akarták megtisztítani a Pártot, mint később a pártokrácia bajnoka, Hruscsov tette, hanem a Párt ideológiai esztelenségeitől, a Párt hozzáértést nélkülöző, katasztrofális irányításától az államot. Ebben lettek Berija és Malenkov társak és szövetségesek és ebbe is buktak bele – előbbi száz nap után, tehát szinte azonnal, utóbbi másfél évvel később –, mivel túlbecsülték saját erejüket és alábecsülték a pártokrácia (és a tőle elválaszthatatlan hadipari komplexum: a hadsereg) ellenállásának erejét.

Talán legszebb példája annak, hogyan akarta megtörni a pártokrácia abszolút hatalmát a Berija-Malenkov tandem és hogyan vett ezért (is) revansot előbb Beriján, majd Malenkovon a pártokrácia – az úgynevezett „boríték-rendszer” felszámolása volt. Malenkov 1953 májusában – nyilvánvalóan Berija messzemenő egyetértésével – megfosztotta a nőmenklatúrát legfőbb privilégiumától, az úgynevezett sztálini „borítékoktól” (konverti). Kezdeményezésére a kormány határozatot hozott a párt és gazdasági hivatalnokok javadalmazási normatíváinak felülvizsgálatáról. Korábban egy KB-osztályvezető fizetése azonos volt egy

miniszter fizetésével. Az új szabályok szerint a pártfunkcionáriusok javadalmazása nem érhetette el a gazdasági vezetőket (hozajsztvennyiki), ráadásul a „borítékokat” is elvették tőlük. A „boríték-rendszert” a háború előtt vezették be. Ennek értelmében a nomenklatúrába tartozó összes első, másod-, és harmad-titkár – a Központi Bizottság titkárától le a kerületi párttitkárig – pénzbeli többletjuttatásként minden évben adómentesen, borítékban megkapta teljes háromhavi fizetését. Ezen kívül még számtalan privilégium járt nekik, a kremli telefontól a kremli kórházon át, a kremli ebédlőig és szanatóriumokig. Mindezt most hirtelen elvették tőlük, egyidejűleg pedig felemelték az államapparátusi és tanácsi dolgozók fizetését. Hruscsov sietett is – a számára sorsdöntő 1953. szeptemberi 8-i KB-plénum előtti napokban – a KB saját pénztárából kárpótolni a KB-tagokat azért, amit Malenkov – Berijával karöltve – nem áttallott „elvenni” tőlük, így biztosítva a maga számára szavazataikat, amelyekkel – formailag Malenkov javaslatára – egyhangúlag meg is választották őt az ekkor bevezetett Első Titkár (Pervij Szekratar) posztjára. Fél évvel később aztán a láthatólag már hátráló, meggyöngült Malenkov megtette őt a likvidált Berija helyére kormányfő-helyettesé is (azaz a Minisztertanács elnökhelyettesévé). A szakpolitikailag legnehezebb

terület, a mezőgazdaság irányítását bízva rá, feltehetően abban a naiv hitben, hogy ezzel a Párt vezetőjét a Kormány ellenőrzése alá helyezheti, valójában azonban a Kormány és vele együtt maga Malenkov került újra a Párt politikai ellenőrzése és ideológiai diktátuma alá, amit 1955 januárjában Malenkov egész addigi szakmai tevékenységének politikai és ideológiai megbélyegzése, majd kormányfői hatalmától való megfosztása tetőzött be.

3

Malenkov „liberalizáló” gazdasági intézkedései és Berija belügyi rendelkezései, külpolitikai direktívái 1953 derekán nem rögtönzések voltak, hanem egy átgondolt államszerkezeti reform lépései, melyek az egész megrendült sztálini rendszer átalakítására, a teljes pártállami kül- és belpolitikai stratégia felülvizsgálatára irányultak. A legfontosabb belpolitikai lépések közül csak felsorolásként néhány: az államvédelmi hatóság önállóságának megszüntetése és beolvasztása a belügyminisztériumba; a büntetőrendszer reformja; az igazságügyi reform (ennek csak kezdetét jelentette a kényszervallások gyakorlatának azonnali megszüntetése⁴, és a több mint egymillió lágerrab szabadságát visszaadó amnesztia-rendelet, a GULag fölötti

fennhatóság belügyminisztériumi hatáskörből igazságügyminisztériumi hatáskörbe áthelyezése); a sztálini „nagy építkezések” – a „kommunizmus nagy építkezései” – jórészt Gulag-rabok kényszermunkájával megvalósuló, emberi és anyagi erőforrásokat pazarló, soha meg nem térülő gigaberuházásainak azonnali leállítása (már március 20-án húsz ilyen építkezést állít le Berija, többek között a „kontinens-Szahalín” tengeralatti alagút és a Bajkál-Amúr vasútvonal építését); a munkaerő szabad áramlásának útjában álló adminisztratív korlátok lebontása. Jól mutatja a büntetőpolitikai liberalizálás és a gazdaságpolitikai liberalizálás összefüggését a Malenkov-kormány ugyancsak Berija kezdeményezte „A személyi regisztrációs korlátozások és a titkos körzetek megszüntetéséről” szóló határozata. Ez jelentősen megkönnyítette a munkaerő szabad mozgását az országon belül, ami különösen azokat az állampolgárokat érintette, akik letöltött szabadságvesztésük után sem telepedhettek le bizonyos lakóközrzetekben és városokban. E kormányhatározat elfogadásáig a regisztráció intézménye (*propiszka*) 1943 és 1953 között 3,9 millió állampolgár számára zárta el az utat a nagyvárosok és bizonyos védett vagy titkos körzetek (*rezsimnije oblasztyi*) előtt.

A több mint egymillió elítéltet kiszabadító amnesztia értelme csak

a belügyminisztérium úgynevezett „de-ekonomizálásának”, vagyis a népgazdaságtól való elválasztásának összefüggésében világosodik meg teljesen. Az amnesztiával egyidejűleg került sor ugyanis egy elvi fontosságú változtatásra a belügy területén: az addig belügyi irányítás alá tartozó ipari létesítmények más – civil vagy polgári – minisztériumok irányítása alá kerültek. A Minisztertanács, vagyis a szovjet kormány 1953. március 16-i rendeletével (Malenkov kinevezésének másnapján) a Glavpromsztrój (Glavnoje Upravlenyje Lagerej Promislennovo Sztroityelsztva, magyarul: Ipari Építkezések Läger Főigazgatósága), vagyis a GULag a Belügyminisztérium (MVD) intézményrendszeréből az Igazságügyminisztérium alá került, amit két nap múlva további kiszervezések és átszervezések követtek.

Amikor Berija az amnesztia-rendeletet „keresztülnyomta” a KB Elnökségén, nyilvánvalóan nem humanitárius vagy emberjogi megfontolások vezették, de nem is új ideológiai projektek (nem akart ő semmiféle „emberi arcú szocializmust”). Berija a hatékony és eredményes hatalomgyakorlás gátlástalan techno-bürokratája volt, utolérhetetlen manipulátor és organizátor, aki az erőszakra, a fenyegető-büntető-megtorló rendszerre is pragmatikusan tekintett – a hatékonyság és eredményesség szempontjából. Nem

látott az állami kényszerben és erőszakban univerzális varázsszert, amivel bármi elérhető, ez csupán az alkalmazott erőszak mértékétől függ. Berijának nem a jogilag és erkölcsileg sem határolt, korlátlan állami erőszakalkalmazással szemben voltak fenntartásai, hanem az erőszak észszerűtlen, kontraproduktív, a rendszerre nézve kockázatos alkalmazása ellen, amiről az államot deorganizáló „nagy terror” időszakában bőségesen szerezhetett tapasztalatot. 1938-39-ben közvetlen közélről láthatta, milyen zavarokat idézhet elő az állam mindennapi működésében, ha az élet összes szférája, a társadalom és gazdaság minden színtere és képződménye az adminisztratív parancsuralmi és korlátlan rendőrállami erőszakra épül. Becsvágván, hatalmi ambícióján kívül ez az 1938-39-ben szerzett hatalomtechnokrata tapasztalat vezette őt, amikor a megfélemlítő és megtorló állami erőszakalkalmazás sztálini mértéktelenségének már első rendeleteivel igyekezett határt szabni. Anasztasz Mikojan számol be az SZKP KB július 2–7 között tartott – a letartóztatott Berija szertartásos leleplezésének és megbélyegzésének szentelt – plénumán egy furcsa beszélgetésről, természetesen nem Berija mentségére, hanem álnokságának ékesszóló bizonyítékeként hozva föl példaként: „Egyszer megkérdeztem tőle: minek kell neked megint az NKVD? [Berija Je-

zsov 1938-as leváltása és kivégzése után csak 1945. december 30-ig állt a Belügyi Népbiztosság élén. 1945-től Abakumov vezetése alatt álltak a »szervek«, Berija Sztálin egyik minisztertanácsi helyetteseként a kormányból felügyelte a »szervek« működését – Sz. Á.] Mire ő azt felelte: helyre kell állítani a törvényességet, nem lehet tovább túrni az országban kialakult helyzetet. Túlságosan sokakat tartóztattak le, szabadon kell bocsátani őket, nem szabad embereket semmiségekért lágerbe küldeni. Az NKVD létszámát is csökkenteni kell⁵, az [itteni] őrszemélyzet nagy részét Kolimára kell küldeni, egy emberre elég egy-két testőr. (...) Mikor [Berija] beszédet tartott Sztálin elvtárs koporsója fölött a Vörös téren, akkor a beszéd után mondom neki: te a beszédedben egy helyen azt mondtad, garantálni kell minden egyes állampolgár alkotmányban rögzített jogait és szabadságát. Ez még egy pusztán szónoki beszédben sem lehet üres frázis, de a belügyminiszter beszédében – ez cselekvési program, amit neked teljesítened kell. Azt válaszolta: teljesíteni is fogom.”⁶ A Mikoján által kárhozhatólag idézett beszélgetés a mára ismertté vált Berija-dokumentumok fényében meglehetősen hitelesnek tűnik⁷. Az viszont hihetetlennek, hogy – igaz, Sztálin halála után és négy-szemközt – mindezt az ország „fő-cse-kistája”, a tömeges letartóztatásokat

foganatosító, a légereket fenntartó, a törvénytelenéseket elkövető állam-biztonsági szervezet főnöke mondja. Ez vagy égbekiáltó képmutatás és si-etős öngigazolási kísérlet volt, ahogy Mikojan állította, vagy valóban cse-lekvési program, és mivel Berija csakugyan cselekedett és tettekre váltotta szavait, el kell fogadnunk, hogy az utóbbi. Kétségtelen, hogy a sztálini rémtettek elkövetésében – gondoljunk például a lengyel hadi-foglyok katyn-i lemészárlására – Be-rijának, mint az NKVD fejének, te-vőleges szerepe volt, de mind ő, mind a biztonsági szervek (a félelme-tes „organi”) csak eszközök, igaz, fő-löttébb engedelmes eszközök Sztálin és az általa uralt Párt kezében. Sztá-lin halála után, mihelyt a zsarnok vaskeze elernyed, Berija és a belügy kiszabadultak az eszköz szerepéből, a birodalom állapotáról és a világról többé-kevésbé reális képet alkotó fő-csekista pedig az átalakulás demiur-goszává vált, ha csak rövid időre is.

Az adminisztratív állam funkció-nális rendőri erőszakával került szembe itt az ideokratikus pártállam totális erőszaka. Mintaszerűen örö-kítette meg ezt funkcióváltozást és elvi különbséget az a jegyzőkönyv, amely az 1953 júniusában a Kremlbe rendelt magyar vezetés és a Berija és Malenkov uralta szovjet „kollek-tív vezetés” tárgyalásairól készült,

de amely inkább a „magyar Sztálin” – Rákosi Mátyás – elszámoltatásáról és a követendő új államirányítási modell bemutatásáról szól: „Talán elfogadható dolog, hogy a 9 500 000 lakosú Magyarországon 1 500 000 ember ellen indítottak eljárást? – ront neki Rákosinak Berija. – Két és fél év alatt 1 150 000 személy ellen alkalmaztak adminisztratív rend-szabályokat.”⁸ Molotov, aki ekkor még „mindenben egyetért Malen-kov és Berija elvtárs felszólalásával”, ugyanezt a megsemmisítő kritikát még tovább fokozza: „A lakosság ellen valóságos repressziós hullám van. 4,5 milliós felnőtt lakosságból 1 500 000 személy ellen indítottak el-járást 3 és 1/2 év alatt. 1 500 000 kihá-gási ügy volt ez idő alatt. Mindenért büntetnek, lényegtelen dolgokért önkényesen büntetnek. 1949-ben fogadták el az Alkotmányt, mely szerint fel kell állítani az államügyé-szi szervezetet. Még mindig nem állí-tották fel. Nem tűrhetők ilyen viszo-nyok. Mindenféle machinációkhoz folyamodnak, hogy biztosítsák az ipar erőltetett ütemű fejlődését. (...) A lakossággal elvesztették a kapcso-latot, sok kérdésben nem fejezik ki a lakosság érdekeit. Ezért zavartuk el a burzsoáziát, hogy utána ilyen hely-zet legyen? Rákosi elvtárs vezérkedé-se itt is szerepet játszik. Ő mindent tud, lát és mindenhez ért.”⁹ Bulga-nyin pedig így összegzi a lesújtó – va-lójában az egész sztálini rendszerre

vonatkozó – diagnózist: „Ez nem a szocializmushoz vezető út, hanem a katasztrófához vezető út.”¹⁰

Berija a rendőrmíniszter posztjáról úgyszólván közvetlen közlőrl láthatta, hogy a GULag, vagyis a lágerrabok millióinak „olcsó” munkarején alapuló termelés valójában iracionálisan sokba kerül¹¹, a szabad munkaerő nagyságrendekkel hatékonyabb, nem beszélve arról, hogy mozgósítása és alkalmazása nem igényel permanens tömegterrort, költséges büntető apparátust és nem tizedeli meg a lakosságot, amely a huszadik században a két világháború, a polgárháború, az éhínségek, a tömegterror következtében katasztrófális veszteségeket szenvedett el.¹²

Berija 1953 március végén elfogadott és életbe léptetett amnesztia-rendelete elválaszthatatlan volt a büntető törvénykezésnek ezzel egyidejűleg előterjesztett átalakításától. Mindkét intézkedésnek kifejezetten gazdasági okai voltak: „A büntető törvények felülvizsgálata azért elengedhetetlen – írja egyik felterjesztésében –, mert évente több mint 1,5 millió ember ügyében hoznak ítéletet, köztük 650 ezer esetben ítélnék embereket különböző időtartamú szabadságvesztésre olyan bűncselekményekért, amelyek többségükben nem jelentenek veszélyt az államra. Ha a felülvizsgálat nem történik

meg, akkor 1-2 év múlva a fogva tartottak összlétszáma ismét eléri a 2,5-3 milliót.”¹³

A munkaerő mobilitásának biztosítása elsőrendű gazdasági céllá vált az egyre nagyobb ipari munkaerőhiány miatt is. A munkaerőhiány oka nemcsak az óriási háborús emberveszteség volt, hanem az alacsony határfokú, nagymértékben fizikai erővel végzett mezőgazdasági munka is (a falusi és városi lakosság aránya a Szovjetunióban még 1959-ben is 52:48 volt), különösképpen pedig a szabad letelepedést korlátozó adminisztratív rendszabályok, végül, de nem utolsósorban az új világháborúra készülő sztálini államban a mértéktelenül felduzzasztott hadsereg, amely sok millió ember munkaerejét vonta el az ipari termeléstől.

1945 után Sztálin haláláig a katonai potenciál növelése, a hadiipari komplexum és az alapját képező nehézipar egyoldalú fejlesztése határozta meg a rendszert, ennek összes gazdasági és szociális következményével. A harmadik világháború elkerülhetetlenségének sztálini doktrínája jegyében az ország, különösen 1948 után mindinkább a permanens katonai mozgósítás állapotában élt, ahogyan a – Szovjetunió külső birodalmaként kezelt és irányított – szovjetizált népi demokráciák is. Voltaképp e harmadik világháború előháborújaként tekintettek a két Korea között kiobbant és fokozato-

san a két nukleáris szuperhatalom és a két világrendszer közötti helyi háborúvá szélesedett koreai polgárháborúra. (Nem véletlen, hogy Sztálin halála után ezt a háborút az új szovjet vezetés szinte azonnal leállította.)

A szovjet hadigazdaság azonban háború nélkül is súlyos válságra volt ítélve: az akut válság jelei az ipar stagnálásában, a mezőgazdaság katasztrofálisan alacsony terméshozamaiban, a háborús nélkülözések után újabb éhínségek rémével fenyegető krónikus élelmiszerhiányban már 1951-től megmutatkoztak. Ezt a rendszerválságot egy új világháború igazolhatta és „oldhatta volna fel” – ennek kitörésére várt és készült Sztálin –, de olyan világégés árán, amely az atomkorszakban az egész emberi civilizáció megsemmisülésével fenyegetett, s amelynek aligha lettek volna győztesei. Ezért utasították el a világháborúnak még a lehetőségét is Sztálin politikai utódai, mindenekelőtt Malenkov, aki 1953 decemberében, pár hónappal az első szovjet hidrogénbomba felrobbantása után azzal a javaslattal fordult az Egyesült Államok kormányához: „vállaljanak ünnepélyesen kötelezettséget, hogy kölcsönösen lemondanak az atombomba, a hidrogénbomba és más tömegpusztító fegyverek bevetéséről”. Az egyre súlyosabb belső válságot – élelmiszerválságot, gazdasági válságot, ezen belül agrárválságot és nyomukban a tömegelégedetlenség

kirobbanását – azonban világháború és terror nélkül elkerülni csak a hadiállamszocialista politikai-gazdasági rendszer lebontásával és átalkításával lehetett. Ha nem a háború, akkor csak a rendszer mélyreható átalakítása húzhatta ki a hadigazdaság zsákutcájából a rendszert és a Sztálin után hatalomra került – nála egy nemzedékkel fiatalabb – képviselői (Berija, Malenkov, Hruscsov) ebben a tekintetben – az utódlási harc kimenetelétől függetlenül – hasonlóképpen gondolkodtak és – ha eltérő utakon és módokon is – erre is törekedtek. A régi gárda, élén Molotovval sztálinista volt: nem értették meg, mi a tét, vagy negligálták a nukleáris háború következményeit, mint nem sokkal később – akkor már a „szovjet revizionisták” ádáz ellenségeként – Mao elnök fogalmazott: „Párszáz millió ember meghal, de az egész világon győz a kommunizmus!”

Az agilis és cinikus, de annál gyakorlatiasabb Berija, ez a szovjet Fouchet, akit saját tapasztalatai arról győztek meg, hogy a bürokratikusan lomha és ideológiailag merev szovjet pártállamban egyetlen cselekvőképesség, hatékony, pártdogmáktól mentes erő létezik – a csekisták, vagyis az egyre újabb név alatt feltűnő, át meg átszervezett, személyi állományában a nagy terror éveiben súlyosan megtizedelt állambiztonsági szervezet (CSEKA-GPU-NKVD-KGB-MVD), a rendszer gyors és

hatékony strukturális átalakítását is csekista módon, a rendőrmisztériumból levezényelve, annak irányítása és ellenőrzése alatt tudta csak elképzelni. Berija március elejétől június végéig összeállított összes felterjesztése és kiadott rendelkezése arra irányult, hogy a „pártokrácia” – a PB (akkori nevén: a KB Elnöksége) és a KB apparátusának bürokratikus őrlőmalmából kiszabadítsa a politikai kezdeményezést, a párt hatalmát *névlegessé* vagy *formálissá* tegye (a párt ne kormányozzon, hanem csak uralkodjon, mint az alkotmányos monarchiákban a király), a tényleges hatalmat pedig szuperminisztériummá növesztett belügyminisztérium, illetve az ennek informális ellenőrzése alá vont, de önálló hatáskörrel és szakmai kompetenciával rendelkező (ennyiben *felelős*: mármint Berijának, a főrendőrnek vagy főcsekistának felelős) kormány gyakorolja. Ezt a szerepet töltötte be Berija Belügyminisztériuma mellett a Malenkov vezette kormány. (Ugyanezt a konstrukciót erőltette Berija a kremli szovjet-magyar tárgyalásokon is 1953 júniusában: Nagy Imre a szakmai téren kompetens, „gyökeresen magyar” kormányfő mellett ott állt volna Berijának alárendelt „csekistaként” Gerő Ernő az ÁVH-t is magába olvasztó Belügyminisztérium élén, míg a Párt élén meghagyott Rákosi-ra – ahogy a szovjet pártban Hruscsovra – már

csak az „ideológiai zab” hegyezését bízták: „a Párt – válaszolta Berija Rákosi kérdésére, hogy »akkor az mit csináljon?» – foglalkozzon a neveléssel és a káderkérdésekkel!”¹⁴).

A „Berija-kérdés megoldásához”¹⁵ címen – csodával határos módon – fennmaradt az utolsó pillanatban Hruscsovhoz átállt (pontosabban: az összeesküvők oldalára nagy nehezen átrángatott) Malenkov 1953. június 26-án a Minisztertanács – a szovjet kormány – ülésén mondott felszólalásához készült nyersfogalmazványa, amelyet a jegyzőkönyvhöz csatoltak (ezen az ülésen került sor Berija le tartóztatására). Ennek tanúsága szerint Malenkov – ekkor persze már pártellenes merényletként bélyegezve meg Berija rendszer-reformjának célját – így rögzíti, mire is törekedett addigi elvbarátja: „Ellenségeink [sic!] az MVD [Belügyminisztérium] szerveit a párt és a kormány fölé akarták helyezni. A feladat az, hogy az MVD [Belügyminisztérium] szerveit a párt és a kormány szolgálatába állítsuk, hogy ezeket a szerveket a párt kontrolja alá helyezzük. Ellenségeink bűnös céljaikra akarták felhasználni az MVD szerveit. A feladat az, hogy hasonló bűncselekmények megismétlődésének egyszer s mindenkorra elejét vegyük. Az MVD szervei az államapparátus rendszerében olyan helyet foglalnak el, ahol a hatalommal való visszaélésre leginkább nyílik lehetőség. (...) A dolog vége az lett,

hogy a Belügyminisztérium irányította a pártot és a kormányt. A KB [Központi Bizottság] a második helyre került. (...) A Belügyminiszter posztja Berijéé lett – erről a posztról ellenőrzése alatt tartotta a pártot és a kormányt. Ez hatalmas veszélyeket rejt magában, ha nem javítjuk ki most, azonnal.”¹⁶ Érthető, hogy Malenkov, lévén tipikus apparatcsik, mikor Hruscsov választót elé állította őt, a bürokratikus, elnehezült, lassú észjárású, de biztonságosabb pártállamot, és nem barátja, Berija kézivezérléses, innovatív, kiszámíthatatlan, kockázatos rendőrállamát választotta, de mikor ráállt Hruscsov ajánlatára, az meg sem fordult a fejében, hogy ebben nemcsak Berija megbuktatása és menesztése van benne, hanem fizikai likvidálása is, „biztos, ami biztos” alapon. Legalábbis erre utal a Malenkov által saját felszólalásához készített nyersfogalmazvány következő bejegyzés: „felmenteni a [SZU Minisztertanácsa] elnökhelyettesi tisztségéből és kinevezni kőolajipari miniszternek”. Az ülésen Malenkovot alighanem váratlanul érte Berija katonai segédlettel (köztük tisztek, tábornokok, maga Zsukov marsall részvételével) végrehajtott letartóztatása, ebbe ugyanis az óvatos Hruscsov már nem beavatta, hanem *beugratta* őt.

Az a próbálkozás, hogy a magát megreformálni képtelen, a felforgató erőkkel és kihívásokkal szemben tehetetlennek bizonyult bürokra-

tikus államot az agilis, önálló életre kelt titkosrendőrség mentse meg, Oroszországban nem volt újkeletű. Ha Berija maga aligha keresett is törtenelmi mintákat, az általa elképzelt és elkezdett csekista peresztrojka („rendőrpesztrojka”) szervezeten bizonyos analógiákat mutat a cári idők – az 1900-as évek eleje – úgynevezett *rendőrszocializmusával*, a „zubatovscsinával”, amely a mindenható Ohrana és vezetője, Szergej Zubatov¹⁷ által szervezett és finanszírozott szakszervezetekbe próbálta becsatornázni a munkások érdekvédelmi mozgalmait, így húzva ki a talajt a monarchiát fenyegető forradalmi munkásmozgalom alól, korántsem sikertelenül (mellesleg a tehetetlen és a rendőrfőnök sikereire féltékeny cári bürokrácia is aggodalommal figyelte az „elszabadult” Zubatov rendszermentő kísérletét, úgyhogy rövid úton menesztette őt).

Méltán érdemelhetné ki Berija száznapos kísérlete az *első szovjet* „csekista peresztrojka” elnevezést. A második, ugyancsak rövid úton félbemaradt „csekista peresztrojkát” 1984-ben a Brezsnyev halála után főtitkárrá előlépett KGB-vezető, Andropov indította a gerontokráciává meszesedett, kleptokratikus-korrupcionista brezsnyevi pártokráciával szemben, de – lévén halálos beteg – nem maradt ideje

erre az újabb rendszermentő csekista kísérletre. Így került végül a hatalom egy virtigli pártokrata, egy „második Hruscsov” – Mihail Gorbacsov – kezébe, aki megint egyszer ideológiával (peresztrojka, uszkorenyije, glasznoszty), vagyis szavakkal akarta megújítani a haldokló rendszert, amivel azonban már csak a kegyelemdöfést adhatta meg neki.

A harmadik – sikeresnek mondható – „csekista peresztrojkára” paradox módon nyolc évvel a szovjet állam kimúlása után – mintegy *post mortem* – került sor, amikor az 1991-es szovjet rendszerváltással létrejött Oroszország oligarchikus káosza államcsődben kulminált, és az új állam darabokra hullásának vagy a szovjet restaurációnak az alternatíváját elkerülendő a régi-új nomenklátúra (élén a pártokrata múltú és gondolkodású Jelcinnel és családi oligarcháival) az államban zárványszerűen megőrződött „csekista” kasztot mozgósítva próbálta megállítani az újabb szétesést, ami nemcsak a posztszovjet állam végét, hanem az új bandokrata elit bukását is jelentette volna. Az 1998-as államcsődöt követően némi tétovázás után – előbb a csekista hátterű Primakovval, majd az FSZB (a Szövetségi Biztonsági Szolgálat) elnökével, a csekista múltú Sztjepasinnal próbálkozott, hogy végül helyettesének (a Szentpétervárról frissen áthozott, ugyancsak csekista múltú) fiatal

Vlagyimir Putyin kezébe tegye le a kormányfői, pár hónappal később pedig az elnöki hatalmat. Putyin aztán valóban megcsinálta a szovjet, illetve posztszovjet rendszer első – mindmáig tartó és a 90-es évek társadalmi-gazdasági katasztrófája hátterén sikeresnek látszó – csekista peresztrojkáját, ismeretesen illiberális politikai kimenetellel (a „törvény diktatúrájától” a „szuverén demokrácián” át a „választásos autokráciáig”) és bizonyos – átütőnek nem nevezhető – gazdasági eredményességgel. A 90-es évek ideológiai doktrinerséggel (csak most nem kommunista, hanem neoliberais doktrinerséggel) eljegyzett totális privatizációja és az oligarchikus-kriminális káosz (beszpregyel), az ettől elválaszthatatlan szociális katasztrófa évtizede után ez a történelmileg harmadik, de politikailag és gazdaságilag sikeres, mert önkorlátozó és pragmatikus rendőrállami kurzus mindmáig valóságos csodaként tűnik fel az orosz társadalom nagy többségének szemében.

4

A Sztálin halálát követő viharos száz napban nincs egyetlen számottevő kormányzati kezdeményezés, amely ne a belügytől, azaz Berijától indult volna ki, s amelyben a pártnak – PB-nek, KB-nak – a döntésekhez asszisz-

táló, engedelmes pecsénymogató szerepénél komolyabb szerep jutott volna. Bármilyen területet nézünk – a sztálini terror-rendszer gyorsított ütemű leépítését, a kezdődő desztalinizálást, a gazdaságpolitikát, a hadügyet, a külpolitikát – mindegyik azt látni, hogy az új kurzus középpontjában a pártapparátusnak és az államapparátusnak – ha tetszik: a szovjet egyház és a szovjet állam, a funkcionáriusok és a szakemberek, az ideokrácia és a szakigazgatási bürokrácia – Berija, azaz a belügy erőhatalma által garantált szétválasztása állt. Berija ugyanezt a kurzust érvényesítette, amíg tehetette a birodalom külső tartományaiban, a „szovjet blokk” társadalmi robbanás felé sodródó országaiban, mindenekelőtt az NDK-ban és Magyarországon.

Berija nem foglalta doktrínába elképzeléseit: a tényleges hatalom birtokosaként egy minden szempontból rendkívüli helyzetben egyfolytában és késlekedés nélkül *cselekedett*, anélkül, hogy cselekedeteinek bármiféle elméleti feneket kerített volna, vagy akár csak összhangba próbálta volna hozni terveit az uralkodó ideológiával, amely egyáltalán nem érdekelte, sőt, éppen az ellen küzdött, hogy a politika, a kormányzás ideológia-vézérelt legyen. Az ideológiára alapozott rendszert működésképtelennek és életszerűtlennek ítélte, ezért szánta a pártnak az ideológiai imamalom szerepét.

Hogy közelebbről miben is állt Berija programja és milyen szorosan kötődött Malenkov kormányfői ténykedéséhez, azt egy 1955-ös párt-határozat fedi fel. Ez a határozat Malenkovot visszamenőlegesen, mint a pártellenes összeesküvés „kültagját”, Berija szekértolóját és cinkosát ítéli el, aki a „Főgonosszal” cimborálva, vele együttműködve követte el az összes főbűnt a párt ellen, úgyhogy örülhet, ha ezúttal ő csak kormányfőségét veszíti el, s nem – mint Berija – mindjárt a fejét is:

„Malenkov elvtárs hosszú időn keresztül szoros kapcsolatokat tartott fenn Berijával, akiről kiderült, hogy kalandor és áruló, és Malenkov elvtárs elképesztő politikai rövidlátásról téve tanúságot Beriját illetően, sok kérdésben teljes mértékben Berija befolyása alatt állt és olykor önkéntelenül eszközzé vált Berija kezében. (...) Malenkov elvtárs politikai gerinctelensége és függése Berijától különösen veszélyessé vált a I. V. Sztálin halálát követő időszakban. Ahelyett, hogy a párt és a kormány többi vezetőjével együtt lépett volna föl, Malenkov elvtárs elkülönült Berijával, és a párt és kormány más vezetőinek háta mögött Berijával közösen készített elő javaslatokat a kormány összetételére és a minisztériumok átszervezésére vonatkozólag.”¹⁸ Ezen a ponton kezd átcsapni a Malenkov leváltását megindokló állásfoglalás vádiratba, sőt,

egyfajta fenyegető ultimátumba: ha nem akar Berija sorsára jutni, jobb, ha nem makacskodik, önként és dalolva mond le kormányfői posztjáról és politikai programjáról: „Szinte egészen Berija letartóztatásáig Malenkov az ő befolyása alatt állt és egy sor politikai kérdésben Berija javaslatait támogatta. Malenkov elvtárs Beriját követte egy olyan nagy fontosságú kérdésben is, mint a Németországgal kapcsolatos politikánk. Támogatta Berija javaslatát, hogy fel kell hagyni a szocializmus építésével az NDK-ban és hogy ki kell vonulnunk Németországból, biztosítva egy egységes burzsoá Németország létrejöttét valamilyen állítólagosan »semleges állam« keretében. Mikor ezeket a kapituláns javaslatokat a KB Elnöksége elutasította, nemcsak Berija, hanem Malenkov elvtárs is fenyegetésekkel árasztották el az Elnökség egyes tagjait, megpróbálva megfélemlíteni őket, hogy így ériék el kapituláns irányvonaluk elfogadását. A maga részéről Berija is minden módon támogatta Malenkov elvtársat és segítette politikai felemelkedését, azzal a céllal, hogy kihasználva rá gyakorolt befolyását, megtisztítsa a maga számára az utat a saját személyi hatalma felé. 1953 júniusában a KB Elnökségének Berija arcátlan, pártellenes viselkedésén felháborodott többi tagjai hatására Malenkov elvtárs is aktívan részt vett Berija bűnös tevékenységének

felszámolásában. Ugyanakkor Malenkov elvtárs az SZKP KB [1953] júliusi plénümán elmondott felszólalásában nem talált magában elég bátorságot ahhoz, hogy határozottan pártszerű kritikának vesse alá azokat a közeli kapcsolatokat, amelyek őt oly hosszú időn keresztül a provokátor Berijához fűzték.”¹⁹

Még egy – már hivatkozott – dokumentumból értesülhetünk arról, mire törekedett, hogyan képzelte el a rendszer csekista peresztrojkiát Berija, és ez a szovjet vezetésnek a magyar párt és állami vezetőkkel 1953. június 13–16-án a Kremlben lezajlott válságtanácskozásáról készült jegyzőkönyv, melynek mindmáig csak korabeli, hitelesnek tekinthető magyar verziója került elő, orosz változata egyelőre ismeretlen. Az ebben a kordokumentumban megörökített többnapos tanácskozás Berija számára egyfajta politikai spektakulum és demonstráció volt. Célja a magyar vezetés instruálásán és a kívánt személyi változások elérésén (mindenekelőtt a szovjet rendszer magyarországi fönnmaradása szempontjából különösen kártekonynak ítélt Rákosi félreállításán vagy legalábbis háttérbe szorításán) túlmenően az volt, hogy megmutassa (immár a magyaroknak is), ki az úr Sztálin után a szovjet állam házában, és hogy mostantól milyen új alapel-

vekre fog épülni a rendszer: hol a helye az új hatalmi fölállásban a pártnak, mi a szerepe a kormánynak és – az egyfajta szuperminisztériummá előlépett, az állambiztonságot is magába nyelő – Belügyminisztériumnak és vezetőjének:

„Két mód van tehát a helyzet megjavítására – mondja Berija. – Egyik mód: a Belügyminisztérium élére felelős embert állítanak, aki gazda lesz a területen és kijavítja a hibákat. Másik mód: Rákosi elvtárs közvetlenül irányítja a belügyi és ÁVH szervek munkáját. Ez utóbbi mód nem helyes. Rákosi elvtárs mondja meg, kit kell letartóztatni, stb. Így érjük el azt, hogy Rákosi elvtárs soha nem téved, a többi elvtársak mind tévednek. Ez a helyzet oda vezet, hogy Rákosi elvtársat nem tisztelni fogják, hanem félnék tőle. [A] párt [fő]titkára, a Minisztertanács elnöke és az ÁVH vezetője egy személyben.”²⁰

Mostantól ennek tehát vége: nem a párt, hanem egy „felelős ember” (természetesen Berijának felelős) lesz Magyarországon a belügy gazdája, aki azonban alkalmasságát nem a represszió kontraproduktív fokozásával, nem a szovjet minta túlbuzgó másolásával, hanem egyedül azzal bizonyíthatja, hogy elősegíti és biztosítja egy helyi hagyományokhoz illeszkedő, a nemzeti érzületet nem sértő, „tősgyökeresen” magyar államvezetés kiegyensúlyozott működését, amely képes megállítani az

ország – mint a kremli tárgyaláson Bulganyin fogalmazott – katasztrofára felé sodródását és létrehozza a „magyar szocializmus” gazdaságilag működőképes és a társadalom többsége számára legalábbis elfogadható modelljét – a rendszer javára, a birodalom hasznára. A belügy, élén a „felelős elvtárssal” – Berija „felvilágosult rendőrállamszocializmusában” – immár nem annyira a „veszedelmes” társadalmat, mint inkább a „veszedelmes” pártot hivatott volna pórázon tartani. A Pártra, mint valami alkotmányos monarchiában a királyi hatalomra az *uralkodik, de nem kormányoz* (*Le Roi régne, mais il ne gouverne pas*) szabálya lett volna érvényes. A különbség a kétféle abszolút állam között egy „apróság”: a kormányzat nem a parlamentnek, hanem a rendőrmisztérium mindent látó és mindent tudó vezetőjének felelős. Arról, hogy mi a különbség a pártállam (pártokrácia) és a rendőrállam között, Vorosilov a következő, egy évvel későbbi kremli találkozón, 1954 májusában így utal vissza, világossá téve, ki kit győzött le Berija eltávolításával a szovjet államban: „Vorosilov elvtárs: Az egység kérdésében egyetérttek Hruscsov elvtárssal. *Legutóbb, mikor az elvtársakkal beszéltünk a párt és az állam viszonyáról, szó esett arról, hogy ki kinek van alárendelve? Senki senkinek nincs alárendelve, hanem mindenki a párt akaratának.*”²¹

A Berija Rákosihoz intézett – elvtársi jótanácsként modulált – parancsa nem sokkal később Gerő Ernőnek – a Kominternes-spanyol-polgárháborús időkben a szovjet felderítésnél/elhárításnál is szolgáló, ezen a csekista vonalon alighanem Berijához is sok szállal kötődő „ösbeltűgyesnek” – a „felelős elvtárs” posztjára jelölésében realizálódott, míg a sztálinista rémuralmat megszüntető, a rendszernek „magyar arcot” adó miniszterelnök posztjára – mintegy a „magyar Malenkov” szerepkörében – Berija Nagy Imrét szemelte ki. Az ő feladata lett, hogy – most már persze nem szolgálésként másolva, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmazva – ültesse át az életbe a Berija-Malenkov-féle „új kurzust” (magyar nevén „új szakaszt”), ami pontosan addig – 1955 elejéig – tarthatott Magyarországon, amíg Moszkvában Malenkov nem követte a süllyesztőben elárult barátját, Beriját.

5

Berija – mind döbbenetes hatású szavaival, mind túltengő szereplésével – azt akarta tudatosítani a kremli tárgyalások résztvevőiben (korántsem csak a magyar delegáció tagjaiban, hanem saját kremli elvtársaiban is!), hogy a Sztálin utáni szovjet hatalmi rendszer igazi motorja már nem a párt, hanem a belügyminisztérium

(és az állambiztonsági szervek), a Párt és az állam (a kormány) *elválasztásának* biztosítója, amely azon örködik, hogy a Párt – hagyományos ideológiai receptjeivel a kormány szakszerű működésébe avatkozva – át ne lépje ezt a választóvonalat. Pártnak és Államnak ez a szétválasztása a nyugati társadalomfejlődésnek azt az újkori szakaszát idézte, amikor az Egyház és Állam intézményes szétválasztásával kezdetét vette az egész társadalmi életvilág szekularizációja, persze, szovjet körülmények között azzal a végtelen különbséggel, hogy a szétválasztást nem valamilyen felvilágosult uralkodó vagy forradalmi törvényhozás, hanem a „felvilágosult rendőrmiszter” akarta végrehajtani. Berija túltengően magabiztos fellépésével egyben azt is szuggerálni igyekezett a jelenlevőkbe, hogy a Szovjetunióban a szóban forgó irányítási modellváltás már le is zajlott, itt már ő maga az a bizonyos „felelős elvtárs”, aki az új – párt fölötti – belügy gazdájaként azt is illetékes megmondani, ki legyen ennek az összevont belügynek a gazdája a magyar népi demokráciában, és ki kerüljön a párttól különvált kormány élére: a „magyar Malenkovnak” Rákosi ellenlábását, a „tősgyökeresen magyar, mezőgazdasághoz értő” Nagy Imrét, a „magyar Berija” szerepére, a belügy élére pedig Gerő Ernőt jelölve. A lényeg azonban nem a személyi változás volt, hanem a hatalomgya-

korlás egész szerkezetében bekövetkező változás. Ezért ment bele a tárgyalásokon olyan könnyen abba is, szinte legyintve rá, hogy egyelőre (!) Rákosi maradjon a párt élén (igaz, csak azt követően, hogy – mint arra a szovjet párt vezetői újra meg újra visszatérnek a tárgyalásokon – Rákosi az egész ország nyilvánossága előtt töredelmesen számot ad addigi bűneiről és hibáiról és felhagy a „vezérkedéssel”), mivel az új hatalmi felállásban a pártfőtitkári poszt már nem sokat nyomott a latba: „a párt foglalkozzon a propagandával és a káderekérdésekkel”.

A kremli tárgyalásokon főleg Berija foglalkozott saját felfogása propagálásával és még inkább személyi kérdésekkel, mindenekelőtt egyetlen személy – Rákosi – kérdésével, amelyet különben szinte minden felszólaló érintett. Ennek a személyi kérdésnek az összetevői között – vezérkedés, voluntarizmus, bekepzelettség – van azonban egy, amely az oroszországi és szovjet birodalmi kontextus és Berija új politikai kurzusának ismerete nélkül félreértéseket szülhet a mai olvasóban és ez a „zsidó” mint „nem-magyar” nemzetiségű szembeállítás a „magyar nemzetiségűekkel”.

Az '56-os magyar emigráció egyik 1953 után Nagy Imre köréhez csatlakozott tagjának, a Rákosi-korszak és

az 1956-os forradalom aktív szereplőjének, szemtanújának és krónikásának, Méray Tibornak még az emigrációban kiadott, de itthon ismertté vált korai műve, a *Nagy Imre és halála*, amely levéltári kutatásokra, archívumi dokumentumokra még nem támaszkodhatott, bevezető fejezetében ismerteti a Rákosi-féle vezetés kremli tetemrehívását. Ahhoz képest, hogy aligha ismerte a kremli tárgyalások 1989 után publikussá vált magyar nyelvű jegyzőkönyvét, vagyis csak a tárgyalódelegáció magyar tagjaitól, mindenekelőtt Nagy Imrétől értesülhetett az itt zajló eseményekről, meglepő tájékozottsággal eleveníti meg őket. A részleteket, különösen Rákosi személyét illetően azonban olyan anekdotikus betétekkel színesíti elbeszélését, amelyeknek a jegyzőkönyvben nincs nyoma és ebben a formában aligha hangozhattak el, bár kétségkívül sokkal hatásosabbak a prózai valóságnál. Különösképp áll ez a Rákosi-féle vezetés – a „négyesfogat” – úgy mond „nem-magyar”, „zsidó” származásának kérdésére, amely a tárgyalásokon csak ugyan többször is előkerült, csak nem úgy, ahogy a köztudatban – a korabeli anekdotáknak és később az ezeket tovább adó Méray-könyvnek köszönhetően – mindmáig fennmaradt. Minden alapot nélkülöz ugyan is a Rákosi kremli megaláztatásának kéjtörténetéből kiemelt szcena, amelyben Berija „zsidó királynak”

nevezi őt, és amelyet Méray könyve így örökít meg, érzelmi antiszemitizmusként, „zsidózásként” értve félre a kremli vezetők kritikájának élet: „A hévben, amelyet a Prezídium tagjai mutattak, természetesen szubjektív motívumok is közrejátszhattak, a [berlini] tömegmegmozdulások miatti ijedelem és kapkodás éppúgy, mint az a személyes ellenszenv, amelyet közülük többen Rákosi irányában éreztek; ebben a magas gyülekezetben nem volt idegen vonás az antiszemitizmus, s ez különös erővel tört elő akkor, amikor a gyűlölt zsidó valóban okot is adott a haragra. – Figyeljen ide, Rákosi – fordult a magyar nép szeretett vezére és bölcs atyja felé Berija. – Mi már hallottuk azt, hogy Magyarországon uralkodott török szultán, Habsburg császár, tatár kán és lengyel fejedelem, de azt még nem hallottuk, hogy zsidó király lett volna. Maga, úgy látszik, az akart lenni... Vegye tudomásul, hogy mi ezt sohasem fogjuk megengedni...”²² Nos, ebből egy szó sem igaz, jóllehet Méraynak az az értesülése, hogy a kremli vezetők csakugyan komoly *politikai* problémát láttak az úgynevezett „négyesfogat” (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai) zsidó származásában, teljes összhangban áll a jegyzőkönyvvel. Közelebb áll a jegyzőkönyvben rögzítettekhez egy másik passzus, ahol Méray a „nemzetiségi kérdés” előhozását nem a szovjet vezetők lappangó antiszemi-

tizmusának kitörésével, hanem politikai aggodalmával magyarázza: „Súlyos hiba volt az is – írja –, hogy ez a »négyesfogat« kivétel nélkül zsidó származásúakból állott, ami olyan országban, mint Magyarország, ahol a hosszú fasiszta uralom nyomán az antiszemitizmusnak mély gyökerei vannak, teljességgel megengedhetetlen, és komolyan ártott a pártnak.”²³

Csak hogy amikor Berija és mások is „zsidót” mondanak, nem arról van szó, hogy ebben az „intim” körben – mintegy elvtársak egymást közt – megengednek maguknak egy kis kedélyes zsidózást, vagy, hogy felbátorodva Berija „zsidózásán”, előtört belőlük zsigeri antiszemitizmusuk. A szovjet vezetők számára Rákosi és vezető társai elsősorban kommunisták voltak, ugyanannak a „világpártnak” vagy „világmozgalomnak” a katonái, amelyhez magukat is sorolták, nemzetiségre való tekintet nélkül (Berija mingrél volt, Mikoján örmény, Molotov orosz, Hruscsov félig orosz, félig ukrán, vagy tán egészen az). A „zsidót” nem jelzőként, hanem népnévként használták és pedig abban az összefüggésben, hogy bár *önmagában* érdektelen, ki milyen nemzethez, nemzetiséghez/néphez tartozik, konkrétan akkor és ott – a szovjetizált Magyarországon – a katasztrofálisan rossz politikát folytató, tehát a világkommunizmus

ügyét rosszul szolgáló, közutálatnak örvendő „négyesfogat” zsidó eredete tovább fokozza az eleve idegen szovjet rendszerrel és a háború után kulturálisan *agresszívan oroszosító* kurzussal szemben érzett általános társadalmi ellenszenvet. Ennek ellenszeréül ajánlja Berija – az oroszosító kulturális kurzus nemzeti kurzussal felváltása mellett – a szovjet tagköztársaságokban is alkalmazott „korenyizációját”, vagyis a vezető elit „tősgyökeresítését”, ott a központból átirányított orosz kádereknek helyi, nemzeti káderekkel való, itt, Magyarországon a „zsidóknak” magyarokkal való lecserélését. Arról aligha lehetett fogalmuk, hogy Magyarországon nincsen a magyaroktól elkülönülő zsidó népcsoport vagy nemzetiség (származási alapon való elkülönítésük a még nagyon közeli náci időket, az úgynevezett „zsidótörvényeket” és a „fajvédelmi” törvényt idézte). A magyarországi zsidók túlnyomó többsége a polgári emancipáció útját járta és legfeljebb *vallására nézve* maradt zsidó (az elhasonulás és önálló népként való önmeghatározás *cionista* útja eleve ki-fele vezetett a magyar társadalomból és az országból is, vallási útja az ortodox, főleg haszid közösségek zárva-nyaiban pedig befelé, egyfajta misztikus „másik néppé”, „szent néppé”, „messiási néppé” válás értelmében).

Innen nézve a kreml-i vezetők – jegyzőkönyvbe vett szavaik tanúsá-

ga szerint – a „zsidó” szót a cári orosz birodalomban kialakult (*inorodci, inoverci*) és később a Szovjetunióban is bevett (jevrejszkaja nacionalnoszty) számukra magától értetődő jelentésében használják, elkülönülő nemzetiséget, önálló etnikumot értve rajta: a zsidóság a Szovjetunióban már nem „inorogyec” (más, a többségi oroszról eltérő nemzetiségű) volt, mint a cári időkben, az antiszemitizmust pedig hivatalosan elítélték, de a sok népcsoport vagy nemzetiség egyike, saját autonóm területtel, saját nyelvvel, intézményekkel, kultúrával. Igaz, a kulturálisan asszimilálódott, orosz identitású és orosz ajkú zsidókat is zsidó nemzetiségűként vették nyilvántartásba apjuk és anyjuk nemzetisége szerint (nemzetisége mindenkinek kellett, hogy legyen). Nem értették tehát, hogy *ez nem az*: a zsidóság nem mindenütt alkot nemzetiséget, illetve a származás biológiai ténye nem feltétlenül jelenti, hogy valaki a zsidó nemzethez (Izrael) vagy a zsidó nemzetiséghez (Szovjetunió) tartozik. A magyar tárgyaló delegáció tagjai, köztük Rákosi számára – még ha jól ismerték is az orosz nyelvet és a szovjet gyakorlatot – zavarba ejtően és riasztóan hangozhatott ez az Oroszországban és a Szovjetunióban természetes beszédmód, amikor hirtelen őrájuk alkalmazták, őket nevezték „zsidóknak”, „nem magyaroknak”. Rákosi, Farkas, Révai, Gerő *magyarok* voltak,

még ha sztálinista magyarok is, lévén Magyarországon a *magyar* mivolt, a *magyar nemzethez tartozás* nem etnikai, hanem *nyelvi-kulturális és állampolgári* azonosulás, illetve kötelék kérdése volt: zsidóknak a zsidó vallású magyarok számítottak, de a *puszta leszármazás alapján* éppoly kevésbé lehetett elkülöníteni a magyaroktól nem-magyarokként (*idegenekként*) a zsidókat, ahogy a német, szlovák, szerb, román származású magyarokat, akár megtartottak valamit elődeik nem-magyar kulturális identitásából, akár nem. Petőfi vagy Gárdonyi Géza nem-magyar származása legfeljebb életrajzi tény, de egy pillanatra sem teszi kétséggé, hogy magyarok és a magyar nemzeti tudatot formáló alapvető művek alkotói.²⁴

A kreml-i tárgyalásokon „zsidózó” Berija, aki mellel első intézkedései egyikével vetett véget a Sztálin kezdeményezte „zsidó orvosok” perének és a vele együtt egyre nagyobb lendületet nyert – hol „antikozmopolitának”, hol „anticionistának” álcázott – antiszemita kampánynak²⁵, mindent akart inkább, semmint antiszemita húrokat pengetni 1953 júniusában. Ha a „zsidó” megnevezés eltérő orosz és magyar jelentéséről nyilvánvalóan fogalma sem volt, a magyar vezetésben szovjet részről kíváncsúnak tartott személycseréknek ezzel az érveléssel történő alá-

támasztása mögött az a Berija kezdeményezte új káderpolitikai direktíva húzódott meg, amelyet „korenizacija”-nak neveztek, és amely a helyi politikai vezérkarok – szovjet tagköztársaságoktól a népi demokráciákig – személyi összetételének a helyi nemzetek javára történő megváltoztatását jelentette. A cél az volt, hogy a politikai kirakatban látható, tehát a rendszert reprezentáló vezetők zöme lehetőleg „tösgyökeres nemzeti” káder legyen és ne idegen, főleg orosz, ukrán vagy belorusz. A „korenizacija” („tösgyökeresítés”, „bennszülöttesítés”) Berija rendelkezései nyomán azonnal kezdetét vette a Szovjetunióban (mindenekelőtt Ukrajnában és Litvániában) hajtott végre ilyen jellegű kádercserét, amiket később szintén Berija bűnéül róttak fel), amit a tagköztársasági elittek részleges „orosztalanításaként” is felfoghatunk. Mivel Berija elképzelt rendőrállamszocializmusában a *tényleges* hatalom az állambiztonsági, hírszerzési, elhárítási és rendfenntartó funkciókat egyesítő szuperrendőrminisztérium – közelebbről: maga Berija – kezében összpontosult volna – láthatatlanul és félelmesen –, semmi szükség nem volt rá, hogy a szovjet tagköztársaságok vagy a népi demokráciák pártjaiban és kormányaiban ne a megbízhatatlan helyi („nemzeti”) káderek, hanem megbízható oroszok (vagy legalábbis ne „tösgyökeres” nemzeti káderek)

képviseljük a birodalom érdekét, el-lenszenvet és bizalmatlanságot kelt-ve a rendszer iránt. A „nemzeti” ká-derektől a mindent pragmatikusan felfogó Berija azt várta, hogy a helyi társadalmaknak jobban tudják majd eladni a rendszert. Működésének száz napja alatt nemcsak Litvániá-ban, Belorussziában, Nyugat-Ukraj-nában, Azerbajdzsánban ültetette át a „korenizációját” több-kevesebb sikerrel a gyakorlatba, hanem a bi-rodalmi központban is. Csak itt a „kaukázusi” elem Sztálin alatti túl-tengését igyekezett ellensúlyozni az oroszsal: esze ágában sem volt a grúz Sztálin után sajátmagát (lévén ő is kaukázusi, közelebből mingrel) vagy más nem-oroszt ültetni a szov-jet állam reprezentatív helyére. Az államot ettől fogva az orosz Malen-kov reprezentálta (a pártot az orosz Hruscsov), Berija maga pedig „be-érte” a hatalom hálóját a háttérből szövő pók – a rendőrállam főnöke – láthatatlan szerepével.

Tehát a kremli vezetést a legke-vésbé sem a magyarországi szovjet rendszer vezetőinek nemzetiségi ho-vatartozása, „származása” érdekelte, hanem a válságból katasztrófa felé sodródó rendszer sorsa. A „nemze-tiségi hovatartozás” kérdése csakis ebben az összefüggésben merült fel, még ha – oroszországi mintára – té-vesen „nem-magyar-nemzetiségűek-ként” azonosították is Rákosit és vezető társait. Azt azonban jól ér-

zékelték (helyesebben: a Magyar-oroszról készült naprakész szovjet belügyi jelentésekből pontosan tud-ták), hogy a magyar társadalomra ráerőszakolt idegen rendszerrel – a terrorisztikusan működtetett szov-jet típusú hadi- és hiánygazdasággal – ráerőszakolt szovjet típusú szocia-lizmussal – szemben fokozódó ellen-séges közhangulatban a vezető réteg társadalmilag számon tartott zsidó származása (nem elég, hogy „mosz-koviták”, még „zsidók” is: kétszere-sen „nemzetiidegenek”) tápot adott a régi keletű, a két világháború kö-zötti „zsidótörvényekben” kulminá-ló – antiszemita előítéleteknek, ami gyúanyagul szolgálhatott az elége-detlenséghez és fokozta a rendszer elutasítottságát. Egy „exportált”, tehát „idegen rendszer” meghono-sítására az efféle „idegeneknél” sok-kal alkalmasabbak a „tősgyökeres nemzet” képviselői. Berija nyilván-valóan ebbe az értelmezési keret-be helyezte Magyarországot is, úgy képzelve, hogy Rákosi lecserélése a miniszterelnöki poszton Nagy Im-rére és egy új „nemzeti káderekből” álló kommunista vezetés létrehozása nem más, mint „korenizacija” ma-gyar módra.

Amikor tehát a Kremlben a Rákosi vezette magyar küldöttségnek Beri-ja és Malenkov – többször is vissza-térve a kérdésre, amelyet csak Rá-

kosi nevez „zsidókérdésnek”²⁶ – azt a visszautasíthatatlan ajánlatot teszik, hogy az – úgymond – „zsidó” kérdéseket cseréljék le „magyar nemzeti” kérdésekre, akkor valójában a „korenizáció” elvét szeretnék átültetni a magyar gyakorlatba: „Nyíltan kell beszélni arról, hogy nem eléggé vittek előre, felelős posztokra *magyar nemzetiségűeket* – mondja Berija a tárgyalások végén. – Nem formálisan, hanem ténylegesen. Ezen a helyzeten változtatni kell. Ennek a határozatban is benne kell lennie.”²⁷ Mármost abban a határozatban kellett volna ennek benne lennie (hogy mostantól a „magyar nemzetiségűek” nagyobb szerepet kapnak a nemzetiségi tekintetben szinte homogén módon *magyar* Magyarországon), amelyben az ország nyilvánossága elé tárták volna – méghozzá tényekkel, adatokkal – az elkövetett hibákat, bűnöket, kimondták volna Rákosi felelősségét és megfogalmazták volna az új politikai irányvonalat.

Az Orosz Birodalom örökébe lépett Szovjetunió – egy soknemzetiségű föderáció – vezetői nyilvánvalóan nem értették, hogy ez *nem az*: náluk a „zsidó mivolt” a nyilvántartott nemzetiségek (etnikumok) egyike volt (mi több, úgynevezett tituláris nemzetiség, hiszen a zsidó népnek saját autonóm területe volt a Távol-Keleten: Birobidzsán), a személyazonossági igazolványban is feltüntetett nemzeti hovatartozá-

sok egyike. Ezzel szemben a zsidók emancipációja utáni Magyarországon – a „zsidótörvényes-fajvédelmi-törvényes” idők katasztrofális intermezzóját kivéve – a zsidók is magyarok voltak. Jellemző, hogy a magyar küldöttség tagjai, élükön Nagy Imrével vonakodtak belebocsátkozni ebben a „nemzeti kérdésből”, „zsidókérdést” csináló diskurzusba. Egyedül Rákosi volt az, aki reagált, lévén személyében is közvetlenül érintett, de – elfogadva a szovjet-orosz terminológiát (a „zsidó” egy külön nép neve) a hülyét játssza: *szociális kérdést csinál az etnikai vagy nemzetiségi „zsidókérdésből”, „kispolgári származást” a „zsidó származásból”, hogy egy másik síkra játszva át a kérdést, kifogja a szelet kremli ellenfelei vitorlájából: „A művelt zsidó kispolgárok közül sokan kerültek különböző funkcióba. Döntő sikereket ezek kicserélése terén nem értünk el – szabadkózik Rákosi Mátyás. – Vannak egyes helyek, például a sajtó, ahol döntő többségben vannak. Egyes elvtársak nehezen értik meg ennek a kérdésnek a jelentőségét. Ebből nem egyszer konfliktusok is keletkeznek. Például Hidas elvtárs, amikor a nagybudapesti pártbizottság titkára volt, nem értette meg, hogy miért ellenzem a budapesti városi tanács négy elnökhelyettesi posztja közül egynek zsidóval való betöltését. Más hasonló esetek is voltak. Döntő eredményt ezen a területen még*

nem értünk el.” Hihetetlen szavak, hihetetlen érvelés, mintha legalább is Kolozsváry-Borcsa Mihály kérette volna magához Rákosit a sajtó és az államapparátus túl lassú „zsidótlantási” ütemét kérve számon rajta.

Nem csoda természetesen, ha a valástalan, magát legkevésbé sem zsidó, hanem magyar nemzetiségű kommunistának tekintő Rákosi (akinek kovácmester nagyapját „Kossuth zsidójaként” emlegették) sértődötten ütközött meg a szovjet vezetés javaslatán: „Rákosi elvtárs táviratának az ügye – kezdi Malenkov. – Rákosi elvtárs a táviratban kezdett más dolgot kifejteni, mint amiről beszéltek és megállapodtak. Arról van szó, hogy ne legyen 3 zsidó a vezetésben. Rákosi elvtárs viszont a táviratban úgy állította be, mintha mi adtunk volna ilyen tanácsot, és azt válaszolta, hogy nem nagyon érti, de elfogadja.” Malenkov úgy állítja be, mintha nem ők mondtak volna illet, közben azonban a találkozón többször is félreérthetetlenül szóba hozzák a nemzetiségi hovatartozás, a származás kérdését, Hruscsov például így: „Nem lehet egy vezető kollektívát létrehozni magyarokból? [Értsd: jelenleg „nem-magyarokból” áll a vezető kollektíva.] Lehetetlen, hogy 9,5 milliós nép ne termeljen ki magából olyan embereket, akik megfelelő vezetők.” Berija pedig kifejezetten a

„korenyizacija” szellemében utalva Nagy Imre „magyar nemzetiségére” és arra is, hogy ha egyszer távoznak az országból a szovjet csapatok, csak is „magyarok” (értsd: a Rákosi-féle garnitúra „nem-magyar”) tarthatják fön a rendszert: „Helyesebb volna, ha a Minisztertanács elnöke magyar volna. Sztálin elvtárs többször mondta Rákosi elvtársnak, hogy a magyarokat jobban kell előrevinni. Mondják, hogy sokan kiszolgálták Horthyt. Ha becsületes emberek, és most minket szolgálnak, akkor támogatni kell őket. Ma még ott van Magyarországon a szovjet hadsereg, de nem mindig lesz ott. Ha Nagy elvtárs lesz a Minisztertanács elnöke, Rákosi elvtárs maradjon a párt élén, mint gazdag tapasztalatokkal rendelkező és a párt ügyéhez hű elvtárs. Nagy elvtárs megfelelő lenne a Minisztertanács elnökének (párthű, magyar, ismeri a mezőgazdaságot).” Aztán így tér vissza még egyszer ugyanerre a témára: „Nyíltan kell beszélni arról, hogy nem eléggé vittek előre, felelős posztokra magyar nemzetiségűeket. Nem formálisan, hanem ténylegesen. Ezen a helyzeten változtatni kell. Ennek a határozatban is benn kell lennie.” A határozatba azonban már nem került bele: amikor június 28-án a MDP KB kétnapos plénumát megtartják, Berija már két napja letartóztatásban van és amikor július 4-én megalakul a Nagy Imre-kormány, amely a Beri-

ja-Malenkov új irányvonalat követve július 26-án amnesztiarendelelet bocsát ki, felszámolja az internálási rendszert, megszünteti az osztályhovatartozás miatti kitelepítéseket, csökkenti a parasztság adóterheit, akkor az „új szakasz” oroszországi meghirdetője már hetek óta egy ablaktalan pinceveremben ül, és egyik kétségbeesett levelet írja a másik után elvtársainak, akikkel pár héttel korábban a Kremlben még együtt teremtettk le Rákosit és jelölték Nagy Imrét – Rákosi helyett – a kormányfői posztra, amelyet egészen Malenkov bukásáig sikerült meg is tartania (a Nagy Imre-kormány működése 1955. április 18-án szűnt meg).

6

A kreml-i tárgyalásokon a „magyar Berija” szerepére kijelölt Gerővel szemben Berija bizalma korántsem volt töretlen. Legalábbis erről tanúskodik – a „korenyizacija” tükrében – alig hihető ajánlata a magyar vezetésnek, hogy a magyar belügyminiszter helyettese egy szovjet belügyes legyen²⁸. Az ajánlatról csak azokból a dokumentumokból értesülhetünk, amelyek rögzítették a nem sokkal Berija letartóztatása után – 1953 augusztusában – gyógykezelésre a Szovjetunióba érkezett Rákosi szóbeli följelentését: „Rákosi Mátyás elvt. találkozott az SZKP KB Osztá-

lyának munkatársával, Mosetovval és beszámolt róla, hogy a magyarországi Államvédelmi Hatóság egykori vezetőjének, Péter Gábornak a letartóztatásával kapcsolatban a Szovjetunió Belügyminisztériumának vonalán [sic!] 1953 júniusában a SZU BM négy munkatársát vezényelték Magyarországra a Péter Gábor ügyében folyó nyomozás lefolytatására. Az egyik munkatárs, Tyiskov elvt. Gerő Ernő elvt.-nak azt a kívánságot adta át, *hogy Magyarország belügyminiszterének legyen egy helyettese, aki a szóban forgó szovjet munkatársak közül kerül ki.* Mint Rákosi elvt. közölte, ezt a kérdést a MDP KB szűkkörű vezetése is megvitatta és a véleménycsere-t követően Gerő elvt.-t bízták meg azzal, kérdezze meg Tyiskovot, hogy a javaslat személy szerint tőle, vagy Moszkvától származik-e.”²⁹ A június 13-16-i kreml-i tárgyalások után a rákosista magyar vezetés tanács-talan hüledezése több mint érthető: azok után bármi és bárminek az ellenkezője is megtörténhet most már velük. Ha Berija – a szovjet tanácsadókon keresztül – valóban küldött ilyen értelmű üzenetet a Rákosinak és Gerőnek, akkor azt csakis provokatív céllal tehette, hogy próbára tegye őket, jelezze – különösen a kételkedő Gerőnek – bizalmatlanságát velük szemben, és hogy kontrolja alatt állnak. Afféle sztálini stílusú – Berijától sem idegen – gonosz csíny, beugratás lehetett ez, amelyről az ab-

szurd felvetés címzettje – az alávetett és kiszolgáltatott vazallus – nem tudhatta, komolyan kell-e vennie, amit hallott, vagy sem, és mi a jó válasz a felvetésre, ami nyugtalansággal töltötte el és erősítette függését feljebbvalójától.

Kétségtelen, hogy Berija azonnal elkezdte átszervezni a „népi demokráciákban” működő szovjet belügyi tanácsadói apparátust, de ez arra irányult, hogy státusukat formalizálja, létszámukat szigorúan limitálja, és valóban „tanácsadói szerepet” adjon nekik, szakítva az addigi gyakorlattal, hogy az illető országok állambiztonsági szerveit informálisan maguk irányítsák. Az átszervezés célja először Berijának a németországi állambiztonsági apparátus munkájáról szóló feljegyzésében fogalmazódott meg, amelyet 1953 májusában-júniusában egész sor, a Belügyminisztérium által kiadott, Berija által aláírt parancs követett az apparátusok új személyzeti állományának kialakításáról. Elsők közt volt az 1953. május 23-i keltezésű „A Szovjetunió Belügyminisztériumának a Magyar Népköztársaságban működő tanácsadói apparátusa munkájáról” szóló 00296 számú parancs. Ebben azonban nyoma sincsen semmiféle olyan javaslatnak, amelyről – persze már Berija „népellenességé” átváltozása után – Rákosi számol be a dokumen-

tumot összeállító SZKP KB munkatársának, Mosetovnak. A szovjet KB apparátusa akkor már lázasan gyűjtötte a terhelő anyagot Berija ellen, úgyhogy a Beriját gyűlölő, bukását személyes diadalként megélt Rákosi *szóbeli feljelentése* – mint az a dokumentumokból kiderül –, nemcsak túlbuzgó helyezkedését, a Berija-ellenes irányvonalhoz történő érdemszerző fölzárkózását mutatja, hanem azt is, hogy a feljelentés igazságtartalma érdektelen volt. A „magyar ügyben” már különben is „sárosnak” találtatott Berija bűneinek lajstroma ezzel csak egy újjal tetéződött. Berija letartóztatása után összes kezdeményezését felülvizsgálták. A Belügyminisztérium „népi demokratikus” országokban működő tanácsadói apparátusa feladatait és státusának kérdését újra tárgyalták. A Belügyminisztérium Malenkov és Hruscsov nevére a SZKP KB Elnökségének küldött 1953. július 14-i feljegyzésében már kifejezetten az áll, hogy Berija a tanácsadói apparátusok munkáját „dezorganizálta”. Beriját azzal vádolták, hogy az SZKP KB jóváhagyása nélkül cserélte le a tanácsadókat, munkájukra vonatkozólag teljesen helytelen utasításokat adott nekik, és önkényesen, a „körülményekre való tekintet nélkül” csökkentette a tanácsadói apparátusok létszámát. „Többek között – áll a feljegyzésben – Berija azt a megbízást adta M. Sz. Ivanovnak, a

Belügyminisztérium magyarországi főtanácsadójának, hogy javasolja a magyar kormánynak, nevezzék ki őt Magyarország belügyminiszter-helyettesének.”³⁰ Ez a Berijának tulajdonított javaslat (legyen egy szovjet állampolgárságú belügyes, egy orosz nemzetiségű ember a magyar belügyminiszterhelyettes) összeegyeztethetetlen azzal a stratégiájával, hogy az orosz kádereket még a szovjet tagköztársaságokban is helyi nemzeti káderekre cserélje (korenyizacija) és így adjon helyi szinten – a „kirakatban” – „nemzeti arcukat” a rendszernek, csillapítva az ellenszenvet és a nemzeti indulatokat vele szemben. Ráadásul éppen Magyarországon javasolt volna ilyesmit, amelynek vezetésében épp ő kezdeményezte a túltengő „nem-magyar” kádereknek „magyarokkal” való lecserélését a kremli jegyzőkönyv tanúsága szerint. Mindenesetre a javaslatot Rákosi szavain kívül nem dokumentálja semmi. Ugyanakkor nagyon is elképzelhető, hogy Berija – a már említett módon – az általa különösen kártékónak és veszélyesnek tekintett Rákosi (és részben Gerő) beugratásának szándékával tett ilyen zavarkeltő javaslatot, éspedig a desztalinizáló reformkurzus védelmében. Mindez azonban csak találgatás. Ami viszont valóban dokumentálható, az ellentmond Berija állítólagos javaslatának. Berija a belügyi tanácsadók létszámát csökkenteni, a birodalom

ráfordításait – mint minden egyéb téren – itt is minimalizálni igyekezett, és éppen hogy nem a szatellit-országok ügyeibe való beavatkozást szorgalmazta, hanem a távolságtartást, a tanácsadói szerepre szorítkozást. A fentebb idézett belügyminisztériumi jelentés így összegzi Berija kártékony szerepét a „népi demokratikus” országokban működő szovjet tanácsadói apparátus leépítésében: „A tanácsadói apparátusokhoz eljuttatott utasításaiban durván eltorzítva a párt politikáját arra ösztönözte a tanácsadókat, hogy avatkozzanak bele a népi demokratikus országok belügyeibe.” A Berija által fogalmazott és aláírt 00296 számú belügyminiszteri parancsban azonban ennek épp az ellenkezője olvasható: „Ahelyett hogy a tanácsadói apparátus tanácsokkal és javaslatokkal segítené a magyar biztonsági szervek mindennapos munkáját, beleavatkozik ezeknek a szerveknek a gyakorlati munkájába, utasítgatja őket és lényegtelen ügyekben gyámkodik fölöttük, amivel lényegében átvette a Magyar Népköztársaság állambiztonsági szolgálatának és külügyi felderítő szolgálatának vezetését.”³¹ Berija teljesen fölöslegesnek ítélte, hogy lényegtelen területeken is (a kormányzat védelme, tűzvédelem stb.) szovjet tanácsadók működjenek Magyarországon. Megengedhetetlennek nevezte, hogy egy tanácsadónak „önálló hivatala” le-

gyen, a magyar biztonsági szervek épületének falain kívül, ami csak bizalmatlanságot és gyanakvást szülhet a magyarokban, akik azt hihetik, hogy a szovjet Belügyminisztérium „tanácsadójának apparátusa valamilyen másfajta, a magyaroktól titokban tartott konspiratív tevékenységet folytat”. „Végezetül pedig – írja Berija felháborodva – a Belügyminisztérium tanácsadói, jóllehet már legalább öt éve itt dolgoznak, a legkisebb erőfeszítést sem tették a magyar nyelv elsajátítására.”³²

A szovjet mintára az állambiztonságot és a belügyet egyesítő új rendőrimisztérium élére kizemelt Gerő Ernő sorsa azért nem követte Berijáét, mert még az első lépéseket sem tehette meg új funkciójában, vagyis nem kerülhetett „Berija cinkosának” gyanújába. Ahogy a fejét (Beriját) vesztett és megint a Párt pórázára fogott egyesített Belügy vesztette el főhatalmi funkcióját a Szovjetunióban, úgy vesztette el ennek még lehetőségét is Magyarországon, hiszen az önállósulásban még odáig sem jutathatott el, mint Berija száz napja alatt a szovjet Belügy. A pártállami szocializmus „hatalmi ágainak” – a Pártnak és a Kormánynak – összecsapásában a Belügy (a „csekisták”) nem vehettek részt, így a politikai potenciáját vesztett, inkább Rákositól (a Párttól), mint Nagy Imrétől

(a Kormánytól) függő Gerő is, ideoda csapódva az egymásnak feszülő hatalmi ágak (politikai csoportok) háborújában, hol a senki földjén, hol megint Rákosi mellett kötött ki. A magyar pártállam vezetésben kialakult zűrzavar, „kettős hatalom”, túl a megszállottan egyeduradalomért küzdő Rákosi zsarnoki karakterén és folytonos intrikáin, döntő módon az 1953-as kremli tárgyalásokból eredt, ahol is mindazért, amit szovjet parancsra addig túlbuzgó szolgálattelküiséggel hajtottak végre, Sztálin halála után dicséret helyett megsemmisítő és megalázó kritikában részesítették és megbüntették őket.

Így, Magyarországon is, akárcsak a Szovjetunióban egyfajta kettős hatalom alakult ki: a belügy mint a pártot kontrolláló és a kormányt védelmező csúcshatalmi központ Berijával együtt tűnt el a süllyesztőben, de a párt mellett megjelent a róla levált, bizonyos mértékig független kormányzat. Nagy Imre politikai sorsa ezért Malenkovéval és nem Berijáéval volt összekötve és az ő sorsát képezte le 1953-ban és 1955-ben is. Ez a kettős hatalom Malenkov 1955-ös eltávolításáig tartott, amelyet szinte azonnal követett a „magyar Malenkov” – Nagy Imre – eltávolítása³³. Itt is, ott is helyreállt a pártokrácia 1953 márciusa előtti hatalma, azzal a hatalmas különbséggel, hogy míg a Szovjetunióban a – Berija és Malenkov programjából sok mindent

átvett – desztalinizáló Hruscsov állította helyre az ideológia primátusán és a nómenklatúra – mint új bürokratikus osztály – privilégiumán nyugvó pártokratikus államot, addig Magyarországon Rákosi³⁴, ami a Szovjetunióban a XX. kongresszushoz és a rendszer desztalinizálásához, Magyarországon pedig az 1956-os forradalomhoz és a rendszer megdöntéséhez vezetett. A forradalom nemzeti kormányának élére az 1953-as „új kurzus” elindítója, az 1955-ben menesztett Nagy Imre került, de most már nem a szovjetek által neki szánt „magyar Malenkov” szerep-körében, hanem a független magyar nemzeti kormány fejeként, aki – hite szerint – a szocializmust jött megmenteni, valójában azonban már csak sírba tételéhez asszisztálhatott.

7

Berija – Malenkovval összehangolt – *intézkedéseiben, kezdeményezéseiben, felterjesztéseiben* egy sajátos, soha-nem-volt és soha-nem-lelt technokrata, „felvilágosultan önkorlátozó” rendőrállamiság körvonalai sejlenek fel. Malenkov született „második ember” volt. Nem volt meg benne a hatalom féktelen akarása, a hatalomért küzdés skrupulusokat nem ismerő megszállottsága, olyan karakterű politikus, akitől nem kell tartania annak, aki maga akar első

ember lenni. De Berija számára Malenkov nemcsak a megbízható „második embert”, a saját politikai akarrattal nem rendelkező végrehajtót, hanem a potenciálisan népszerű és megnyerő orosz embert is jelentette, aki jól mutatott a hatalom kirakatában (láttuk már, hogy a kaukázusi Berija a központi hatalom színterén is messzemenően érvényesítette a „korenyizacija” elvét).

A „desztalinizálás” lépéseit a pártapparátus kancelláriai homályában Berija – a belügy – terjesztette elő, de a nyilvánosság számára Malenkov – a kormány – kommunikálta és hajtott végre. Berija agilitásából száznapos vágója alatt nem sok látszott a nyilvánosságban: mindvégig a háttérben maradt, átengedte a dicsőség learatását az államot reprezentáló szövetségesének, Malenkovnak – a kormányfőnek. A hatalmi játszmában ugyanis ez is csak őt erősíthette és az új „csekista” irányítási modellnek – a „felvilágosult rendőrállam-szocializmusnak” – felelt meg.

Malenkov a sorsdöntő június végi napokban a hatalmi mérleg nyelvének szerepét játszotta, de nem azért, mintha felébredt volna politikai szendergéséből és magához akarta volna ragadni a hatalmat, hanem mert őt is kezdte aggasztani Berija magabiztos nyomulása, és mert Hruscsov – mint visszaemlékezéseiből is kitűnik – mindent elkövetett, hogy elmélyítse Malenkovban ezt az

aggodalmat, és a maga oldalára állítja a Berija elleni összeesküvésben: „Hát tényleg nem látod – kérdezte tőle Hruscsov –, milyen irányba mennek a dolgok? Katasztrófa felé haladunk. Berija már előkészítette számunkra a késeket. Malenkov azt mondja erre nekem: »De hát mit tehetnénk? Én is látom, de mit lehet ez ellen tenni?«”³⁵ Malenkovot nem volt nehéz megrémíteni, mivel saját személyes – a „nagy terror” éveibe visszanyúló – tapasztalata is volt a démonikus Berijáról, ismerte agitálását, szeszélyes és hatalomvágyó természetét, kiszámíthatatlanságát, jóllehet akkor éppenséggel nem a terrorban, hanem az elszabadult terrorgépezet leállításában kellett együttműködniük.

A Berija-ellenes puccs után, 1953 végétől egy ideig úgy tűnt, hogy Malenkov lett az első ember, és csak annyira a különbség a reformkurzusban, hogy Berija nélkül, a rendőrmisztérium tényleges ellenőrzésétől megszabadulva valósíthatja meg közös programjukat, csakhogy igen hamar szembetalálta magát Hruscsovval és a pártapparátussal, amelyet Malenkov is igyekezett a kormányzati döntéshozatali folyamat centrumából kiszorítani, most már persze anélkül, hogy élvezhette volna a rémes Berija hathatós támogatását. Amíg Berija állt mögötte, ment minden, mint a

karikacsapás. De attól fogva, hogy a pártokráciával szemben egyedül próbálta érvényesíteni a pragmatikus és techno-bürokratikus racionalitást, szembetalálta magát a Hruscsov vezette párttal, amely újra úr akart lenni az államban és ezt Malenkov 1955-ös eltávolításával el is érte. Berija likvidálásával és belügyi háttérbirodalma szétverésével az egyetlen erőhatalom megint a pártokrácia lett az államban és ez megpecsételte a semmiféle hatalmi háttérrel, és különösebb hatalmi ambícióval sem rendelkező reformista Malenkov politikai sorsát. Malenkov alig több mint másfél évig tartó korszaka pusztán átmenetnek bizonyult Berija rövid életű *rendőrlami* „királyságából” – ebből az igazi pünkösdi álkirályságból – Hruscsov korszakos *pártállami* „királyságába”, mégis ő – Malenkov – lett és maradt minden idők legnépszerűbb szovjet politikusa. Malenkov alakját az orosz népi tudatban, különösen a parasztok körében legendák övezték. Úgy néztek rá, mint aki sok-sok éhínséges esztendő végre „jóllakatta a népet” (*nakormil narod*), neki tulajdonították a „gonosz Berija” elkergetésének érdemét is (*Beriju prognal*), sőt, sokak szemében ő volt az, aki leállította az 1937-es nagy terrort. Faluhelyen csasztuskákat énekeltek róla: „Bérija, Bérija, visel iz doverija, // a tovariscs Malenkov, nadaval jemu pinkov.” (Bérija, Bérija, lett kegyvesztett pária, // Jó tovaris Malen-

kov// adott neki egy nagyot!). Vagy: „Prisol Malenkov – pojeli blinkov” („Amíg megvolt Malenkov – a hasunk is tele volt!”) Nehéz elképzelni ma már ennek a – Nagy Imréével vetekedő – népszerűségnek a fokát: amikor az 1955 elején a miniszterelnöki posztról leváltott, 1957 júniusában minden vezető testületből – az SZKP KB Elnökségéből és a KB-ból – is kizárt Malenkovot a kazahsztáni Uszty-Kamenogorszkba, egy villamoserőmű igazgatói székébe száműzték, az egész város kijött eléje az állomásra, hogy tüntetőleg, zászlókat lobogtatva fogadja őt (a készülő spontán fogadtatásról időben értesülő kísérői a vonatot a sztyepp közepén megállították és innen vitték úttalan utakon autóval a városba Malenkovot egész családjával együtt).

A Sztálin halála után száz napra „pütkösdí királlyá” lett Lavrentij Berija „csekista peresztrojkája” – a belügyből záporozó rendeletekből, törvényjavaslatokból, felterjesztésekből, tervezett és foganatosított politikai lépésekből kivehetően – arra irányult, hogy az országot újra meg újra a katasztrófa szélére sodró *ideokratikus* vezérlésű pártállamot és az ideológiára és terrorra alapozott szovjet társadalmat egy *pragmatikus* vezérlésű, ideológiai kényszerképzetektől megszabadított, „felvilágosult” rendőrállammá alakítsa

át, megfordítva a Párt (pártokraták) és a Állambiztonság (csekisták) közötti függőségi viszonyt. Egyfelől le akarta fejteni az ideológia vezérelte, egyre-másra hajmeresztő „őrültségeket” művelő, tudatlan és parazita pártokráciát az államról; másfelől pedig a tényleges kormányzást a szakigazgatási bürokráciának, a szakpolitikusoknak kívánta átengedni, a kulisszák mögötti, informális *végső kontrollt* megtartva a csekistáknak (a biztonsági, hírszerző és felderítő szolgálatoknak), azaz saját magának, akit viszont saját józan eszén és jól felfogott hatalmi érdekén kívül nem kontrollálhatott semmi és senki. A párt ebben a modellben kiszorult volna a tényleges hatalomgyakorlásból, csak a szimbolikus hatalom (a propaganda, a hatalmi reprezentáció, a káderekérdések) maradt volna meg számára. Ahhoz hasonló szerepet töltött volna be, mint az alkotmányos monarchiákban a királyság intézménye és a királyi udvar. Berija kül- és belpolitikai felismeréseiben, villámgyors, gyakorlatias és határozatos intézkedéseiben valamilyen furcsa, dezideologizált, technokrata rendőrállamszocializmus utópiája körvonalazódik. Az általa elképzelt rendszerben az állam új hajtóműve az összevont állambiztonsági-rendőrhatalom lett volna, amely visszaszorítja és féken tartja a képzetlen, ideológiától

elvakult és szakpolitikai téren inkompetens pártokráciát, és az iga-zi döntéseket és a végrehajtást is a techno-bürokrácia kezébe teszi le.

A sztálini típusú szovjet rendszer történetének, továbbá Berija személyes karaterének ismeretében nehezen képzelhető el, hogy még ha sikerült is volna megvalósítania nagyratörő terveit, a szovjet államszocializmusból gazdaságilag működőképes, és kevésbé zsarnoki, kevésbé embertelen rendszer jött volna létre, nem pedig a sztálini szovjet szörnyállam újabb mutációja. Ugyanakkor ma – az AI-technológiára épülő digitális autoritarizmus, a totális „megfigyelőállam” globális térnyerésének hátterén – látnunk kell azt is, hogy Berija gyorsan elvetélt szovjet rendőrállamszocializmusa sok tekintetben a kínai államszocialista modell előfutárának bizonyult. Ami azonban a 18-19. századi adminisztratív államok rendőrmisztériumainak kezdetleges technikai eszközeivel megvalósíthatatlan volt (a társadalmi, gazdasági folyamatok, az állampolgárok élete és gondolkodása fölötti totális állami kontroll: irányítás, megfigyelés, fegyelmezés), az mára nemcsak megvalósíthatónak látszik (gondoljunk a mindent behálózó térfigyelő kamerák rendszerére, az AI-technológián alapuló arcfelismerő szoftverekre, a központi tervezés valósággá válására a big-data eszközöknek köszön-

hetően, az úgynevezett „társadalmi minősítési vagy kredit-rendszerre” és az internetet cenzúrázó Nagy Tűzfalra Kínában), hanem *megvalósulóban van* és a 350 éve fennálló Nyugat dominálta világrend, a szabad piaccal eljegyzett liberális demokráciák számára az eddigi legnagyobb gazdasági és politikai kihívást jelenti.³⁶ Hasonló folyamatok játszódnak le a nyugati demokráciákban is, mindezekelőtt a technológiai forradalomban élenjáró Egyesült Államokban, azzal a – nem lénytelen – különbséggel, hogy itt a technológiailag totálissá fejlesztett marketinggel „ölik meg” a politikát. A mikromarketing szabályai szerint az emberi viselkedés digitális adataiból matematikai és statisztikai algoritmusok szerint felépített pszichografikus profilokra szabott üzenetekkel bombázzák szavazók tízmillióit, így írva át, üresítve ki – közömbösítve, aktivizálva, a kívánt irányba terelve – politikai szándékaikat. A politikai szabadságból itt sem marad semmi, csak a látszat világa áll még: a szabadságintézményeket az uralmi elit politikai technológiákkal vájja ki belülről, átláthatatlanul, követhetetlenül és számonkérhetetlenül. A *digitális liberális demokrácia* végső soron ugyanazzal a totális irányíthatósággal cseréli föl a szabad politikai választást, döntést és cselekvést, mint a *digitális autokrácia*, csak – egyelőre legalábbis – a piaci marketing digitalizált esz-

közeivel, és nem a központi tervezés digitális adminisztratív-rendőri eszközeivel. Ez a kihüvelyezett, depolitizált liberális demokrácia nem alternatívája, hanem szakasztott párja a digitális autokráciának. Mindez a

politika halálát jelenti: vagy így, vagy úgy. De ha az állam politikától elhagyott, üres kagylóhéjára tapasztjuk fülünket, még hallhatjuk a liberális demokrácia egykor volt tengerének tompa morajlását.

JEGYZETEK

1. Jegyzőkönyv az SZKP Elnöksége és az MDP PB delegációjának megbeszéléséről 1954. május 5. <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva2s.htm> (Első megjelenés: *Múltunk*, 1992. évf. 4. szám, 134–141.)
2. L. P. Berija feljegyzése az SZKP KB Elnökségének az úgynevezett kártevő orvosok ügyében felelősségre vont személyek rehabilitálásáról. In Szilágyi Ákos: *Berija-dosszié. Egy rém rendes reformer – Lavrentij Pavlovics Berija*, in 2000, 2002. 1. szám, 46–52. Az iratok orosz forrása: *Lavrentij Berija. 1953 – Sztyenogramma ijulszkovo plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti*. Moszkva, 1999.
3. Lásd erről bővebben: G. Bordjugov – R. Binner: *Vertikal bolsova terrora. Isztorija operacii po prikazu NKVD N°00447*. Moszkva, Novij Hronograf, 2008. 404–491. Lásd még ehhez a következő dokumentumgyűjteményt: *Ljubjanka. Sztalin i Glavnoje Upravlenyje Goszbezopasznosztji NKVD. 1939 – mart 1946*. Moszkva, 2006.
4. A SZU belügyminiszterének, L. P. Berijának parancsa „mindennemű erőszak és fizikai kényszer alkalmazásának tilalmáról a letartóztatottakkal szemben”. In Szilágyi Ákos: *Berija-dosszié*. I. m.
5. Az 50-es évek elején a Gulagban fogva tartott 2,5 millió fogolyra mintegy 300 ezer ór, nagyságrendileg tehát nyolc-kilenc fogolyra egy ór jutott.
6. Sztyenogramma ijulszkogo plenuma CK KPSZSZ 2-7. i. júlja 1953. g. In *Lavrentij Berija. 1953 – Sztyenogramma ijulszkovo plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti*. Moszkva, 1999. 167–168.
7. Lásd ehhez a 2000-ben megjelent fentebb idézett dokumentum-válogatást: *Berija-dosszié. Egy rém rendes reformer – Lavrentij Pavlovics Berija*, in 2000, 2002. 1. szám, 46–52.
8. Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.) <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva1s.htm> (Első közlése: T. Varga György. *Múltunk*, 1992. 2–3. sz. 234–269.
9. I. m.
10. Uo.
11. Nem akkor és nem egyedül Berija értette meg ezt. 1951-ben Sz. Mamulov, a belügyminiszter egyik helyettese, Berija bizalmasa, az egész láger-rendszer radikális reformját terjesztette

elő, amely így festett: a foglyok 75%-át (1, 8 millió embert) szabadon kell bocsátani, azzal a feltétellel, hogy szabadulásuk után a „különleges letelepedési körzetekhez” kötik őket és a nyersanyagkitermeléssel foglalkozó állami kombinátokban kell munkát vállalniuk. Mamulov úgy becsülte, hogy ezzel az intézkedéssel nyolcmilliárd rubellel lehetne csökkenteni a foglyok fenntartási költségeit, és az államra nézve igazán veszélyes elemek – a gyilkosságokért és politikai bűnökért elítéltek – fogva tartására többezer lehetne fordítani. A Mamulov-tervet hosszadalmas viták után az akkori belügyminisztérium és a Gulag Főigazgatósága is arra hivatkozva vetette el, hogy megvalósítása számos gazdasági problémát okozna (az ingyenes lágermunkaerőt használó vállalatok egész gazdasági szervezetét át kellene alakítani), nem beszélve a szovjet büntetőtörvénykönyv drákói büntető paragrafusainak módosításáról. Berija tehát korántsem előzmények nélkül lépett sietősen egy nagyot 1953. március 27-i – a légerekből 1,2 millió embert szabadlábra helyező – amnesztia-rendeletével. Más kérdés, hogy – mint a szovjet adminisztratív-parancsuralmi rendszerben minden nagy horderejű vállalkozás – az amnesztia megvalósítása is előkészítetlen és kapkodó volt, ami 1953 „hideg nyarán” országos zűrzavarhoz, a kiszabadult köztörvényesek (a szervezett alvilág) rémuralmához vezetett a Szovjetunió kisebb-nagyobb városaiban és településein. (Ezt a témát dolgozza fel az egyik utolsó – 1989-ben készült

– szovjet film, a Magyarországon is bemutatott 1953 *hideg nyara*.) Lásd minderről bővebben Nicolas Werth *La terreur et le desarroi. Staline et son systeme* (Paris, 2007.) Oroszul: *Terror i beszporyadok. Sztalinizm kak szisztyema* (Moszkva, ROSZSZPEN, 2010.) című könyvének 18. fejezetét.

12. A Szovjetuniónak az 1940-es 194, 1 millióhoz képest 1950-ben 178, 5 millió lakosa maradt, az 1940-es szintet csak 1956-ban sikerült elérni, illetve 3,8 millió fővel meghaladni. A második világháborús teljes népességvesztés, benne a harctéren elesettek közel tízmilliós tömegével – a legújabb adatok szerint – 27-28 millió főre tehető, ez a veszteség azonban nagyon egyenlőtlenül oszlott meg a nemek és a korosztályok között. A halottak 76%-a (20 millió fő) férfi volt. A Szovjetunióban 1940-ben a nemek aránya így oszlott meg: 100,3 millió nőre 92,3 millió férfi jutott; 1946-ban viszont 96,2 millió nőre már csak 74,4 millió férfi. A nők számbeli fölénye a háború előtti időszakhoz képest már a 20-24 éves korcsoportban is kiugróan magas volt. 1940-ben 37,6 millió nő tartozott a 20-44 év közötti korcsoportba és 38,8 millió férfi, ezzel szemben 1946-ban ugyanebben a korcsoportban 37,7 millió nő állt szemben 25 millió férfival, tehát e vitálisan legproduktívabb korcsoportban 10 millióval csökkent a férfiak száma. Az egész akkori országra kivetített általános demográfiai adatok ennél is kedvezőtlenebbek: a falvakban nők és férfiak aránya az 1940-es 1,1:1-gyel szemben 1945-re 2,7:1,6-ra módosult. Voltak falvak, amelyek-

be a világháború után egyetlen férfi sem tért vissza, máshol pedig a viszatérők zöme kezét-lábát vesztett rokkant volt. A háború utáni szovjet társadalom jelentős mértékben női arculatot öltött, ami nem maradt hatás nélkül a társadalom viselkedési és érzelmi formáira, a társadalom pszichológiai állapotára sem.

13. In *Lavrentij Berija*. 1953. I. m. 21.
14. Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.) <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskvars.htm>.
15. *K resenyiju voprosza o Berii*. In *Lavrentij Berija* 1953. Sztyenogramma ijulskovo plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti. Pod red. akad. A. Ny. Jakovleva, MFD, Moszkva, 1999. 69–70.
16. Uo.
17. Szergej Zubatov (1866–1917) forradalmárból lett beépített ügynök, majd a cári titkosrendőrség vagy politikai rendőrség (Ohrannoje Otyyenyenje, Ohranka) hivatásos nyomozója, később moszkvai ügyosztályának vezetője (1896–1902), majd a Rendőrmínisztérium (Departament Policii) kulcsfontosságú különleges ügyosztályának, másként: defenzív osztályának (Oszobij Otyyel) a vezetője (1902–1903), hithű monarchista, aki 1917-ben, híret véve a cár trónról való lemondásának, végzett magával. Zubatov egy sor innovációval gazdagította az oroszországi rendőri praxist (például ő kezdett el a letartóztatottaktól ujjlenyomat venni és kartotékukhoz fényképet készíteni), de a titkosrendőrség államvédelmi szerepét

– főleg a korabeli Bismarck-i német példát szem előtt tartva – nemcsak a rendszerellenes, felforgató erők, a forradalmi munkásmozgalmi szervezetek felszámolásában látta, hanem a titkosrendőrség társadalmi építőmunkájában, mindenekelőtt az ipari munkásság a Különleges Ügyosztály által létrehozott és felügyelt szakszervezetekbe tömörítésében. A titkosrendőrség ily módon – mintegy a jószágos cár, a monarchia nevében – az ipari munkásság védelmezőjének szerepében lépett fel – egyfelől a gonosz politikai csábítókkal (a forradalmárokkal), másfelől az őket a végsőkéig kiszigerelő ipari vállalkozókkal (a kapitalistákkal) szemben, így próbálva „domesztikálni” a munkásosztályt és kifogni a radikális rendszerellenesség politikai szelét a munkásmozgalom vitorlájából. Zubatov rövidéletű kísérletét nevezték el később „rendőrszocializmusnak” (ő maga is használta a kifejezést) vagy pejoratív hangsúllyal „zubatovscsinának” (zubatovizmusnak). Mivel azonban a titkosrendőrség által szakszervezetekbe tömörített munkásság politikailag robbanásveszélyes helyzetekben ki-kicsúszott „védnökei” ellenőrzése alól, a tisztán gazdasági követelések könnyen átpolitizálódtak, a szervezetekbe beférkőzhettek a radikális forradalmi mozgalmak képviselői, Zubatov kísérletét politikailag egyre kockázatosabbnak ítélték, befolyására, sikereire féltékeny ellenfelei pedig kihasználva megrendült helyzetét, menesztették őt. A zubatovcsinának mára komoly szakirodalma van. Zu-

- batov tevékenységet legátfogóbban Dmitry Pospelovsky *Russian Police Trade Unionism* című 1971-es monográfiája tárgyalja, de behatóan foglalkozik vele Richard Pipes is *Russia Under the Old Regime* (1974) című, ma már klasszikusnak tekintett művének zárófejezetében, ahol a cári állam rendőrállami irányba fejlődésének legfontosabb jegyeit veszi sorra, erőteljesen kiemelve a későbbi, „totalitárius” szovjet állam és a cári állam között e tekintetben mutatkozó hasonlóságokat. De ahogy a cári monarchia sohasem vált rendőrállammá, függetlenül a titkosrendőrség rendkívüli és egyre fokozódó szerepétől a kormányzásban, úgy a szovjet pártállam sem vált rendőrállammá, hiszen a titkosrendőrség (CSEKA-GPU-NKVD) még a tömegterror legvéresebb időszakában is eszköz volt csupán a Párt, a PB, végső soron maga Sztálin kezében és a csekistákkal szemben több hullámban is ugyanazt a terrort alkalmazták, amelynek a társadalommal szemben ők maguk az eszközei voltak. Lásd erről bővebben a legújabb kutatásokat összegző tanulmánykötetet: *Csekišti na szkamje podszugymih. Szbornyik szatyjei*. (Szerk.: Marc Junge, Linne Viola, Jeffrey Rossman), Moszkva, Probel–2000, 2017.
18. *Posztanovlenyje CK KPSZSZ ot 21 janvarja 1955 g. o G.M. Malenkove*. [Keltetése: 1955.01.31.] In *Politburo i gyelo Berija*. Szbornyik dokumentov. Moszkva, 2010. 810–812.
19. Uo.
20. Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.) <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva1s.htm>).
21. Jegyzőkönyv az SZKP Elnöksége és az MDP PB delegációjának megbeszéléséről 1954. május 5. <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva2s.htm> (Első megjelenés: *Múltunk*, 1992. évf. 4. szám, 134–141.)
22. Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála. In http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MERAY/meray00002a_kv.html (Letöltés ideje: 2018.10.19.)
23. Uo.
24. Más kérdés, ha kompakt módon együtt élő kisebbségek különítik el magukat népként, nemzetiségként a többségtől, nem beolvadni, hanem megtartani igyekezve saját nyelvüket, sváb, román, szlovák, horvát kulturális identitásukat. Létezett ilyen magát külön népnek tekintő zsidó kisebbség is az észak-kelet-magyarországi falvakban élő, zömmel a 19. század végén Keletről menekült vagy bevándorolt haszid zsidóság képében, de a népként elkülönülésnek, a többi népről leválásnak itt vallási, már-már misztikus jelentése volt, nem pedig modern – cionista vagy akár szovjet – politikai jelentése.
25. A letartóztatások nagyrészt még 1952 végén indultak el, de a hivatalos nyomozati eljárás kezdetéről „Letartóztatták a kártevő-orvosok csoportját” címmel a Pravda 1953. január 13-i számában megjelent TASZSZ-közlemény adott hírt. A Sztálin személyes javításaival megjelent szerkesztőségi cikk címe ugyanebben a számban

- már a letartóztatások tágabb értelmezési keretét is megadja: „Aljas kéme- és gyilkosok az orvosprofesszorok álarcában”. Alig két hónap – és persze Sztálin halála – után, április 3-án értesülhetnek a Pravda olvasói a nyomozás megszüntetéséről, az orvosok szabadlábba helyezéséről és rehabilitálásáról. Lásd az orvosperről bővebben: Ja. L. Rapaport: *Na rube-zse dvuh epoh. Gyelo vracsej 1953 goda*. Moszkva, Izd. Knyiga, 1988.; *Sztalin i koszmopolityizm. 1945–1953*. Dokumenti Agitpropa CK. Moszkva, MFD, Matyerik, 2005.; G. V. Kosztircsenko: *Sztalin protyiv koszmopolitov. Vlaszty i jevrejszkaja intyelligencija v SzsZsZR*. ROSZSZPEN, 2010.; *Goszudarsztvennij antiszemizm v SzsZsZR. Ot nacsala do kulminacii 1938–1953*. Moszkva, MFD, 2005.
26. „Rákosi: Még egy kérdést fel akarok vetni, amit otthon a Titkárság előtt is felvettem, ez a zsidókérdés.” Kreml-i jegyzőkönyv, i. m.
27. Uo.
28. Lásd dokumentum-összeállításunkban a *Mit javasolt Berija a magyar vezetésnek?* című részt. A dokumentumokat közli: Nyikita Petrov: *Po szcenariju Sztalina: rol organov NKVD-MGB SzsZsZR v szovjetizacii sztran Centralnoj i Vosztocnoj Jevropi 1945–1953 gg.* [Sztálin forgatókönyve szerint: a Szovjetunió Államvédelmi és Belügyi szerveinek szerepe Közép- és Kelet-Európa országainak szovjetizálásában 1945–1953.] ROSZSZPEN, Moszkva, 2011. 255–260.
29. A teljes szöveget lásd dokumentum-összeállításunkban. (Kiemelés – Sz. Á.)
30. Uo.
31. Uo.
32. Uo.
33. Lásd az 1953 júniusi kreml-i találkozót éves rendszerességgel követő 1954-es és 1955-ös legfelső szintű vezetői tárgyalások kivonatos jegyzőkönyveit, amelyek mind Rákosi intrikáit, mind a vezetés válságát és a kettős hatalom („a pártnak kettős vonala van”) kialakulásának folyamatát pontosan dokumentálják: <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva2s.htm>; <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva3s.htm>
34. A különbség Hruscsov Berija bukása után is *offenzíven desztalinizáló* és Rákosi *deffenzíven resztalinizáló* pártokrata gyakorlata között ég és föld volt. A Szovjetunióban Berija politikaiakat nem érintő nagy amnesztiája (1,2 millió ember szabadon bocsátása a Gulag 2,5 milliós kontingenséből) után 1954 kezdete és 1956 kezdete között a Gulagban fogvatartott „politikai foglyok” száma – az ítéletek tömeges felülvizsgálata és a rehabilitációk után – 467 ezerről 114 ezerre, azaz 75%-kal csökkent. Miután megtörtént a törvénytelenések másik nagy áldozati csoportjának, a – főleg a kuláktalanítás során – kényszerlakhelyre deportáltaknak vagy kitelepítetteknek (specposzelenci) a részleges felszabadítása is (háromhavonta jelentkezve a rendőrhatalóságnál, szabadon változtathatták lakhelyüket a kitelepítési körzetük határain belül), több mint egyharmaduk (mintegy két és fél millió emberből egy millió) 1954

végére egyszerűen eltűnt a nyilván-
tartásból: fogták magukat és odébb
álltak kitelepítési körzetükből. (Az
adatot Nicolas Werth idézi az Orosz
Föderáció Állami Levéltárára hivat-
kozva: GA RF. 9414/l5/1456/10.) Ez-
zel szemben az 1954. május 5-i újabb
szovjet-magyar vezetőségi találko-
zón, amelyen már bőven kijut Nagy
Imrének is, Hruscsov még mindig
kénytelen Rákosi szemére vetni,
hogy halogatja az ártatlanul elítéltek
szabadlábra helyezését és rehabilitá-
lását: „Rákosi elvtársnak nem kis hi-
bája van abban, hogy sokakat ártatlan-
ul elítéltek, hiszen az ítéleteket vele
egyeztették. Rákosi elvtárs azonban
nagyon nehezen megy rá a hibák ki-
javítására. Férfias bátorsággal kell
hozzányúlni ezekhez a kérdésekhez
és meg kell gyorsítani az ártatlanul
elítéltek szabadlábra helyezését és
rehabilitálását. Mert maguknál egy
sor embert ártatlanul tartóztattak le
és ítélték el, igaz, hogy egyik-másik-
ra innen kaptak ösztönzést. Maguk-
nál azért nem döntenek el gyorsabban
ezeket a kérdéseket, mert Rákosi
elvtárs nem foglal el határozott állás-
pontot. Emlékeztetem magukat arra,
hogy volt idő, amikor Nagy elvtárs
körül is megsűrűsödött az atmoszfé-
ra, amikor bizalmatlanság alakult ki
körülötte. Tisztázni kell ezt a kérdést

is. Lehet, hogy maguknál a hibák ki-
javításának módja nem ugyanaz kell,
hogy legyen, mint nálunk, figye-
lembe véve, hogy az SZKP erősebb,
mint a maguk pártja. A hibákat úgy
kell kijavítani, hogy ne rombolják le
Rákosi elvtárs tekintélyét, mert ez a
párt tekintélye is. Mi bíráljuk Rákosi
elvtársat, de [a bírálatot] nem visz-
szük ki szélesebb körbe. Azonban
*nem helyes Rákosi elvtársnak az a néze-
te, hogy a letartóztatottak addig üljenek,
ameddig ártatlanságukat bizonyítani
nem tudják.* Rákosi elvtárs azért nem
nyúl bátran ezen kérdésekhez, mert
az ítéletekhez neki is köze volt, Nagy
elvtárs viszont azért csinálja ezt bát-
rabban, mert nem ő adott utasítást a
letartóztatásokra.” ([http://mek.oszk.
hu/01900/01937/html/szerviz/doku-
ment/moskva2s.htm](http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/moskva2s.htm))

35. Ny. Sz. Hruscsov: *Voszpominanyija*.
Moszkva, Informacionno-izdatyelsz-
kaja kompanyija „Moszkovszkije
Novosztyi”, 1999. 9.
36. Nicholas Wright: *The Coming Com-
petition Between Digital Authorita-
rianism and Liberal Democracy. How
Artificial Intelligence Will Reshape the
Global Order*. In *Foreign Affairs*, 2018.
[https://www.foreignaffairs.com /ar-
ticles/world/2018-07-10/how-artifi-
cial-intelligence-will-reshape-glo-
bal-order](https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-07-10/how-artificial-intelligence-will-reshape-global-order)

Berija-dokumentumok

[1]

Mit javasolt Berija a magyar
vezetésnek?¹

1953. augusztus 21.

M. A. Szuszlov feljegyzése G. M. Malenkovnak L. P. Berija a magyar vezetésnek tett javaslatáról²

Rákosi Mátyás elvt., aki gyógykezelésre és pihenésre érkezett hozzánk, találkozott az SZKP KB Osztályának munkatársával, Mosetovval és beszámolt róla, hogy a magyarországi Államvédelmi Hatóság egykori vezetőjének, Péter Gábornak a letartóztatásával kapcsolatban a Szovjetunió Belügyminisztériumának vonalán [sic!] 1953 júniusában a SZU BM négy munkatársát vezényelték Magyarországra a Péter Gábor ügyében folyó nyomozás lefolytatására. Az egyik munkatárs, Tyiskov elvt. Gerő Ernő elvt.-nak azt a kívánságot

adta át, hogy Magyarország belügyminiszterének legyen egy helyettese, aki a szóbanforgó szovjet munkatársak közül kerül ki. Mint Rákosi elvt. közölte, ezt a kérdést a MDP KB szűkkörű vezetése is megvitatta és a véleménycserét követően Gerő elvt.-t bízták meg azzal, kérdezze meg Tyiskovot, hogy a javaslat személy szerint tőle, vagy Moszkvától származik-e.

A beszélgetés során Rákosi elvt. arra célzott, vajon ez a javaslat nem a népellenesség Berijától származott-e a szovjet kormány megkerülésével.

Munkatársi beszámoló L. P.
Berija ajánlatáról

1953. augusztus 19.

Szigorúan titkos
Malenkov elvtársnak

Az SZKP KB Osztálya augusztus 18-án behívatta a SZU BM munka-

társát, Tyiskov elvt.-at, aki közölte, hogy valóban Berija megbízatását hajtotta végre, amikor Gerő elvt.-sal közölte, hogy kívánatos lenne a magyar belügyminiszter első helyetteséül egy szovjet [belügyi] munkatársat megtenni. Tyiskov közlése szerint, mielőtt átadta volna Berija javaslatát magyar barátainknak, állítólag véleményt cserélt a kérdésről a SZU BM magyarországi munkatársával, Ivanov elvt.-sal és egyikük sem értette, milyen helyzetbe kerül a SZU BM magyarországi tanácsadója, ha a magyar belügyminiszterhelyettes szovjet munkatárs lesz. Ivanov és Tyiskov elvt.-ak erről jelentést tettek Berijának, aki utasította Tyiskovot, hogy azt a kívánságot tolmácsolja a magyaroknak, hogy a SZU BM tanácsadójának és a miniszterhelyettesnek a tisztségét vonják össze.

Ezen kívül, mint azt Tyiskov elvt. közölte, Berijától utasítást kapott, hogy javasolja magyar barátainknak: forduljanak a szovjet kormányhoz azzal a kéréssel, hogy küldjenek szovjet munkatársat a magyar Belügyminisztérium helyettesi posztjára, ő, Berija, pedig majd támogatja a kérést. Tyiskov, állítása szerint tolmácsolta Gerőnek ezt a kérést.

Úgy vélem, célszerű volna Rákosi elvt.-at tájékoztatni arról, hogy a SZU BM magyarországi munkatársai által tett javaslatra a magyar belügyminiszterhelyettesi posztnak szovjet munkatárssal történő betöltésére a

szovjet kormány tudta nélkül került sor és a legcsekélyebb mértékben sem élvezi támogatását.

M. Szuszlov

**A SZU BM munkatársa, Tyiskov
feljegyzése Berija javaslatáról
a magyar belügyminisztérium
strukturális átalakítására**

1953. augusztus 19.

Szigorúan titkos
No 539/k

G. M. Malenkov elvtársnak

Mellékelten küldöm a SZU BM
2. Főigazgatóságának munkatársa,
Tyiskov elvt. nevemre érkezett
jelentését.

Sz. Kruglov

Szigorúan titkos

Sz. Ny. Kruglov elvtársnak

Ez év júniusában, budapesti kiküldetésem alkalmával, amikor a Magyar Dolgozók Pártja határozatot fogadott el a magyar kormány átszervezéséről, ezen belül a magyar Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonásáról, felhívott Berija és azt javasolta, hogy a SZU BM magyarországi tanácsadójával, Ivanov elvt.-sal együtt mindketten minden lehetséges módon működjünk együtt az új belügyminiszterrel, Gerő elvt.-sal a minisztérium meg-

szervezésében. Egyidejűleg Berija azt javasolta, ajánljuk föl Gerőnek, hogy a magyar belügyminiszter első helyettesének nevezzen ki egy szovjet csekistát (sic! – Sz. Á.)

Megvitatva a kérdést Ivanov elvt-sal arra a következtésre jutottunk, hogy ez az intézkedés nem volna célszerű, arról már nem is beszélve, hogy egy magyarul nem is értő szovjet ember kinevezése miniszterhelyettesnek okot adna rá, hogy a Szovjetuniót Magyarország belügyeibe való beavatkozással vádolják, magyar barátaink számára pedig módot adna, hogy a magyar szervek munkájában előforduló hiányosságokért és visszáságokért a mi képviselőnkre háríthassák a felelősséget, ami a SZU BM magyar BM mellett működő tanácsadójának helyzetét megnehezítené.

Úgy határoztunk, hogy mielőtt Gerő elvt-sal beszélünk, újból jelentést teszünk és kifejtjük benne véleményünket, amit meg is tettünk. Berija azt válaszolta rá, hogy a következő változatot terjesszük elő: a SZU BM főtanácsadója azonos lenne a magyar BM miniszterhelyettesével. Hogy erre miért van szükség, arra Berija nem adott magyarázatot.

Az ismételt utasítást követően én és Ivanov elvt. a Gerő elvt-sal a magyar BM leendő struktúrájáról folyó megbeszélésünkön felvetettük előtte az ötletet, úgy adva elő, mint saját javaslatunkat. Gerő elvt. erre azt vá-

laszolta, hogy természetesen örömmel töltene el, ha helyettese egy megbízható szovjet elvtárs lenne, de nem biztos benne, hogy a szovjet kormány elfogadná ezt, mivel amikor ők (a magyarok) nemrég néhány, korábban a GUSZIMZ-hoz tartozó gyár szovjet igazgatójának magyarországi megbízatása meghosszabbítását kérték, elutasították ezt. Megállapodtunk, hogy megtudom Berija véleményét a javaslatunkról és értesíteni fogom róla Gerő elvt-at. Amikor Gerő elvt-sal folytatott beszélgetésünket jelentettük Berijának, utasított minket, hogy adjuk át Gerő elvt-nak, támogatni fogja a magyar kormány kérését. Ezt Gerő elvt-sal is közöltük, mire azt válaszolta, hogy a kérdést meg fogja vitatni az MDP KB-ja. Gerő elvt. a kérdésre Budapestről történt elutazásomig (július 7-ig) nem tért vissza, én pedig nem tartottam szükségesnek, hogy emlékeztessem őt rá. Mi több, elutazásomig minden miniszterhelyettesét magyar jelöltek közül választotta ki és ezekről a jelölésekről kikérte az én és a SZU Belügyminisztériuma főtanácsos-helyettesének, Kirszanov elvtársnak a véleményét, ami után úgy ítélt meg, hogy a magyar elvtársak a kérdést a maguk részéről lezártak tekintik. Annak idején nem tulajdonítottam jelentőséget ennek az ügynek, sőt, meg is feledkeztem róla, annál is inkább, mert beszélgetések szintjén maradt és magyar

barátaink semmilyen konkrét lépést nem tettek.

Berijának az a javaslata, hogy a magyar belügyminiszter első helyettesének a SZU Belügyminisztériumának munkatársát nevezzék ki, jelenleg abból a szempontból lehet érdekes, hogyan akarta kiterjeszteni befolyását és ellenőrzését a népi demokratikus országokra.

Ezt jelenthetem az Ön megkeresésére.

A. Tyiskov

[2]

**G. M. Malenkovnak az SZKP KB
Elnökségének ülésén mondott
felszólalásához
készült nyersfogalmazvány³**

[Legkésőbb 1953. június 26-án
készülhetett]

A BERIJA-KÉRDÉS MEGOLDÁSÁHOZ

[A papírlap hátoldalán: „Malenkov
archívumából a 179. leltári szám
alatt”]

10. sz. jegyzőkönyv 1953. június 26-án

Ellenségeink az MVD [Belügyminisztérium] szerveit a párt és a kormány fölé akarták helyezni. A feladat az, hogy az MVD [Belügyminisztérium] szerveit a párt és a kormány szolgálatába állítsuk, hogy ezeket a

szerveket a párt kontrolja alá helyezzük. Ellenségeink bűnös céljaikra akarták felhasználni az MVD szerveit. A feladat az, hogy hasonló bűncselekmények megismétlődésének egyszer s mindenkorra elejét vegyük. Az MVD szervei az államapparátus rendszerében olyan helyet foglalnak el, ahol leginkább nyílik lehetőség a hatalommal való visszaélésre. A feladat az, hogy megakadályozzuk a visszaélést a hatalommal.

Nagyszabású átalakításra [peresztrójkára] van szükség; a módszerek megjavítására; agentúrára; a pártszerveiség meghonosítására.

A Bizottság [Állambiztonsági Bizottság – Sz. Á.] befelé az ellenségre irányítja tekintetét – kifelé védi a barátainkat – a felderítést rendbe hozni

Belügy – feladat – (lágereket átvizsgálni...)

1. tények – Ukrajna, Litvánia, Lettország

Szükségesek-e ilyen intézkedések

Mi lett a vége ennek, amikor kezdtük a dolgot felfogni? Az MVD igazította helyre a pártot és a kormányt. KB – a második helyre került

2. A Belügyminiszter posztja Berijáé lett – erről a posztról ellenőrzése alá vonja a pártot és a kormányt. Ez hatalmas veszélyeket rejt magában, ha nem javítjuk ki most, azonnal.

3. Ami helytelen és egybek.

Bíróság – előkészíteni.

Különleges tanácskozás.

Tények

a magyar kérdés – Mi nem beszélünk össze előre [mármint Berijával – Sz. Á.]. (Még jobban kiemelni ezt!)

Németország – egy csekistát oda küldeni? vagy egy vezetőt [értsd: a pártvezetésből valakit – Sz. Á.] küldjünk?

Helyénvaló ez? – nem!

Az ellentmondást nem tűrő hangnak véget kell vetni

4. Izoláltságunk, körütekintéssel kell lenni. Levél Molotovról?

Egymás ellen hangolásunk!

Monolit kollektívára van szükség és ez meg is van!

5. Hogyan javítható ki:

a) a Belügy vezető posztját másnak kell adni (Kruglov + KB)

A testőrség irányítása – KB

Reggeltől estig egy lépést sem tehetett az ember ellenőrzés nélkül

A mi őrszemélyzetünk – kinek-kinek a magáé, aszerint akit őriz (feljelentések nélkül)

Sztálin elvt. idején elégedetlenek voltunk

A lehallgatások megszervezése – KB – kontrollja alatt

Az elvtársak nem lehettek biztosak benne ki hallgat le kit?

b) Felmenteni őt [értsd: Beriját] a [SZU Minisztertanácsa] elnökhelyettesi posztja alól és kinevezni külalajipari miniszternek”

Későbbre!

c) Különleges Bizottság – a Minisztériumba Szaburov és Hruscsov

d) A KB Elnöksége – fontos kérdésekben hozott döntések – a titkár, az Elnök aláírásával

ez és ez a döntés született

[3]

L. P. Berija levele
az SZKP KB-hoz⁴

1953. július 1.

Malenkov elvtársnak

Kedves Georgij!

Az elmúlt számomra súlyos négy nap során alaposan átgondoltam mindent, aminek köze volt hozzám az SZKP KB plénuma óta eltelt utóbbi hónapokban, mind a munka terén, mind a személyesen köztem és a KB elnökségéből néhány elvtárs között kialakult kapcsolatokat illetően és ténykedéseimet a legkeményebb kritikának vetettem alá, élesen elítélve magamat.

Különösen súlyos és megbocsát-hatatlan veled szembeni viselkedésem, és ez száz százalékgig az én vétkem. A többi elvtárrsal együtt én is teljes erőbedobással és energikusan fogtam munkához azzal az egyetlen gondolattal, hogy mindent, ami csak lehetséges, elkövessék, hogy ne bukjunk el mindnyájan Sztálin elvtárs nélkül és hogy tetteikkel támogassam a KB új vezetését és a

Kormányt. A KB és a Kormány utasításainak megfelelően, megerősítve a Belügyminisztérium vezetését és helyi szerveit, a Belügyminisztérium a te tanácsodat követve és bizonyos kérdésekben Ny. Sz. Hruscsov elvt. tanácsa szerint egy sor figyelmet érdemlő politikai és gyakorlati javaslatot terjesztett a KB és a Kormány elé, úgyis mint: az orvosok rehabilitálását, Grúziában az úgynevezett mingrél nemzeti központ ügyében letartóztatottak rehabilitálását és a Grúziából törvénytelenül kitelepítettek hazaengedését, az amnesztiát, a paszport-rendszer felszámolását, a párt vonalának a nemzetiségi politika terén és a Litván SZSZR-ben, Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorusziában végrehajtott megtorló akciók során bekövetkezett torzulások helyrehozását, de teljesen jogos a te kritikád és Ny. Sz. Hruscsov kritikája és a KB Elnökségéből más elvtársak kritikája arra a helytelen kívánságomra, hogy a KB határozatokkal együtt kerüljenek kiküldésre a Belügyminisztérium jelentései [dokladnije zapiszki]. Természetesen ezzel egyszersmind bizonyos fokig le is értékeltük a KB által hozott határozatok [jelentőségét] és az a megengedhetetlen helyzet alakult ki, mint ha a Belügyminisztérium korrigálná Ukrajna, Litvánia és Beloruszia Kommunista Pártjai KB-it, miközben [valójában] a Belügyminisztérium szerepe csak az SZKP KB és a

Kormány utasításainak végrehajtására korlátozódhat. Nyíltan meg kell mondanom, hogy a jelentések [dokladnije zapiszki] kiküldése részemről ostobaság és politikai meggondolatlanság volt, annál is inkább, hogy te eltanácsoltál ettől. Viselkedésem a KB Elnökségének és a Minisztertanácsnak az ülésein nagyon gyakran helytelen és megengedhetetlen volt és nyugtalanságot keltett, szükségtelenül nyers modorom [izlisnyaja rezkoszty] pedig, mai fejjel – átgondolva és megértve – azt mondanám, megengedhetetlen gorombaságba és arcátlanságba csapott át Ny. SZ. Hruscsov és Ny. A. Bulganyin elvtársakkal szemben a német kérdés tárgyalásakor, ebben vitathatatlanul vétkes vagyok és rászolgálok a legkomolyabb kritikára. Ugyanakkor, ahogy Ti mindannyian, én is igyekeztem az elnökség elé vinni a kérdés helyes megoldására tett javaslataimat, mind a koreai, mind a német kérdésben, mind az Eisenhowernek és Churchillnek címzett válasznál, a török és az iráni ügyekben és így tovább. Ugyancsak semmivel nem menthető viselkedésem [posztupok] a magyar elvtársak fogadásán. Nagy Imrét nem nekem, vagy másnak, hanem neked kellett volna javasolni, ehelyett idióta módon én ugrottam elő vele, ezen kívül pedig helyes észrevételek mellett sok szabadságot engedtem meg magamnak, túl fesztelenül viselkedtem, amiért persze

megérdemlem, hogy jó alaposan le-
hordjanak. (...) Levelem elején már
elmondtam, hogy bűnös vagyok ve-
led szemben, mert nem voltam képes
helyén kezelni magamat, [nye szumel
szebja posztavity] amit meg kellett
volna tennem, ez legkevésbé megbo-
csátható hibám. Annál bosszantóbb
ez, mivel szívvel-lélekkel, pártbe-
csülettel dolgoztunk együtt hosszú
éveken át, a súlyos és vészterhes há-
borús időket, majd az ország háború
utáni helyreállításának időszakát is
beleértve. Mindaz, ami életemben
ér valamit, a veled való közös mun-
kánkkal kapcsolatos: az első naptól
fogva, amikor 1938-ban a Belügyben
kellett rendet teremtenünk, és veled
együtt a perek felülvizsgálatát végez-
tük és segítségével új káderekkel
erősítettük meg a Belügyet, majd az
Állami Honvédelmi Bizottságban
végzett megfeszített munka, amikor
a párt akaratából minket bíztak meg
annak megszervezésével, hogy a mi-
nisztériumi ágazatok alá tartozó vál-
lalatok a szükséges mennyiségben
szállítsanak repülőgépeket és moto-
rokat, fegyverzetet és lőszert, aztán
a SZU Népbiztosságának Tanácsá-
ban az operatív bizottságban végzett
együttműködés munkánk a népgazdaság
háborús működésének megszerve-
zésében, és amikor mindkettőnket
Kaganovics és Mikojan elvtársak-
kal együtt a kulcsfontosságú vasúti
közlekedés frontjára vezényeltek,
amit keményen kézben kellett tartá-

ni. A háború első heteiben, amikor
nyitva állt a nyugati front és a német
nagyon szorongatott, akkor a Főha-
diszállás és személyesen Sztálin elv-
társ parancsára együtt fogtunk hozzá
az Állami Honvédelmi Bizottság ve-
zetése alatt a tartalékfront megszer-
vezésének a moszkvai körzet védel-
mére és rövid idő alatt 15 teljes értékű
csekista csapat-hadosztályt hoztunk
létre. Ezzel egy időben téged a sztá-
lingrádi, engem a kaukázusi frontra
vezényeltek. Ki kell mondani, hogy
mi mindenkor lelkiismeretesen vég-
rehajtottuk a párt megbízatásait,
soha nem kíméltük erőnket és nem
ismertünk félelmet. A háború után
pedig az elpusztított területek hely-
reállítására létrehozott Bizottságban
dolgoztunk együtt. Külön kell emlí-
tenem sok éves együttes munkánkat
a Minisztertanács mellett működő
Különleges Bizottságban, amelyet
az atomfegyver létrehozására alakí-
tottak, utóbb pedig a „Kométa” és
„Berkut” rendszerű irányítható ra-
kétalövedékek gyártásával foglalko-
zott. Sose felejttem a te hatalmas elv-
társi és emberi együttérzésedet, ami-
kor 1948-ban általad ismert okokból
nyomott hangulatban felszálltam a
repülőgépre a kazahsztáni Szemipa-
latyinszk felé, ahol, mint ismeretes,
akkor hajtották végre az első kísérle-
ti atomrobbantást. Mint azt te is jól
tudod, az utóbbi időben pedig már
Ny. A. Bulganyin elvtárs is tudja, a
Különleges Bizottság által kontrolált

Első és Második Főigazgatóság, illetve a hozzájuk tartozó vállalatok és tudományos-technikai erőik, laboratóriumok, tervezőirodák és intézetek kolosszális eredmények és Hazánk büszkeségei. Mellékesen jelentettem neked és kiadtam az utasítást, hogy a Kormány számára részletes jelentést készítsenek az atomügyek állásáról. Már ebben az évben több robbantásra is sor fog kerülni, köztük az egyik modell egy 250-300 ezer tonna trotilnak megfelelő szupererős bomba felrobbantása lesz. A „Berkuttal” folyó kísérletek is sikeresen zárultak. Most már csak a sorozatgyártást kell biztosítani és ezen a téren is nagy az előrehaladás a megfelelő minisztériumok megfelelő kádereinek köszönhetően. A lényeg az, hogy a „Kometa” és a „Berkut” alapján óriási lehetőségek jelennek az irányítható rakétalövedékek további fejlesztésében, mind a pontosságot, mind a gyorsaságot és távolságot tekintve.

A kormány számára most külön jelentés készül erről. Ezeket a fegyvereket tovább kell fejleszteni, ez a jelenben a jövő fegyvere, amellyel fel kell szerelnünk országunk hadseregét. Az USA és Anglia kivételes jelentőséget tulajdonítanak ennek. Ismétlem, mindezt azért érhattuk el, mert a Párt és a Kormány így rendelkezett, de hozzá kell tennem, hogy mi ezen a téren is együtt dolgoztunk. Szinte egyidejűleg váltottak

le téged a KB-ból, engem a Belügyből és kezdtünk el együtt dolgozni a Népbiztosok Tanácsában [értsd: a szovjet kormányban] becsülettel és pártszerűen, a többi elvtárssal Molotov, Kaganovics, Bulganyin, Vorosilov, Mikojan elvtársakkal együtt, majd, miután áthelyezték Moszkvába, Hruscsov elvtárral is. Munkánk, odaadásunk a KB-nak és a Kormánynak meggyőzte Sztálin elvtársat, hogy nem volt igaza [abban, hogy leváltott minket]. Nem is beszélve a legkülönbébb megbízatásokról, amelyeket a KB, a kormány és személyesen Sztálin elvtárs adott nekünk, ami nagyon gyakran veszélyes, türelmet igénylő munkát jelentett, amelyben mi mindig az elvszerű tárgyilagosságra törekedtünk, nem voltak külön érdekeink, és úgy alakult, hogy ezért tíz éven át szinte minden nap találkoztunk és a beszélgetéseink is mindig az ügyekről, az emberekről szóltak, hogyan lehetne ezt vagy azt a munkát jobban megszervezni, ezt vagy azt a megbízatást jobban teljesíteni. Mindig igényeltem, hogy megtanácskozhassam veled, mert az mindig javára vált az adott ügynek. A te személyedben én az idősebb, sokat tapasztalt, nagyszabású, energikus és fáradhatatlan pártvezetőt láttam, ragyogó barátot és elvtársat, és soha nem fogom elfelejteni milyen szerepet játszottál egy sor ügyben, különösen amikor össze akartak kötni

engem a grúziai eseményekkel. Amikor pedig Sztálin elvtárs nem volt többé, gondolkodás nélkül én is téged neveztelek meg, akárcsak a többi elvtársak a Kormányfőnek és úgy véltem, ahogy ma is vélem, hogy ez volt az egyetlen helyes lépés. Ezt követően még inkább meggyőződtem arról, hogy pontosan te vagy az, aki a KB vezető kollektívájával együtt sikeresen fogod a Kormányt vezetni. Az én tragédiám abban áll, hogy amint fentebb mondtam, több mint tíz éven át igazi bolsevik barátság fűzött minket egymáshoz, a legkülönbébb és legbonyolultabb helyzetekben dolgoztunk szívvel-lélekkel együtt és senki nem tudta megtörni számomra oly értékes és nélkülözhetetlen barátságunkat, most pedig kizárólag az én hibámból, mindent elveszítettem, ami minket összefűzött. (...)

(...) Nyikita Szergejevics! Nem számítva az utolsó esetet a KB Elnökségi ülésén [ahol Beriját letartóztatták – Sz. Á.], amikor te keményen és haragosan lehordtál engem, amivel teljes egészében egyetértek, mindig nagy barátok voltunk és mindig büszke voltam rád, mint nagyszerű bolsevikra és nagyszerű barátokra, amiről nem egyszer beszéltem is neked, és amikor lehetőség volt rá, Sztálin elvtársnak is. Mindig nagy becsben tartottam barátságodat. (...)

L. P. Berija levele az SZKP KB Elnökségének⁵

1953. július [2.]

Malenkov, Hruscsov, Molotov, Vorosilov, Kaganovics, Mikojan, Pervuhin, Bulganyin és Szaburov elvtársaknak.

Kedves elvtársak, bírósági eljárás és nyomozás nélkül öt napos fogva tartás után, mely alatt egyetlen kihallgatás sem volt, akarnak leszámolni velem, könyörgöm, ne hagyják ezt, kérem azonnali közbeavatkozásukat, különben már késő lesz. Közvetlenül telefonon kell megelőzni ezt.

Kedves elvtársak, könyörögve kérem, jelöljenek ki egy felelősen és kivételes szigorral eljáró bizottságot, amely Molotov és Vorosilov elvtársakkal az élén a lehető legszigorúbban vizsgálja ki az ügyemet. Hát csakugyan nem érdemes rá a KB Elnökségének egy tagja, hogy ügyét gondosan kivizsgálják, megfogalmazzák, mivel vádolják őt, magyarázatot követeljenek tőle, tanúkat hallgassanak meg.

Ez minden szempontból az ügy és a KB javára is válna. Kedves elvtársak, hát csakugyan nincs más, nincs jobb megoldás a KB egyik tagja, saját elvtársuk ügyében, mint öt napos tömlöcben sínylődés után kivégezni őt.

Még egyszer könyörögve kérem mindannyiukat, különösen azokat az elvtársakat, akik Lenin és Sztálin

elvtársalegyütt dolgoztak és nagy tapasztalatokkal és kellő bölcsességgel vannak fölvértezve az ilyen bonyolult ügyek megoldásához, Molotov, Vorosilov, Kaganovics és Mikojan elvtársakat, Lenin és Sztálin emlékére kérem, könyörgöm, avatkozzanak, és pedig haladék nélkül avatkozzanak közbe és mindannyian meg fognak győződni róla, hogy tökéletesen tiszta, az Önök becsületes és hűséges barátja, a párt hűséges tagja vagyok.

Országunk hatalmának, és a mi Nagy Pártunk egységének erősítésén kívül, engem soha semmi más nem vezetett.

A KB-nket és a Kormányunkat semmivel nem támogattam kevésbé

bármely más elvtársnál és mindent megtettem értük, amit tudtam. Állítom, hogy az összes ellenem emelt vádat vissza fogják vonni, ha csakugyan ki fogják vizsgálni őket. Mire való ez a gyanús nagy sietség? Malenkov és Hruscsov elvtársakat arra kérem, hogy ne makacskodjanak tovább: hát csakugyan olyan rossz lesz az, ha az elvtársukat rehabilitálják. Újból és újból könyörgöm Önöknek, hogy avatkozzanak közbe és ne engedjék, hogy öreg és ártatlan barátjuk elpusztuljon.

Az önök Lavrentyij Berijája

FORDÍTOTTA SZILÁGYI ÁKOS

JEGYZETEK

1. Nyikita Petrov: *Po szcenariju Sztalina: rol organov NKVD-MGB SzSzsZr v szovjetizacii sztran Centralnoj i Vosztocnoj Jevropi 1945–1953 gg.* [Sztálin forgatókönyve szerint: a Szovjetunió Államvédelmi és Belügyi szerveinek szerepe Közép- és Kelet-Európa országainak szovjetizálásában 1945–1953.] ROSZSZ-PEN, Moszkva, 2011. 255–260.
2. Gyelo Berija. *Prigovor obzsalovanyiju nye podlezsit.* (Szerk.: V. N. Hausztov), Mezsdunarodnij Fond 254–257. „Demokratija” – Alekszandr Jakovlev Alapítvány, Moszkva, 2012. 254–256.
3. *K resenyiju voprosza o Berii* címen fennmaradt az összeesküvőkhöz áttált Malenkovnak a Minisztertanács – vagyis a szovjet kormány – 1953. június 26-i

- ülésén (itt tartóztatták le Beriját) saját felszólalásához készült piszkozatos feljegyzése a 10. sz. jegyzőkönyvhöz csatolva. In Lavrentyij Berija 1953. Sztyenogramma i julszkovo plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti. Pod red. akad. A. Ny. Jakovleva, MFD, Moszkva, 1999. 69–70.
4. Gyelo Berija. *Prigovor obzsalovanyiju nye podlezsit.* (Szerk.: V. N. Hausztov), Mezsdunarodnij Fond 254–257. „Demokratija” – Alekszandr Jakovlev Alapítvány, Moszkva, 2012. 13–18.
 5. Gyelo Berija. *Prigovor obzsalovanyiju nye podlezsit.* (Szerk.: V. N. Hausztov), Mezsdunarodnij Fond 254–257. „Demokratija” – Alekszandr Jakovlev Alapítvány, Moszkva, 2012. 19–20.

© Fortepan, 1951, Amerikai Egyesült Államok

A Metropolitan Bell Symphony Orchestra koncertjének fölvétele. Az orosz férfi, családja védelmében arcát eltakarva, üzenetet olvas fel az orosz hallgatónak. A felvételt az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádió sugározta.

Egressy Zoltán

KÉT JAVASLAT

A Bolygóvédelem új hírekkel szolgál,
vártuk nagyon, az Eseményhorizont
Teleszkóp képei alapján
visszatérést javasol
a tizenhetedik
századba,
ott

siklott ki minden; a fekete szín nagy
korszaka volt ez, sötétség, járványok
és rémületes boszorkányperek ideje,
onnan kezdünk újra mindent, Newton
megint felfedezi a színspektrumot, de
most mindenki érti a lényegét, a fény
különbféle részecskékből áll, más és

más sebességgel mozog más és más
anyagokban, ez világosabb lesz, mint
a fénylő nap, mi, odacsöppent úrbárók
lázasan szívvel szövetkezünk egymással,
nemes cél a renitens lemaradók stabil
felzárkóztatása, Newton bevezeti a hét
alapszint, csak most lassan, türelmesen

idézi fel a bölcs szofisták rég elfeledett
tanait, miszerint mámoros harmónia áll
fenn az oktáv, a spektrum, a Naprendszer
bolygóinak és a hét napjainak számai
között, a *hetes* minden titok nyitja, ha ez
megvan, ráfuthatunk majd a sokat ígérő
tizennyolcadik századra, gyönyörűséges

fénymadár repít téren és időn át, és ez
majdnem akkora boldogság lesz, mintha
minden bűn megbocsáttatna, a kék ismét
meleg színnek számít, a beköszöntő új
század a világosodásé lesz, csökkenni
kezd a fekete népszerűsége, korábban
háromszáz éven át színnek se számított,

aztán nagyon is, Goethe megírja az ifjú
Werther szenvedéseit, kékben járkal a
főhős, ez divatot teremt, a fekete csak
száz év múlva tér vissza, akkor viszont
diadalmasan, győzelmét a Faust segíti,
meg a romantika általában, éjszaka és
halál, szén és vasút, kátrány és öltözet,

Mr. Ford nem hajlandó más színű autót
forgalmazni, az első telefonok is feketék,
ez a huszadik század pont ugyanolyan,
mint amilyen az előző volt, a jelek szerint
a jelen újrászülhetetlen, merész vállalás
volt, de hiábavaló, a Bolygóvédelem hős
legénysége visszatér velünk időátszelő

utazásából, és helyes döntést hoz, törli
memóriánkat, majd az Eseményhorizont
Teleszkóp felvételei alapján új célt jelöl
ki, íme, itt van, egy hamisítatlan fekete
lyuk, mégiscsak létezik, sikerült végre
lencsevégre kapni, a képen ráadásul
nem átlátszatlan testek árnyékát látjuk,

a lyuk magát a fényt nyeli el, izgalmas
kaland lesz beleszállni, az előző kísérlet
ostoba próbálkozás volt, induljunk,
gyönyörű fénymadár,
mindannyian
készen
állunk.

Kutuzov

Kutuzov vagyok. Kérem, Agenor Andropovics, ne kérdezze, miért. Erre csak gazdám, pontosabban gazdasszonyom tudna felelni, aki ilyen minősíthetetlen módon kibabrált velem, amikor ezt az égbekiáltóan idétlen és főleg hozzám a legkevésbé illő nevet adta.

Félreértés ne essék, nem a nagy honvédő tábornok immáron legendás nevét akarom mocskolni, hiszen nagy tisztelője vagyok, legalábbis mióta egyáltalán tudom, ki volt ő.

Gazdám, pontosabban gazdasszonyom, Anna Szergejevna eredetileg Napóleonnak keresztelt – persze mindenféle papi, vagyis pópai segédlet nélkül, de én azért tudom, hogy megy ez, mert többször tanúja voltam, amikor asszonyomat elkísértem a templomba, jóllehet az nem kimondottan ebeknek való hely –, sőt így is törzskönyveztek, mert az említett úr sokáig világhódító tetteiről és terveiről volt ismert. Ám amikor Anna asszony műveltségének gyarapítása közepette kénytelen volt szembesülni a ténnyel, miszerint Napóleon öldöklő hadjáratot vezetett Oroszország ellen, s még Moszkvát is elfoglalta volna kíméletlen és nyilván hosszadalmas harcok árán, ha nincs az a bizonyos Kutuzov tábornok, aki jószerivel a francia imperátor orra előtt gyújtatta fel a várost, aminek következtében Napóleont már csak üszkös, füstölgő falak és romok fogadták (és nyilván irdatlan bűz!), olyannyira, hogy

Legutóbbi könyvemben (*Halhatatlan villanások – halhatatlan rejtőzködők*) olyan írásokat gyűjtöttem össze, amelyekben egy-egy, a magyar és a világirodalom híres műveiből kiválasztott, villanásszerűen megjelenő szereplőnek teljes vagy részleges életet kölcsönzők önön habitusom szerint. A kötet megjelenése óta sem hagytam fel illetén írásaimmal; ezek közül való az alábbi „villanás” is, amelynek szereplője Anton Pavlovics Csehov: *A kutyás hölgy* című novellájából kiragadott személy, pontosabban egy állat, nevezetesen az a bizonyos eb, aki által a hölgy „megkutyásodik”.

egyetlen palota sem maradt, ahol álomra hajthatta volna hadvezetéstől ki-
merült fejét, nos, a felismerésnek eme pillanatában az első névadás okafo-
gyottá vált, és Napóleon törlését követően Kutuzov lettem, már csak azért
is, hogy sok évtizeddel a nagy hadított után legyen valaki, aki ismét büszkén
viseli a fél szemmel is éleslátó nagy győző dicsőségtablára érdemesült nevét.

Úgy értesültem egyébiránt, hogy azzal a Napóleonnal már másnak is
akadt problémája. Azt akartam mondani, hogy meggyűlt a baja, ezzel kap-
csolatban azonban nekem vannak rossz emlékeim, ugyanis egyszer a kör-
möm alá ment egy hegyes kis kő, s ettől meggyűlt a mancsom. Fájdalmas
műtét és hosszan tartó gyógyulás után jöttem rendbe. Azóta lehetőség sze-
rint kerülöm a gyűléseket. Visszatérve Napóleonra: hírlík, hogy egy Beetho-
ven nevű híres német zeneszerző neki ajánlotta egyik legnagyobb művét,
midőn még csak ifjú és sikeres tábornok volt, ám amikor a mester megtudta,
hogy az a Bonaparte ivadék császárrá koronáztatta magát, széttépte az aján-
lást és új címet adott zeneművének. Ennek a franciának nem volt szerencsé-
je a külföldiekkel.

No de ez csak amolyan kisdud kitérő a történetemben. Meglehet, talán én
is műveltségemet kívánom fitogtatni maga előtt, azért keverek meseszövé-
sembe ily aprócska ismeret-morzskákat. Kutya-gyengesség. Amit ténylegesen
mesélni akarok magának, Agenor Andropovics: idáig minden rendjén is
lenne, ha nem csúszott volna egy kis bibi a dologba. Mondhatnám úgy is,
hogy van benne némi gebasz, ám ezt úri neveltetésem tiltja. Én ugyanis való-
jában úri neveltetésű kutya-kislány vagyok. Ahogy a mi köreinkben mond-
ják, egy kis szukácska.

Hát ezért nem passzolok össze a nevemmel. Még ha Fifi lennék vagy
Frufru vagy Dolly, amik olyan szép külhoniasan hangzanak. Talán még az
Anasztáziával is kibékülnék, különös tekintettel a sokak kedvence cárkis-
asszonyra. De ezt csak úgy titokban jegyzem meg és csak magának, Agenor
Andropovics, hiszen mi oly régóta ismerjük egymást, habár eddig még nem
volt alkalmunk bemutatkozni, és még nem akadt, aki bemutasson bennün-
ket egymásnak, no de hát ki az, aki ne ismerné a maga előkelően csengő
nevét. Maga biztosan nem tudta eddig az én nevemet, noha szinte naponta
találkozunk rendszeres sétáinkon, márpedig úri ebeket mi sem hozhat köze-
lebb egymáshoz lelkiileg, mint ezek az estébe hajló hosszú andalgások végig
a hosszú fasorokon, mikor a kutyaszívek dobbanásába csak a szél szól bele
halk vagy harsány dallamával. Nos, úgy érzem – s vélem, maga hasonlókép-
pen érez –, hogy ez idő alatt már-már baráti, de talán már-már nélkül is erős
baráti kapcsolat alakult ki közöttünk, amit még méretbeli különbségünk

sem tehet semmissé. Mindezt csak azért bátorkodom felelgetni, mivel a cárkisasszony személye oly magasan áll a nép fölött, hogy talán szentségtörésnek számítana, ha egy eb – bármily jó házból való is – az ő fenséges nevét viselné. Ez netán még súlyos retorziókat is vonhatna maga után. Ebből is láthatja, Agenor Andropovics, minő bizalommal viseltetek maga iránt.

Tehát Anasztáziánál tartottam némi kitérővel. Bocsásson meg nekem ezekért a csapongásokért, de fürge szellemem gyakorta el-elkalandoz a képzelet tágas és húsillatú mezején.

Mindehhez, vagyis a nevem körüli akadékoskodáshoz hadd tegyem hozzá, hogy Anna Szergejevna állandóan rózsaszín bidres-bodros szoknyácskákban és hatalmas, ugyancsak rózsaszín masnikkal a fejem búbján korzózott a városban – no de hát ezt maga is láthatja naponta, Agenor Andropovics –, lehetőleg a gazdagok által látogatott helyeken. Mit gondol, hogy érzem magam, amikor ilyen öltözetben hirtelen azt hallom, hogy „Kutuzov, csináld ezt!”... vagy „Kutuzov, ne csináld azt!”...? Ilyen alkalmakkor mindig ellenállhatatlan késztetést érzek, de nevezhetném kényszernek is, hogy egy hátra szaltót csináljak – lazább ismerőseim kifejezésével élve „dobjak egy hátast” –, az mindenesetre tény, hogy ha ezeket a szavakat kiejti a gazdaszonymom, azonmód csilingelni hallom göndör szőrű keblemen nem-létezõ kitüntetéseimet. Tudja, Agenor Andropovics, magán sokkal inkább el tudnám képzelni õket. Egy ilyen impozáns termetű hatalmas fekete dög – pardon, helyesbíték: dög – erõtõl duzzadó mellkasán sokkal hatásosabban mutatnának. Egy kan Agenoron mennyivel szebb csengésük lenne, mint egy Kutuzovvá erőszakolt szukán.

Micsoda képtelenül hangzó megnyilatkozás lenne asszonyom részérõl, ha egy nap ekként kiáltana fel: Kutuzov anya lett!

Hát így vagyok a nevemmel. Eddig hallgattam róla szemérmesen, de ennyi időnek utána már kikívánczik belőlem, már csak azért is, hogy egy baráti kebelnek vallhassam meg ebbéli lelki meghasonlottságomat. No de hagyjuk is. Egészen másról akarok mesélni magának. Tudom persze, hogy a hímek – tartozzanak bármely állatfajhoz – pletykás perszónáknak tartják a nőtényeket, legyenek azok bármilyen rendűek és rangúak, de amit magának akarok elmesélni, Agenor Andropovics, az szintisza valóság, semmi nincs benne a pletykák beszenyezõ sarából... Vagy csak kevés...

A közelmúltban, közelebbről néhány hónapja messzi tájon jártam asszonyommal, Anna Szergejevna-val. Nyilván magának is feltűnt, hogy

hosszabb ideig nem találkoztunk esti sétáinkon. Ímhol a magyarázat. Azt a helyet úgy hívják, hogy Jalta, és egy nagy víz mellett fekszik. Ott úgy mondják, hogy tenger. Most először történt meg, hogy gazdasszonyom egyedül utazott el valahova. Egészen pontosan most először utazott el valahova. Vagyis egész eddig a lábát sem tette ki Sz.-ből, a városunkból, mert a férjét – akit gazdámnak kellene tekintenem, de nem visz rá a lélek, hisz soha nem törődött velem fikarcnyit sem – ki sem lehet mozdítani innen. Szerelmes a munkájába – fogalmam sincs, mivel foglalkozik – és kora reggeltől késő estig a hivatalában ül. Felesége, Anna Szergejevna csak úgy emlegeti barátnői előtt, hogy: „a lakáj”. Igen furcsa neve van az úrnak; valami olyasmi, hogy Dieteritz... Ezek az embernevek annyira kimondhatatlanok! A nyelvem törlik beléjük.

Az asszonyom majd fele annyi idős, mint a férje. Két éve házasok. (Csak úgy zárójelben jegyzem meg, hogy én hároméves vagyok, és születésemtől fogva asszonyom mellett élek. Még egyetlen napot sem töltöttem nélküle.) Az úr negyven körül lehet, de többet panaszkodik, mint egy vénember. Állandóan különböző nyavalyái vannak. Legutóbb is utánunk kellett volna utaznia Jaltába, hogy hazahozza a feleségét, de ezúttal a szemének lett valami baja, így azután az asszonyom egyedül tért vissza Sz.-be. Vagyis hát velem.

Hanem addig, míg erre sor került, történt egy s más ott a tenger mellett.

Mióta asszonyomat ismerem – vagyis három éve, azaz születésem óta, amint említettem volt az imént –, a férjén kívül nem került közel hozzá más férfi. Egészen a jaltai utazásig.

Mi ott kettesben naponta végigsétáltunk a tengerparton, mely az évnek ebben a szakában meglehetősen népes, mondhatni hemzseg az üdülni, pihenni vágyóktól. Valahányszor elvonultunk a többiek előtt, mindig hallottam a suttogást: „Ott megy a kutyás hölgy...” Ez a diszkriminatív megnyilvánulás esetről esetre felháborított. Mi az, hogy „a kutyás hölgy”? Miért nem azt mondták, hogy „ott megy a hölgyes kutya”? Na persze, minden csak nézőpont kérdése. Így például mind a mai napig nem eldöntött kérdés – akadémikus vitának is nevezhetnők –, vajon a kutya van-e elől vagy a farka hátul. Az ostoba embereknek inkább ezen kellene gondolkodniuk, nem olyan légből kapott, minden gyakorlati vonatkozást nélkülöző bölcsekedéssel tölteni az időt, miszerint a tyúk volt előbb vagy a tojás. Nem mindegy? Mindkettőt meg kell enni és pássz!

Na szóval, naponta sétálgattunk a tengerparton, estefelé pedig beültünk a szálloda kertjébe, ahol Anna Szergejevna mindig ugyanannál az asztalnál foglalt helyet, hogy magányosan unatkozzon.

Néhány napja már ott tartózkodtunk a szállodában, s minden este a kertben ültünk, hogy unalmunk még nagyobb hangsúlyt kapjon az eseménytelenség folytán. Jómagam is unatkoztam, ugyanis az a furcsa helyzet állt elő – még említeni is különös! –, hogy a szállodában az idő tájt rajtam kívül nem volt másik eb. Mi több, a környéken sem, tehát senkivel nem tudtam megosztani friss élményeimet. Mintha elátkoztak volna, olyan egyedül voltam, akár a farkam. Itthon Sz.-ben minden sarokra legalább két kutya jut, ott pedig egy hosszú partszakaszon én voltam az egyedüli. Sosem utáltam annyira, hogy kuriózum vagyok. Merthogy addig nem is voltam.

Nemcsak mi ücsörögtünk azonban unalomba fulladva a kertben, hanem a szomszéd asztalnál egy férfi is, aki pár nap után valamiféle indíttatást érezhetett, hogy kikezdjen velem. Akkor legalábbis így gondoltam. Hívogatott, mutogatott, füttyögetett, csalogatott, ám amikor elindultam volna feléje, ujjával hirtelen megfenyegetett. Még kétszer próbálkoztam, de mindkétszer ugyanaz volt a reakciója, mire feladtam a közeledési kísérletet és visszavonultam. Elképzelni sem tudtam, mit akar voltaképpen.

Aztán hamarosan rájöttem – én kis naiv! –, hogy mindenféle idétlen próbálkozása csak figyelemfelhívás volt... Csakhogy nem az enyémet akarta felhívni, hanem Anna Szergejevnaét. Rajtam keresztül akart ismerkedni, én csupán a csali voltam. Mondanom sem kell, attól fogva, hogy erre rájöttem, mélységes megvetést éreztem iránta, és soha többé nem volt képes cizellált eb-lelkemben helyrehozni a csalódás okozta pusztítást. Dögöljön meg!

Végül aztán – mintha én ott sem lettem volna, szinte a fejem fölött vagy a hátam mögött, ahogy tetszik – sikerült megismerkednie a gazdasszonyommal. Először csak átbeszéltek egymáshoz egyik asztaltól a másikig. Közösényálták a hely unalmasságát, de ezen hamar túltették magukat. Hamarosan összebútoroztak a mi asztalunknál (mi ezt összeólaszáknak hívjuk), s attól a naptól kezdetüket vették a mindennapos közös séták – hármásban.

Egy héttel megismerkedésünk után a szokásos esti sétánkat követően a férfi is velünk együtt jött fel a szobánkba. Hát én még olyat nem láttam, mint ami ott történt. Otthon Sz.-ben lefekvés előtt engem be szoktak rakni az én kis szobámba, ahol a fekvőhelyem és a tálkáim vannak arra az esetre, ha enni vagy inni akarnék, vagy ha netán álmatlanság gyötörne. Tény és való, minden ajtó tárva-nyitva áll nálunk, nem gond tehát egyik szobából átslisszolni egy másikba. Néha a hálószobába is be-betévedek, de csak az „elvétve” kategóriába sorolható ritka alkalmakkor, mikor is némi aktivitást

vélek felfedezni asszonyom és a „lakáj” címzetű úr között. Eddig fogalmam sem volt, mi folyik ott férfi és nő között a nyakig felhúzott paplan alatt.

Hát itt végre megláthattam. De nagyon különös volt. Nem tudom, maga mennyire jártas ezekben a dolgokban, Agenor Andropovics, nem is akarok indiszkrét lenni, ezért csupán saját tapasztalataimról adok számot. Az első, ami feltűnt, hogy az emberek nem úgy csinálják, mint mi. Bármennyire elit környékről származom is, azért már eddig is láttam egyet s mást, és nem vagyok sem annyira naiv, sem annyira tájékozatlan, hogy ne tudjam, mi mit jelent. Ha *azt* nem csinálnák, kihalna a kutyanezmzés.

Drága anyám, aki maga is fajtatiszta spicc volt (atyám hasonlóképpen), többször figyelmeztetett, hogy mindenki csakis saját fajtájával lépjen *párzós kapcsolatra*, másként elkorcsosul a kutyaság.

No szóval, ott Jaltában végre *azt* is megláthattam, hogyan lépnek az emberek ama bizonyos párzós kapcsolatra. Egészen különös volt, sőt humoros, olyannyira, hogy időnként hangosan fel kellett vonítanom a nevetéstől, néha már a nyűszítésbe átsapó vihogástól.

Az egész céco azzal kezdődött, hogy amint felértünk szállodai szobánkba, azok ketten egymásnak estek, mintha egyik a másikat fel akarná falni. A falásból aztán nem lett semmi, csak sóhajok és cuppogások, mint mikor egy szimpatikus velős csont kerül a mancsaink közé.

Azután következett csak a haddelhadd. Ezt feltétlenül el kell mesélnem magának, Agenor Andropovics, még ha közben többször el is pirulok a fehér bundám alatt neveltetésemből kifolyólag. Kérem, nézze el nekem ezt az asszonyi – pardon, kisasszonyi – szemérmes érzékenységet.

Rólam tudomást sem véve kezdték meghámozni egymást. Olyan nevetséges volt az egész, hogy én a hátamon fetrengtem, négy lábammal az ég felé, elképzeltem ugyanis, mi lenne, ha a kutyáknak minden ilyen *alkalommal* csupaszra kellene nyiratkozniuk.

Mikor már mindketten pőrék voltak, akkor derült ki, hogy a ruha alatt tulajdonképpen ugyanolyan szőrösek, mint mi. Vagy majdnem. Legalábbis a férfi. A csoda gondolta volna. De akkor minek hordanak nyakig begombolt ruhát? Az embereknel semmi sem logikus. De ezt már rég megszoktuk.

Azt vártam, hogy a férfi majd az asszonyom mögé kerül, hogy hátulról illethesse meg, ahogy az a mi fajunknál szokás. De nem így lett, hanem az asszonyom a hátára hanyatlott – az ágyon természetesen –, a férfi pedig elterült rajta. Mint szaftba mártott kenyérszeleten a sült hús. Megpróbáltam magunkat, kutyákat elképzelni ebben a pozitúrában, de akkor már berekedve vonyítottam, mert a kacagáshoz nem maradt több hangom.

Maga a látvány sem volt utolsó. A férfi hátsója ugyanis olyan szőrös volt, hogy egy uszár megirigyelhette volna. S miközben le-föl mozgott, úgy hatott, mint földrengéskor két gazzal sűrűn benőtt domb.

Végre nagy nyögések és sikongatások közepette abbahagyták az üzeke-dést. Nálunk legalábbis ezt így hívják. Mikor láttam, hogy kezdenek feltápáskodni, a lehető leglaposabban lapultam a padlóra és úgy tettem, mintha mélyen aludnék, nehogy észrevegyék, amint figyelem őket, s legközelebb kizárjanak az ajtó elé. Ámde mit ad az ég, albérlőim, a bolhák közben úgy döntöttek – ki tudja, miért éppen ezt az időpontot választották? –, hogy zsinatot tartanak hasam aljszőrzetében, ami engem – a pillanatnyi helyzet komolysága ellenére – eufórikus vakaródzásra készítetett, ám szerencsémre az üzekedésből ocsúdók ezt a teljes érdektelenség megnyilvánulásként értelmezték. Megmenekültem a kizárattatástól.

Attól fogva ennek a nemek közti hajcihőnek voltam kitéve minden esti séta után. Eleinte zavart a dolog, később megszoktam, ám legvégül meg kellett állapítanom, hogy ez a bizonyos izé roppant jó hatással van asszonyomra. Mióta ismerem, állandóan molyette bánat illata volt. Vagy inkább szaga. Ezt nem tudom érthetőbben elmagyarázni magának, Agenor Andropovics, ezt érezni kell. Alapjában véve elég kellemetlen szag, ugyanakkor szánakozásra serkenti azt, aki érzi. Mármint szagolja. Szerintem az embereknek fogalmuk sincs, hogy ilyen szag létezik. Ahogy kismillió egyéb szagról és illatról sincs tudomásuk, ami a mi, kutyák számára, hogy úgy mondjam, kimondottan szignifikáns.

Nos, az a bizonyos molyette bánat-illat annyira jellegzetes, hogy érzékeny kutyáorrom még a naftalin undorító szagát is melléképzelte, hozzáérezte. Mióta viszont Jaltában megismerkedett az uszkárszőrös hátsójú úrral, merőben új, eladdig ismeretlen illatok és szagok kezdtek áradni a testéből. Ezeket az új orrélményeket félreérthetetlenül úgy lehetett értelmezni, mint hamarosan bekövetkező változás előjeleit. Azt egyelőre még nem lehetett tudni, milyen irányú és minő intenzitású lesz mindez.

Az említett szagok közt legerősebb volt az asszonyiságé. Nem hinném, hogy ennél pontosabb, jobban illő szó található erre az állapotra. Leginkább a tüzelő szukák illatához tudnám hasonlítani, s nyilván nem is tévedek nagyot, hiszen a két állapot feltétlenül rokon. Mármint az én meglehetősen hézagos illetén ismereteim szerint. Ez a kellemetlennek egyáltalán nem nevezhető szag – alapos megfigyelés eredményeként mon-

dom – mindig akkor erősödött fel asszonyomban, amikor az uszkárszörös közelített.

Másik, szintén ideköthető orrélmény a boldogság illata volt. Ez a fiatal asszonyi bőr pórusaiból áradt, s leginkább természetesen akkor érződött, amikor asszonyom testét nem fődte ruha. És ez nem ritkán fordult elő azon időszak alatt, amit Jaltában töltöttünk.

Egy nap azután Anna Szergejevna férjétől levél érkezett, melyben az állt, hogy az úr – a „lakáj” címzetű úr – a legújabb szembaja miatt képtelen az utazásra, ezért arra kéri hitvesét, hogy egyedül tegye meg hazafelé az utat – de haladéktalanul.

Véget ért tehát a nagy románc asszonyom és az uszkárszörös hátsójú férfi között. Legalábbis azt hittem. Sajnálatos módon szinte azonnal csökkenni kezdett a boldogság-illat intenzitása. Készültünk a visszaútra. Az indulás pillanatában az asszonyiség szaga is egyszeriben elapadt. Asszonyom testén bezárult valami.

Magát elnézve szinte biztos vagyok benne, Agenor Andropovics, hogy szakavatott ismerője a kutyanemzetségnek, s ezáltal az egyes kutyafajtáknak is. Következésképpen feltételezem, rólam is pontosan tudja, hogy a pomerániai spiccek fajtájához tartozom. Mint ismert, ez a fajta három éves korára bontakozik ki teljes szépségében. Úgy nézzen tehát rám, hogy most vagyok legteljesebb szépségemben. Ugye megengedi ezt a bizalmaszkodást egy régi barátnak?

Kicsi termetünk miatt közkedvelt szobakutyák vagyunk. Annyira persze nem vagyunk aprók, mint azok a nevetséges ölebek. Egyik-másiknál még egy macska is nagyobb. Micsoda elkorcsosulás! Őseinket a történelmi idők spicc típusú kutyái között kell keresni. Többféle színben pompázunk, de úgy vettem észre néhány fajtatársam ismeretében, hogy az enyém, vagyis a tiszta fehér a legkedveltebb. Állítják – no persze megint az emberek! –, hogy leginkább a rókákra hasonlít a pofánk, habár a pomerániai fajta már laposabb orrú, nem olyan hegyes, mint a ravaszdiaké. Fülünk viszont hasonlóképpen hegyes. Legfőbb ékességünk a zászlóként magasra meredő, hosszú szőrű, lengő farkunk.

Közeli rokonságban vagyunk a csau-csaukkal és a finn spiccekkel.

Ennek kapcsán hadd mesélem el, hogy volt egy nagyon kedves néhai barátom. Gyönyörű vörös bundájú csau-csau volt. A szomszédunkban lakott és Eriknek hívták. Azért beszélek róla így, mert már átköltözött a boldogabb kolbász- és húsmezőkre. Békés, jámbor jószág volt és igaz barát. Esténként gyakran találkoztunk a közeli parkban, akárcsak mostanában magával,

Agenor Andropovics, ahol kivételesen én is póráz nélkül szabadon szabadgálhattam. Erik mindig a sarkamban volt, s néha nagyokat rőffentett a boldogságtól, hogy velem játszhat. Soha olyan biztonságban nem éreztem magam, mint ővele. Olyan volt, mint egy kedves testőr. Sőt, egy kedves testvér. Tudtam, hogy minden veszélytől megvédene. Nagyon megsirattam, mikor itt hagyott bennünket. Hónapokig üres volt a világ nélküle.

Amikor visszautaztunk Sz.-be, asszonyom, Anna Szergejevna egyszeriben megváltozott. Ahogy imént említettem már, azok a bizonyos, kizárólag jaltai tartózkodásunkra jellemző szagok és illatok eltűntek, akár egy szép álmom. Anna Szergejevna egyébként is csendes lénye álmodozó lett, merengő, mintha egy másik világban élne. Naphosszat elüldögélt az ablaknál hintaszékében, ölében egy nyitott könyvvel, amelyből soha nem olvasott. A szobalány sokszor érintetlenül vitte ki a tálcát hol az ebédde, hol a vacsorával. Én minden alkalommal nagyokat nyelve lestem ezt a pazarlást. Különböző módon elkészített húsételek lapultak vagy éppen tornyosultak a tányéron. Nem állítom, hogy éheztenek, de az ritkán fordul elő, hogy degeszre tömhetem a hasamat. Asszonyom ugyanis vigyáz az alakomra, mondván, egy szobakutyának is mértéktartónak kell lennie, akárrcsak gazdájának. Ilyenkor azért bántam, hogy szobakutya vagyok.

A „lakáj” címzetű úr semmit nem vett észre felesége újfajta viselkedéséből. Elfoglaltságai és legkülönfélébb nyavalyái, betegségei, vélt vagy valós testi panaszai annyira lekötötték, hogy feleségére már nem jutott a figyelméből.

Fogalmam sincs, mi történt (vagy mi nem történt) közöttük, de annyi tény, hogy hazatértünk óta nem tapasztaltam aktivitást hálósobájukban a nyakig felhúzott paplan alatt.

Egyik este egy megváltozott, szinte kicserélt Anna Szergejevna tért haza a színházból. Az első, amit megéreztem rajta, az a bizonyos jaltai boldogság-illat volt, amit már-már feledtem is. Mindjárt tudtam, hogy valami jelentős dolog történt asszonyommal. Ám ez annyira titok volt, hogy még nekem sem beszélt róla. A rejtély akkor oldódott meg, mikor hamarosan ismét utaztunk. Az új helyet azonban nem Jaltának hívták (már reménykedtem, hogy oda megyünk vissza, noha elég unalmas volt, ahogy említettem), hanem Moszkvának, és sokkal nagyobb volt annál a másiknál. A mienkénél meg még sokszorosan nagyobb.

És megint találkoztunk az uszkárszörös hátsójú férfival, akit amúgy Gurov-nak hívtak, de asszonyom sosem szólította ezen a néven. Nagy ritkán Dmitrij

Dmitricsnek nevezte. (Ennek kiejtése szinte meghaladja képességeimet.) A Gurov közelebb áll hozzám, sokkal könnyebb kiugatni, mint azt a másikat. Ugye mi tudjuk, hogy az állatok – így a kutyák is – csak a rövid neveket, rövid vezényszavakat tudják megjegyezni. Előbb említettem ugyan Anasztáziát, de azért óvjon ég a fenséggyalázástól. Akkor már inkább a Kutuzov.

Tehát ők ketten ismét találkoztak, mégpedig nyilván az uszkárszörös hátsójú férfi lakásán, mert igen otthonosan mozgott benne. Szerencsére többé nem kellett nézmem a szörös hátsóját, mert ott is több szoba van, s én sürgősen megkerestem a legtávolabbit.

Moszkvai élményeimnek szinte se szeri, se száma. Ha nem untatom velük magát, Agenor Andropovics, sorra elmesélem őket. Kérem, feltétlenül szóljon, ha távoznia kell, nem szeretném, ha szavaimat maradásra kényszerítő eszköznek éreznék.

Azon túl, hogy vendéglátónk és asszonyom miatt sok időt töltöttünk a szállodában, természetesen arra is bőven adódott lehetőség, hogy a városban sétáljunk, ahol is roppant figyelemreméltó tapasztalatokat szereztem.

Egyik ilyen az volt, hogy amíg otthon, Sz.-ben a kutyák többsége többnyire válogatás nélkül gyülekezhetett össze közös játékokra a parkban (ugyan-csak többnyire póráz nélkül – néhány esetet, mint pl. engem is kivéve), Moszkvában a kutyák gazdái szigorúan ügyelnek kutyáikra. Nem engedik őket szabadon, így azután nem is rendezhetnek futóversenyt, mint a mieink, akik boldog csaholással száguldozzák végig a park leghosszabb sétányát, hogy a végén valamennyien nyelvlógatva-lihegve örvendjenek a nagyszerű futásnak. De hát ezt maga is ismeri, Agenor Andropovics, mint ezeknek a versenyeknek gyakori győztese. Nálunk még az is csodálatos, hogy méretkülönbségekre való tekintet nélkül folynak ezek a futóversenyek, még akkor is, ha a nagyobb termetű, hosszú lábú kutyák kétségtelen előnyt élveznek a kisebb termetűekkel szemben. Mégsem zavar senkit.

Ott Moszkvában úgy vigyáz mindenki a saját ebére, mint börtönőr a rabjára. Szörnyen sokat adnak a fajtatisztaságra. Azt az ebet, amelyik póráz nélkül csatangol – legyen rajta bármilyen ékes nyakörv –, gazdátlanak tekintik és elüldözik a többiek közül. Főleg ha a tüzelés jeleit tapasztalják nála. Ilyenkor veszélyes közellenséggé válik a kutya gazdák szemében, aki ellen közös erővel kell fellépni.

Undorító szokás. Akit egyszer így elzavarnak, az többé nem tér vissza abba a kutya közösségbe. Ez a mi fajtánk önérzete.

Anna Szergejevna otthon azt mondta a „lakáj” címzetű úrnak, vagyis férj-urának, hogy orvosi vizsgálatok és kezelések miatt kell rendszeresen Moszkvába járnia, amit a „lakáj” címzetű úr láthatólag közömbösen vett tudomásul. Az ő élete voltaképpen semmit nem módosult ezáltal; valószínűleg este sem vette észre, hogy felesége nélkül tér nyugovóra.

Anna Szergejevna-nak viszont egyáltalán nem volt mindegy a maga húsz-huszonegynéhány évével, hogy egyedül, magányosan fekszik-e le, vagy van mellette egy üzekedésre kapható kan társ... bocsánat... férfi társ. Hiába, fiatal test megköveteli a magáét. Meg a másét.

Ez persze nem volt mindig így, hiszen a „lakáj” címzetű úr mellett az évek folyamán hozzászokott a nélkülözéshez. Ama néhány alkalom, amikor férj-urának alteste emlékeztette tulajdonosát, hogy jó az asszony a háznál – amit én a nyakig erő paplan ütemes hullámszásáról ismertem fel –, nos, ezek az alkalmak Anna asszony számára inkább az „eltűrt” üzekedéseket jelentették, mert sosem adott ki olyan hangokat, amelyeneket Jaltában a szállodaszobánkban hallottam tőle, mikor az uszkárszörös hátsójú Gurovval volt együtt.

Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy az embereknek, vagyis hát a nőknek nem mindegy, ki akar velük üzekedni. Nálunk ez egyszerűbb: ha megtetszik a bennünket kerülgető kan szaga, ha fel tud minket izgatni a szolgatása és az udvarló körbe-körbekeringelése, szabad az út a páros kapcsolathoz. És amikor már mindketten kellően elveszítettük a fejünket, ugyan kinek van kedve – egyáltalán, kinek jut eszébe! – törődni a pedigre tisztaságával? Azért vannak a gazdik, hogy ők vigyázzanak rá.

Nem meséltem még magának lenyűgöző moszkvai orrélményeimről, Agenor Andropovics. Egészen addig, míg személyesen nem tapasztaltam, elképzelni sem tudtam, hogy ekkora különbségek vannak városok szag- és illatvilága között.

Az ottani parkokban (természetesen szigorú gazdasszonyi és vendéglátói kísérettel) tett kirándulásaim alkalmával figyeltem föl a jellegzetes moszkvai parkszagokra és illatokra. A virágágyak duzzadnak a szebbnél szebb, orrot és szemet gyönyörködtető virágerdőktől. A rózsák piros és fehér illata lebegve vegyül el a szemre jellegtelen rezeda összetéveszthetetlen erős aromájával, amibe számtalan egyéb virág és növény is elegyíti a saját jellegzetes kipárolgását.

Merthogy eddig még csak a virágokról és növényekről beszéltem s nem szóltam a parkokban itt-ott álldogáló peccsenye- és kolbászsütő bódékról, az

ivókioszkokról, ahonnan a szag- és illatfelhők egészen más együttese támadja az érzékeny szaglószerveket.

Amikor pedig a hosszú séta utolsó szakaszán hazafelé tartunk, a házakból kiáradó szagminták ugyancsak próbára teszik az orrot. Megfigyeltem, hogy Moszkvában lényegesen zsírszegényebbek az ételszagok, mint nálunk. Több viszont bennük a különböző zöldség és fűszer.

S mindezt betetőzi az a hatalmas folyamként hömpölygő embertömeg. Mert eme tömeg minden egyes egyedének saját egyéni szaga van, olyannyira, hogy bárkit ki tudnánk választani ebből a gomolyból egyetlen ruhadarabjának megszaglása alapján.

Szó szerint bele lehet szédülni és fáradni a töménytelen látnivalóba és szimatolnivalóba. Egy-egy ilyen hosszú séta után kimerülten nyúlok el szállodai szobánk padlóján, s már a vacsorára sem tudok gondolni háborgó gyomor nélkül.

Amíg az asszonyom meg nem ismerte azt a Gurovot, annyira társtalan volt, hogy mindig nekem mesélt az életéről. A legintimebb dolgok egy részét is megosztotta velem. Például megsúgta, hogy nehezen viseli a „fűtési szezon”, vagyis azt, amit mi egymás között tüzelésnek nevezünk. Vagy ahogy a népnyelv mondja: mikor aláink fűtenek a kanok. (Érdekes, de nekik – vagyis a nőknek – van egy másik időszakuk is, amikor éppen hogy nem tüzelnek. Sőt! Ilyenkor hordják ki a hamut a kazánból.) A „fűtési szezon” egyébiránt én is rosszul tűröm, kiváltképp tavasszal, amikor emeletes kutyákkal vannak tele a parkok, mert ilyenkor asszonyom még a szokásosnál is rövidebb pórázon tart, nehogy engedjek a szív szavának.

Ő ezzel szemben szívesen *fűtene*; nála viszont az a baj, hogy hiányzik a fűtő. Pontosabban hiányzott, míg az az uszárszörös hátsójú Gurov meg nem jelent az életünkben. Állíthatom, hogy nagyon jó hallgatóság vagyok. Nyilván el sem tudja képzelni, Agenor Andropovics, hogy én hosszabb időn keresztül képes vagyok hallgatni is, hiszen most is egyfolytában jár a szám. Márpedig igenis tudok. Soha nem kérdezek közbe, nem szólok bele az általa mondottakba, sosem szakítom félbe még egy közbevakantással sem. Bizalmát iparkodom azáltal meghálálni, hogy teljes igyekezetemmel okosan nézek rá, mint aki minden szavát issza.

Mennél többet mesélt, annál többet véltem megtudni szerencsétlen házasságáról. Első pillanattól világos volt, hogy nem szereti a férjét. Őszintén szólva nincs is rajta mit szeretni. Undorító orrirritációt okoz. Minden

pórusából dohos aktaszagot áraszt, fogai csámpásak és förtelmes bűz dől a szájából. Minden bizonnyal gyomorbajos. Oldalszakállat visel, legalábbis ő annak tartja azt a néhány, egymástól nagy távolságokban növő szőrszálat, ami gondozatlan külsejét még kedvezőtlenebbé teszi. Olyan, akár egy vedlett sündisznó.

Savószínű szemével sose néz arra, akivel beszél. Termetre magas lenne, de állandóan vállai közé húzott, előrebukó fejével jár, amitől sokkal alacsonyabbnak és öregebbnek látszik a koránál. Feje búbján kis tar folt díszlik, ajka körül pedig állandóan valamilyen édeskés mosoly játszadozik, amitől a kutyának háborog a bendője.

Egészében véve gusztustalan – de nyugodtan akár undorítóknak is nevezhető – figura. Teljesen érthetetlen, hogyan tudott asszonyom hozzámenni ilyen emberhez. Vagyis hát elmagyarázta, mikor magáról mesélt, hogy annak idején az apja nehéz anyagi helyzetbe került, amiből az idősebb Diederitz segítette ki, s Annának ezért hálaképpen feleségül kellett mennie a fiához, ahhoz az aktakukachoz. Másként az a rakás szerencsétlenség, amilyen nyámul és élehetetlen, biztosan nem talált volna feleséget magának.

Mivel az esküvőjük idején már egyéves voltam, ítélőképes elmével élhettem át asszonyom kálváriáját. Annyi könnyet egész addigi életemben nem láttam, amennyit ő a zsebkendőjébe csurgatott. Bármennyire is sajnáltam – és bármennyire irtóztam a férjétől –, noha a szívem szakadt meg érte, semmit nem tehettem, hogy ettől a rettegett házasságtól megmentsem.

Moszkvában minden alkalommal külön gyönyörűséget okoznak a hangok. Még jó, hogy fülünk érzékenysége folytán az egymáshoz közeli árnyalatokat is el tudjuk különíteni. Hát itt aztán van is mit! Madárdaltól a legdurvább, legfűlértőbb zajig mindennel találkozhatni.

Számomra a közlekedés hangjai a legizgalmasabbak. Elsőként mindjárt hadd említsem a rendőrsípot. Ilyet itt nálunk nem hallani. Ez olyasféle síp, amit például a kutyák idomításánál is használnak, csak hogy ott a rendőrök embereket idomítanak vele olyan helyeken, ahol több utca találkozik. A rendőrsíp szava nem tartozik a kellemes hangok közé, viszont elválaszthatatlan tartozéka az élénk közlekedésnek.

Sokkal kellemesebbek a különféle kerekék által keltett zörejek. A moszkvai utcák macskakövein kimondottan változatos dallamok fakadnak fel: másként szól a fiáker kereke, megint másként a konflisé. A vékony abroncsok magasabb, a vastagok mélyebb hangot adnak. A kövezet hézagainak

szélessége és távolsága ezerféle variációra ad lehetőséget ütem, hangmagasság és tartam terén. A súlyos, árukkal megrakott lassú szekerek adják mindehhez a mély kíséretet, míg a fürge hintókerek szapora kerepelése a magas szólót. A különböző szólamok ugyanúgy előzgetik egymást, ahogy a valóságban a suhanó hintó a cammogó tehervivőt.

Az emberek mindezt elintézik azzal, hogy amit hallanak, az közönséges kerézkörgés.

Ugyanez igaz a patazajokra is. Ami ugyanis kutyafülem számára a hangzatok csimborasszója, az a lópatkók koppanása a kövezeten. Természetesen nem tudhatom, Agenor Andropovics, milyen személyes tapasztalatai vannak magának ezen a téren, csupán a magaméit összegezhetem.

Azzal a kirívó esettel kezdeném, amikor a ló valamelyik patkója hiányzik. Ilyenkor a három ép patkó zenéjébe mélyen kongó dobként puffan bele a vasalatlan pata amolyan sánta kíséretképpen. Ez a hang nagyon-nagyon szomorú.

A patkók muzsikájáról amúgy órákat lehetne lelkendezni. Más a zenéje egyetlen ló lépteinek, megint más kettőének vagy többének. Egy ló esetében a léptek valamiféle harmóniát mutatnak. A lovak számának növekedésével nő a paták száma is, és az általuk keltett összhangzat olykor szavakkal kifejezhetetlen érzéseket kelt; nem egyszer föl-le hullámzó gyönyör-borzongást érzek a hátamon.

Ha pedig bent vagyok a forgalom közepében, a két fülem egyszerre három-négyfelé is fülel, hogy a bőséggel áradó nesz-zörej-zaj-lárma-kavalkád-ból a legcsiklandósabb hangokat szűrje ki.

Anna Szergejevna egyetlen pillanatig sem volt boldog a férje mellett. Sok mindenről mesélt nekem, de arról soha, mi történik köztük a hálószobában. Én meg gyűlöltem bemenni oda, főleg ha már lefeküdtek. A „lakájnak” irdatlanul izzad a lába, amit napközben a cipője jól-rosszul palástol, de amint kibújt belőle, elementáris hullámokban dől ki a semmivel össze nem tévesztendő, a legerősebb gyomrot is öklendezésre készítő bűz.

Hogy ezt az én drága asszonyom hogyan képes már harmadik éve nap mint nap elviselni, felfoghatatlan.

Bezzeg az a Gurov! Az olyan tiszta, mintha egész napját a népfürdőben töltené. Amint mondtam, őt sem szeretem – mármint a velem való suta kapcsolatteremtési kísérlete okán –, de hogy talpig nett és ápolt, azt senki nem vonhatja kétségbe. Igaz, a pantallója szárának van némi porszaga, de

én ezt a hosszú sétákon fölszedett pornak tulajdonítom. Felöltője egyszerre áraszt kölni-illatot és szivarfüstszagot, ám ez a keverék korántsem kellemetlen. Levendulakölnit használ és finom dohányból készült szivart szív. Ebben is jó ízlés mutatkozik meg.

Ennek az embernek még a gatyája is rokonszenvet keltő szimmantású, ami – valljuk be őszintén – rendeltetésénél fogva nem feltétlen velejárója egy ilyen ruhadarabnak. Hogy hogyan csinálja, kész rejtély, de így van. Nekem elhiheti, Agenor Andropovics.

Mostanában tehát meglehetősen gyakran utazgatunk Moszkva és Sz. között. Úgy nagyjából havi rendszerességgel. Az a tiszta gatyájú és uszkárszőrös hátsójú Gurov mindig vár bennünket a pályaudvaron, s fiákerrel visz a szokásos szállodához, ahol kivétel nélkül mindig ugyanazt a szobát kapjuk.

Gondolom, két ott lakásunk között mások is laknak abban a szobában, mégis félreérthetetlenül és összetéveszthetetlenül felismerem a mi saját illatainkat és szagainkat. Mintha beleivódtak volna a falakba, a padlóba, a szőnyegbe, a bútorkárpitba, a függönyökbe. És minden találkozásunkkor ismerősként köszöntenek.

Amíg Moszkvában időzünk, az a Gurov egyfolytában velünk van, pedig állítólag neki is van saját családja. Legalábbis így vettem ki többször a beszélgetésekből, de ők sem élnek jól a feleségével, ahogy az asszonyom sem a férjével. Náluk az asszony a parancsnok, az uszkárszőrös hátsójú Gurov pedig nyög a felesége igája alatt. A gyerekeit szereti, de az kevés, hogy összetartsa a családot.

Hogy ezek ketten – mármint az én asszonyom és az uszkárszőrös – megnyit tudnak panaszkodni egymásnak, hát az valami hihetetlen. És az egymás vigasztalása mindig édes. (Csak furcsa szagokkal jár.)

Mostanában gyakran beszélgetnek mindenféle reménybeli változásokról. Mindkét részről. Talán közösen terveznek valamit. Mondhatnám, áldásom rájuk, ha nem égne bennem olthatatlan és feloldhatatlan neheztelés az uszkárszőrös hátsójú és illatos gatyájú Gurov iránt.

Mindennek ellenére kíváncsian várom, milyen új orr-, fül- és szívbéli élményeket tartogat a jövő.

© Fortepan, Konok Tamás id., 1942

Saját tények – avagy a magát kisebbségben érző többség

BESZÉLGETÉS IVAN KRASZTEVVEL

SZVETLANA BABAJEVA: *Nemrégiben egy identitáspolitikáról szóló vitán, a Valdaj Klubban Ön azt mondta, hogy – idézem – „az egész világon a többségek előretörése” tapasztalható. Hogy kell ezt értelmezniünk: jó ez a nekünk vagy inkább veszedelmes?*

IVAN KRASZTEV: Samuel Huntington egy ízben azt mondta, hogy az identitás olyan, akár a bűn: ellenállhatunk csábításának, de nincs elég erőnk elkerülni. Az identitáspolitika mint új jelenség valójában az 1968-as

kulturális forradalom terméke. Az identitásnak alapvetően két típusa van. Az egyik független tőlünk, mintegy beleszületünk. Mondjuk az, hogy bolgár vagyok, nem az én választásom volt, de személyes identitásom részét képezi. A második típus a választott identitás. Az ember maga választja meg az életformáját, a pártját, hogy hisz-e vagy nem hisz Istenben és így tovább. Ma az embereket ez a szerzett identitás foglalkoztatja erősebben. Ehhez igazítják a maguk élettörténetét, életvitelét, amit – legalábbis részben – képzettségi és mobilitási szintjük emelkedése tesz lehetővé.

Sz.B.: *De ha az identitások közötti különbségek erősödnek, akkor inkább azt várnánk, hogy a kisebbségek ideje jön el, nem a többségé.*

I.K.: A kisebbségek ideje a politikában az 1960 és 1990 közötti évtizedekre tehető, amikor a feministák, a szexuális és etnikai kisebbségek

Ivan Krasztev – a szófiai Liberális Stratégiák Kutatóközpont elnöke, a bécsi IWM (Institut für die Wissenschaften vom Menschen) állandó tudományos munkatársa, számos, több nyelvre lefordított könyv és tanulmány szerzője. Tanulmánya, amelyben a kelet-európai demokráciák hanyatlástörténetét tárgyalja (*Eastern Europe's New Despot: The Long Road to Democratic Decline*) a *Foreign Affairs* 2018. 3. számában jelent meg. Jelen beszélgetés, amelyet Szvetlana Babajeva készített a kutatóval a *Rosszija v Globalnom Mire* internetes oldalán jelent meg 2018. november 20-án.

igyekeztek elismertetni magukat és politikai képviseletet szerezni. A többség – akár etnikai, akár vallási vagy faji többségről legyen is szó – nem érzett különösebb késztést az önmeghatározásra és önérvényesítésre, hogy azt bizonygassa: „mi ezek és ezek vagyunk”. Magától értetődő volt, hogy így is, úgy is ők vannak uralkodó helyzetben. Mára azonban valami megváltozott, igaz, elsősorban a nyugati világban. Megjelent a demográfiai probléma, a társadalmak előregedése, és ezzel összefonódva a migráció problémája, a társadalom addigi etnikai összetételének megváltozása, mindezek következtében pedig megjelent a félelem: lehet, hogy ma még mi vagyunk a többség, de ki tudja, az leszünk-e holnap is? Nem szorulunk-e kisebbségbe? A többség pszichológiája megváltozóban van: kezd úgy viselkedni, mintha kisebbségben volna. Olyan érzés kezd hatalmába keríteni, hogy dominanciája már nem is annyira biztos, hogy kikezdehető, hogy törékeny. Különösen a kis országokban érezhető a többség pszichológiájának ez az átalakulása kisebbségi pszichológiává. Mondjuk egy bolgárnak mostanáig nemigen jutott eszébe, hogy bizonygatnia kellene bolgárságát, hiszen az ország lakosságának túlnyomó többségét, 80-90%-át ugyanolyan bolgárok alkották, mint ő. Újabban azonban kezd elveszteni magabiztosságát és

szorong: a világ megváltozott, gyerekei külföldre költöznek, és kis idő múltán már anyanyelvüket is akcentussal beszélnek, ugyanakkor egyre több más országokból betelepült idegen veszi őt körül. Pánik lesz úrrá rajta: még száz év és népük, nemzetük, amely most a többséget alkotja, talán már ki is halt.

Sz.B.: *Ez esetben az európai politikában azt kellene látnunk, hogy a politikusok a többséget alkotó tősgyökeres franciák, németek, csehek érdekeit igyekeznek érvényesíteni. Ezzel szemben azt látjuk, hogy az európai országok politikusai egyre újabb választói rétegeket akarnak megnyerni maguknak, a frissen bevándoroltak csoportjait is beleértve.*

I.K.: Attól függ. A többségre hivatkozó populista pártok kifejezetten migrációellenesek. Olaszországból az olaszoké. Amerikában Trump azt mondja: mi, fehérek kezdjük elveszíteni saját országunkban a hatalmat, egyáltalán: a mi társadalmunk ez még vagy már nem a miénk? Az embereket mindig megrémisztették a váratlan társadalmi mozgások, ráadásul ma ezek a mozgások rendkívül dinamikusak, az emberek áramlása a világban sokkal gyorsabb és akadálytalanabb, mint régen volt. Ezt tapasztalva, aki valahol Afrikában, egy szegény országban született, ráébred, hogy a legradikálisabb, amit tehet, nem saját kormánya megdöntése, hanem az, hogy egy-

szerűen országot vált. Ehhez nem kell sem ideológia, sem politikai párt, sem forradalom. Még valami: a többség félelmei igen gyakran nem abból fakadnak, ami konkrétan történik körülöttük, hanem abból, amit elképzelnek, hogy *történhet*. Hadd hozsam fel példának saját hazámat, Bulgáriát, ahol bevándorlók jószerével egyáltalán nincsenek. A televízióban azonban nap mint nap azt látja az ember, ahogy a határt a legkisebb nehézség nélkül tömegek lépik át és kezd félni, és nem is azoktól, akik ténylegesen bejöttek a hazájába, hanem azoktól, akik *bejöhetnek*. Ezt a félelmet csak tovább fokozza a saját országából külföldre távozók arányának növekedése...

A legfontosabb változás Kelet-Európában, amiről keveset beszélnek, szerintem a következő. Az 1989-es forradalmak a normalitás forradalmi voltak: normálisan akarunk élni, normális társadalommá akarunk válni. Egy kelet-európai társadalom elképzelt és vágyott jövője akkorigban úgy festett, mint Németország jelene. De ha a jövőnk Németország jelene, akkor miért várnánk meg, míg ez a jövő az időben nagy nehezen elérkezik, és mi is ugyanolyan normális társadalom leszünk, mint a németek most? Hiszen ehhez elég a térben átlépni egyik országból a másikba. Németországba költözünk és máris a jövőnkben vagyunk. Azonnal ebben a jövőben tanulhatunk,

dolgozhatunk, élhetünk. Ma a kelet-európai társadalmak polgárai óriási számban élnek és dolgoznak saját államaik határain kívül. A balti köz-társaságokban ez több mint a népesség 20%-a, Romániában az utóbbi 10 évben, mióta az ország EU-tag lett, az országot 3,5 millió ember hagyta el és a legtöbben mindenütt a legfiatalabb, legaktívabb korosztályokból mennek el.

Sz.B.: *De ilyen körülmények között, ilyen gyors és tömeges helyváltogatások közepette van-e még értelme identitásról és értékekről beszélni a XXI. században?*

I.K.: Az identitás akkor jelenik meg problémaként, amikor a többség kezdi úgy érezni, hogy veszélyben forog, hogy elveszítheti. Kezdetben csak egyre nehezebbé válik megérteni, mit jelent orosznak, bolgárnak, lengyelnek lenni a XXI. században. Aztán jön az, hogy már nem is tudja az ember, érdemes-e egyáltalán ennek bármilyen jelentést tulajdonítania.

A technológiai változások és az új kommunikációs eszközök megjelenése átalakította a generációk közötti viszonyokat is. A 60-as évek a gyerekek lázadása volt a konzervatív, tekintélyelvű szülők ellen. Az 1990-es évek gyermekei inkább csak szánsálat éreztek szüleik nemzedéke iránt, amelyiknek nemcsak a jólét nem adatott meg, de az élet

értelmét is elveszítette. Nem arról volt itt szó, hogy számukra a szülők nemzedékének életmintája már nem követendő példa, hanem arról, hogy ez az életminta teljes mértékben érvényét veszítette, a gyerekeknek sem átvenni, sem elutasítani nem volt mit. Így állhatott elő az a furcsa szituáció, amit sokáig nem értettem: a kelet-európai társadalmak „gayrópától” való rettegetése. Oroszország, ne kerteljünk, sem szexuális téren, sem a társadalmi viszonyok tekintetében nem a világ legkonzervatívabb országa, elég, ha most csak az ezer nőre eső abortuszok számát vagy a válások gyakoriságát nézzük, ez is, az is messze meghaladja a „rothadó Nyugat” mutatószámait. Akkor hát honnan ez a hisztérikus igény a konzervatív értékekre? Szerintem arról van szó, hogy a szülői nemzedékben, beleértve az elitet is, egyre kevesebben hiszik, hogy értékeiket képesek átadni gyerekeiknek, és mert nekik ez nem sikerül, azt akarják, hogy helyettük az állam vegye magára saját hagyományos értékeik átörökítésének munkáját. Elég csak megnézni, mi történt az elitben a 90-es években? Gyerekeik Nyugatra mentek tanulni. Többségük utána hazatért, de már egy alapvetően megváltozott szociális érzékenységet hozva magával. A gyerekek olyan életközegben szocializálódtak Nyugaton, amelyben a homoszexualitás megszűnt probléma lenni. Ezért a szülők nem-

zedékében egyre többen kezdték úgy érezni, mintha Nyugatról hazatért gyerekeik már nem is egészen az ő gyerekeik volnának, mintha elrabolták és kicserélték volna őket, más értékeket programozva a fejükbe.

Azt hiszem, sok tekintetben ez magyarázza, miért támadt föl a tradicionalizmus kísértete. Ez persze korántsem csak orosz probléma, egész Kelet-Európában ezt látom. A szülői hatalom válságban van, mert a szülők nem tudják, egyáltalán maradt-e még valami az értékeikből, ami átadható lenne a gyerekeiknek, amire megtaníthatnák őket, hiszen a régi tudás és tapasztalat már saját életükben is érvényét veszítette.

Sz.B.: *Vagyis az élitek azért kezdtek a tradicionalista értékekre apellálni, mert nem volt mibe kapaszkodniuk.*

I.K.: A probléma, amely a globalizáció eredményeként előállt, a következő volt: az emberek mindinkább eluralkodott az az érzés, hogy idegenek kezébe került az országuk. Különösen a kis országokra lett jellemző ez. Színre lépett az az elit, amelyik több nyelven beszél, bárhol megél, otthon érzi magát az egész világon. És akkor azt gondolják az emberek: igen, talán tényleg nagyon eszesek és műveltek a vezetőim, de mi közülük hozzám, mit érdekli őket személy szerint a sorsom. Ezen az alapon keletkeznek aztán a populistá mozgalmak és válhat népszerűvé

az az ellen-elit, amely számára nincs *exit option*, vagyis ugyanúgy nem válthat bármikor országot, ahogy a többség. Az embereknek kifejezetten tetszik a populistákban, hogy nem nagyon beszélnek idegen nyelveket, alig vannak nemzetközi kapcsolataik, és nagyon nem népszerűek külföldön. Nem is annyira azért szavaznak rájuk, mert hisznek nekik, mint inkább azért, mert elhiszik, hogy válság esetén, nem fognak elmenni, nem hagyják maguk mögött az országot.

Sz.B.: *Mintha ma az egész világon nem annyira azt akarnák az emberek, hogy rátermett és tehetséges vezetőik legyenek, mint inkább azt, hogy az „övéik” – a „mieink” – kerüljenek hatalomra.*

I.K.: Igen, mert úgy érzik, hogy a „mieink” nem fogják magukra hagyni őket, ha baj van, mert ők ugyanúgy nem tehetik át életük színterét egyik országból a másikba, mint az egyszerű többség.

Egy orosz rendező, Konsztantyin Bogomolov a Valdaj Klubban nemrég azt mondta, hogy Oroszországban, a Nyugattól eltérően még megmaradt az „esztelenséghez való jog” (*pravo na bezumie*), vagyis hogy itt nemcsak az elfogadás és a tolerancia kifejeződéseit ismerik el jogosnak, hanem az érzelmek és indulatok esztelen kitöréseit, a tagadás és igenlés esztelenségeit is. Ez azonban világjelenség. Világszerte azt látjuk,

hogy a többség részéről a „mieink vezessenek” igénye mellett egyre nagyobb az igény az esztelenségre is, politikai és társadalmi tekintetben egyaránt. Természetesen az esztelenséghez, a bolondsághoz való jog – szent jog, csak visszaélni nem szabad vele. Mi most valamilyen köztes időben élünk, amit Zbigniew Brzezinski a „globális politikai eszméletre ébredés” korának nevezett. Azt látjuk, hogy a szociális egyenlőtlenségek drasztikus növekedése valamifajta egalitárius kultúra diadalmenetével fonódik össze. Az elit többé nem jelent követendő mintát. A legfontosabb érték a hitelesség, az autenticitás. Ne ilyen-olyan elitek mondják meg, mi a jó nekem, azt én tudom jobban, és ha esztelenség is, amit mondok vagy amit követelek, akkor az az én esztelenségem, és senki nem tilthatja meg. A hitelességre áthelyeződött hangsúly radikálisan megváltoztatja a politikai képviselőt jellegét. Ma a politikusok nem érdekeket képviselnek, hanem életstílusokat és világfelfogásokat. Sokan csodálkoznak azon, hogy lehet, hogy a legszegényebb rétegek is a milliárdos Trumpra szavaztak? De képzelje el egy pillanatra, hogy ott áll egymás mellett Obama és Trump, és ha elvonatkoztat a bőrük színétől, és csak azt fogja látni, hogyan öltözködnek, hogyan beszélnek, hogyan viselkednek, akkor kiderül, hogy habitusban, öltözködésben, modor-

ban Obama egy klasszikus WASP, vagyis fehér angolszász protestáns képét mutatja, aki sohasem bohócodik, akinek tökéletes az önkontrollja, aki szofisztikáltan beszél, aki művelt, míg Trump ezzel épp ellentétes képet mutat: primitíven beszél, ripacsodik, nem épp kifogástalan erkölcsű, műveletlen, és így tovább. A legfontosabb, ami szerintem a világban az utóbbi időben lejátszódott, hogy a gazdaságra összpontosuló politika egy kultúrára fókuszálódott politikának adta át helyét.

Sz.B.: *Ezek szerint Putyin elnök cseccsen terroristáknak címzett hírhedt kizólása, hogy „ha kell, a budiba fogjuk belefojtani őket” csak jó tízenöt évvel megelőzte a korát?*

I.K.: Igen, és a határozott kézzel rendet teremtő orosz vezető imázsának kialakításához még csak különösebben alakoskodnia sem kellett, hiszen a Szovjetunió összeomlását és a nyomában keletkezett társadalmi zűrzavart komoly traumaként szenvedte el az egész oroszországi társadalom, amely amorf masszává vált a 90-es években. Ebből formálódott a putyini többség, amelyet nem a jövő valamilyen közös terve, hanem a közös félelmek tartanak össze.

Csakhogya ilyen típusú kulturális identifikációra nem lehet hosszútávú politikát alapozni. Putyin legitimitása a 90-es évek összeomlását átélő többség közös tapasztalatából

táplálkozik. A következő nemzedéknek már fogalma sincs a kilencvenes évekről. Mit csináljanak velük? Mit kínálhatnak fel nekik, milyen tapasztalatot oszthatnak meg velük? Az idősebb korosztályokkal is baj van – a nyugdíjreformra gondolok. Szerintem ez elsősorban nem pénz-kérdés, nem a pénz, hanem a stabilitás-érzés elvesztéséről van itt szó, amely a putyini Oroszország szociális szerződésének alapját képezte. A nyugdíj-reform jóváhagyása a vidéki Oroszország számára ahhoz hasonló érzelmi megrázkódtatást jelentett, mint a nagyvárosi Oroszország számára elnök és kormányfő 2011-es „helycserés vezércsele” (amikor Putyin és Medvegyev helyet cseréltek az elnöki poszton és visszatértek korábbi helyükre: Putyin az elnöki, Medvegyev a kormányfői székbe – a ford. megjegyzése).

Úgy érezték, ezzel megsértették őket. Az elnökválasztási kampányban egy szó sem esett a nyugdíjreformról, aztán jött a futball-világ-bajnokság, és utána egyszer csak azt hallják: meg kell reformálni a nyugdíjrendszert. Nem a változtatás pusztá ténye volt sértő, hanem a módja, hogya úgy változtatnak a nyugdíjrendszeren, mintha azok, akiket érint, nem is léteznének. A semmibe vételük volt számukra sértő.

Sz.B.: *Ez azonban csak a kimenő generációt érinti, az új generációkat alig-*

ha a nyugdíj-kérdés foglalkoztatja. Nekik valami másra lenne igényük.

I.K.: Igen, és itt jön a legérdekesebb. Vegyük Oroszországot, az USA-t, Nagy-Britanniát, az Európai Uniót: ami közös bennünk – a jövőkép teljes hiánya. Jövőkép sehol. A jövőről folyó diskurzus a technológiák körül forog. De ez nem jövőkép. Az ember, amíg ember, tudni akarja, mi felé halad, és mit kell elkerülnie. Különben egyfolytában félni fog mindentől, ami történik körülötte. Mert nem érti, mi az, ami jó neki és mi az, ami rossz. Mi azonban többé már nem álmodozunk a jövőről, hanem félünk tőle. Ez még a Szovjetunióban is másként volt. Ott a jelentől féltek, de abban reménykedtek, hogy a jövőben majd más élet jön, hogy a gyerekeikre – a szovjet rendszer legitimitását is erre alapozta – a jövőben egy jobb élet vár. Most meg az ember attól fél, hogy a gyerekei rosszabbul fognak élni, még ha tovább élnek is. Sőt, elképzelni sem tudjuk, milyen életük lesz tulajdonképpen... Önöknél például senki nem akar egy Putyin utáni Oroszországról gondolkodni.

Sz.B.: *De talán csak mert azt gondolják, Putyin úgysem fog soha távozni a hatalomból?*

I.K.: Szerintem fog. Akik rajonganak érte, és akik gyűlölik, egyaránt a képzelőerő bénultságában szenvednek. Mi a jellemző Európa populis-

ta pártjainak a választóira? Elég sok kutatás született erről, és ezek azt mutatják, hogy a populisták szavazói másoknál sokkal jobban megvannak győződve arról, hogy ötven évvel ezelőtt jobban éltünk. De a kutatások még egy érdekes dologra derítettek fényt. Az egyetemi végzettségűekben sokkal nagyobb a hajlandóság a toleranciára, amíg etnikai vagy vallási kérdésekről van szó. Politikai tolerancia terén viszont éppen fordított a helyzet. A magasabb végzettségűek kevésbé toleránsak azokkal szemben, akik nem osztják politikai nézeteiket. Miért? Mert a magasabb képzettségűek sok munkát fektettek tudásuk megszerzésébe, nézeteik kialakításába, ezért ha ellenállásba ütköznek, akkor ezt sérelemként élik át, és indulatba jönnek. Van azonban ennek az egésznek egy másik oldala is. A közös tapasztalat és a közös tér megszűnése. Valaha a legfőbb közös tapasztalat a háború volt. A háború ocsmány dolog, de mondjuk az afro-amerikaiak emancipációjának felgyorsulása az Egyesült Államokban elképzelhetetlen lett volna a II. világháború nélkül.

Sz.B.: *Miért elképzelhetetlen?*

I.K.: Mert a háborúban feketék és fehérek ugyanabban a sorsban osztoztak: együtt harcoltak és együtt haltak meg. Utána könnyebb lett megértetni az emberekkel, hogy élni is jobb együtt, egyenrangúként, faji

megkülönböztetés nélkül. Korunkban a nemzeti érzés inkább szurkolói táborok érzületére emlékeztet. Mintha mi magunk csak nézői lennénk saját történelmünknek. Az érzelmi fűtöttség, a kötődés a nemzethez mint valami klubcsapathoz megmaradt, de azt nem várják el, hogy életünket kockáztassuk érte. Egyszerűen csak szorítanod kell a saját csapatodért, és ennyi. A hazafiság azonban nem ez.

Sz.B.: *A nézőtől nem várnak el hőstetteket, nem várják el, hogy feláldozza magát a nemzetért, azaz a csapataért.*

I.K.: Pontosan. Ebből a szempontból jól mutatja a helyzetet Oroszországban a II. világháború és a Krím elfoglalása közötti különbség. A háborúban tíz és tízmilliók áldozták életüket, még jól emlékszünk a háborús nemzedékre, a győztesek nemzedékére, akik elvárták, hogy másként nézzenek rájuk. A Krím ehhez képest olyan volt, mint valami bonus a vezetéstől az ország lakosságának, amit tálcán nyújtanak át. Olyan volt, mint mondjuk a futball világbajnokság negyedöntőjében az orosz válogatott győzelme a spanyolok felett. Persze, ez korántsem csak Oroszországra jellemző.

Sz.B.: *De ha az egyes országoknak ennyire hasonlóak a félelmei és a problémái, akkor miért éppen Oroszország vált ma mindenki fő ellenségévé?*

I.K.: Szerintem a nyugati társadalmakban sokakat nem annyira az aggaszt, hogy Oroszország – úgymond – „világuralomra tör”, mint inkább az, hogy saját társadalma egyre kevésbé különböztethető meg az oroszától. Egyre jobban kezdesz hasonlítani arra, aki nem tetszik neked. Ez az, ami igazán félelmetes... A világ megteklik hasonmásokkal.

Sz.B.: *Oroszország mintha része lenne a nyugati világnak, ugyanakkor valahogy mégis elüt tőle. És akkor egyszer csak kiderül, hogy nem is annyira?*

I.K.: Pontosan. Az ember azt gondolta, hogy ilyen problémák csakis az oroszoknál merülhetnek fel és akkor szembetalálja magát velük odahaza. Felmerül a kérdés, hogyan lehetséges, hogy nálunk is ugyanazok a nehézségek, mint az oroszoknál? Lesz persze, aki erre azt feleli, hogy az ilyen gondokat éppen az oroszoknak köszönhetjük, mások meg azt mondják, hogy csak az orosz kormány propagandája igyekszik elhitetni velünk, hogy ezek a mi problémáink is. Mit látunk, mit csinált az orosz kormány a 90-es évek után? Az orosz politika vezérfonala a tagadás lett. Mintha folyamatosan képtelené vált volna annak elismerésére, amit ténylegesen cselekszik. Oroszország ma letagadja az égről a csillagokat is. Mármost ez az, amit kezdtek átvenni tőle a többiek. Ez komoly gond. Vegyük például a szaudi új-

ságíró esetét, akit megöltek Törökországban a szaudi követségén és a szaudiak tíz napon át azt kommunikálták, hogy szó sincs róla, az egész csak fake-news. Ez a tagadó vagy elhárító attitűd pedig kezd átterjedni a belpolitikára, sőt, még a személyes kapcsolatokra is. Egyre nehezebb rávenni az embereket, hogy ismerjék el, ha valami nem sikerült nekik, és inkább fussanak neki újból. Meg sem hallják ezt... Ez persze nem folytatható sokáig, jelenleg azonban tényleg mindenki a maga külön világában él és nem engedi, hogy ebbe a világba betörjön a valóság. Mindent, ami valóság, tagad. Az emberek szívesen beszélnek a tradicionális értékekről, pedig legfőbb értékünk mégiscsak a megfogható, a tényszerű igazság. Ma mintha ez az igazság nem létezne többé.

Sz.B.: *Ez az általános tagadás lenne az oka annak, hogy a világ egységes képe, ahogy azt nap mint nap tapasztaljuk, széthullóban van?*

I.K.: Orson Welles 1947-es *A sang-haji asszony* című filmjének fináléjában van egy jelenet, amikor a hősnő, akit a ragyogó Rita Hayworth alakít, a rettenetes tükörteremben férjére, pontosabban férje tükörképeinek sokaságára fogja revolverét, és azt mondja: megöllek. De a férjnél is revolver van és ő is lőni készül. Nos, ma egy ilyen tükörterem visszatükröződéseiben élünk. Kilobbant az egységes valóság képe, és ki-ki a maga világába zárva él. Korábban a tényleket mindenki azonosnak ismerte el a maga számára, csak a tények értelmezésének szabadsága állt mindenkinek a jogában. Most azonban már nem saját értelmezésre, hanem saját tényekre formál jogot. Ezt jelenti abban a bizonyos tükörteremben élni. Meglehetősen nyomasztó élet. A közös terek és a közös valóság hiánya oda vezet, hogy mindenki tagadja, amit éppen csinál, és nem érez felelősséget semmiért. Ezért félünk ma annyira egymástól.

FORDÍTOTTA SZILÁGYI ÁKOS

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:
1089 Budapest,
Magyarok
Nagyasszonya tér 10.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
8100 Ft, fél évre **14 100 Ft**,
egy évre pedig **25 200 Ft**

ÉLET ÉS
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

